

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ASOCIAȚIA MOLDOVENEASCĂ DE ȘTIINȚĂ POLITICĂ
UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ȘI ECONOMICE
EUROPENE "CONSTANTIN STERE"

CATEGORIA "C"

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.1 (LXXXIV), 2019

CHIȘINĂU – 2019

**MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). –
nr.1(LXXXIV), 2019. - Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2019. – 211 p.**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

*prof. Gheorghe Rusnac (redactor-șef);
prof. Victor Saca (redactor-șef adjunct)
conf. Rodica Rusu (secretar);
prof. Gheorghe Avornic;
prof. Vladimir Gutorov (Rusia);
prof. Cristian Haerpfer (Regatul Unit);
conf. Valeriu Efremov;
prof. Andrey Korobkov (SUA);
prof. Anatoliy Kruglașov (Ucraina);
prof. Constantin Marin;
prof. Victor Moraru;
prof. Valeriu Moșneaga;
prof. Joao Peixoto (Portugalia);
prof. Serghey Reșetnikov (Belarus);
prof. Adrian Pop (România);
conf. Aurel Sâmboteanu;
prof. Alexander Șîrineanț (Rusia);
prof. Constantin Solomon;
prof. Georg Sootla (Estonia)
conf. Vasile Tabară (România);
prof. Valentina Teosa
prof. Stefan Troebst (Germania)*

Ideile și opiniile expuse în materialele prezentate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al colegiului de redacție

Articolele apar în redacția autorilor, sunt recenzate

versiunea electronică:

<http://uspee.md/ro/2013-03-18-08-28-54/2013-03-18-08-32-27.html>

<http://usm.md/cercetare/reviste/moldoscopie/>

S U M A R

<i>Compartimentul PORTRERE ÎN MIȘCARE</i>		<i>7</i>
<i>Руснак Г., Мошняга В.</i>	<i>К юбилею Василия Андреевича САКОВИЧА – дипломата, ученого, профессора</i>	<i>7</i>
<i>Saca V.</i>	<i>Contribuții la modernizarea procesului instructiv-didactic și științific al administrației publice: conferențiarul universitar Aurel SÎMBOTEANU la 70 de ani</i>	<i>10</i>
<i>Moraru V.</i>	<i>Savant și pedagog prin vocație: Constantin SOLOMON, doctor habilitat în politologie, profesor universitar la 70 de ani</i>	<i>17</i>
<i>Compartimentul ISTORIA, TEORIA ȘI METODOLOGIA ȘTIINȚEI POLITICE</i>		<i>21</i>
<i>Varzari P.</i>	<i>Reflecții teoretice privind fenomenul democratic în istoria gândirii politice</i>	<i>21</i>
<i>Compartimentul SOCIOLOGIA POLITICA</i>		<i>43</i>
<i>Buzev A., Cebotari S.</i>	<i>Migrația ilegală - factor de amenințare a securității Republicii Moldova</i>	<i>43</i>
<i>Чеховская О.</i>	<i>Государственная политика Республики Молдова в отношении политической интеграции инвалидов: проблемы реализации</i>	<i>58</i>
<i>Putina N.</i>	<i>Contribuția diasporelor în dezvoltarea statelor de origine (cazul statelor din spațiul post-sovietic)</i>	<i>71</i>
<i>Сакович В.</i>	<i>Продовольственная безопасность Республики Молдова в период проведения аграрной реформы (1991-2002 гг.): причины кризиса</i>	<i>81</i>
<i>Talmazan L.</i>	<i>Particularități de recrutare a elitei politice din Republica Moldova</i>	<i>95</i>
<i>Цуркан В., Мошняга В., Руснак Г.</i>	<i>Поселенческая мобильность молдавских трудовых мигрантов в Республике Молдова и шести странах миграции</i>	<i>104</i>

<i>Vovc L.</i>	<i>Pericolul miturilor politice asupra dezvoltării instituțiilor politice democratice și societății civile</i>	<i>138</i>
<i>Compartimentul RELAȚII INTERNAȚIONALE</i>		<i>144</i>
<i>Губаненкова С.</i>	<i>Между Западом и Востоком: зигзаги современной российской политики</i>	<i>144</i>
<i>Mosneaga V., Mosneaga Gh.</i>	<i>Moldovan labor migration into the European Union</i>	<i>154</i>
<i>Vasilescu Gr.</i>	<i>Aspecte cultural-civilizaționale ale relațiilor Republica Moldova – România: context regional din perspectiva integrării europene</i>	<i>187</i>
<i>Compartimentul BIBLIOGLOBUS & INFO</i>		<i>209</i>
	<i>Информационное письмо</i>	<i>209</i>

SUMMARY

CHAPTER: PORTRETS IN MOVEMENT		7
Rusnac Gh., Mosneaga V.	<i>On the anniversary of Vasily Andreyevich SAKOVICH - diplomat, scientist, professor</i>	7
Saca V.	<i>Contributions to the modernization of the teaching-didactic and scientific process of public administration: Aurel SÎMBOTEANU, Associate Professor at 70th</i>	10
Moraru V.	<i>Scholar and teacher by vocation: Constantin SOLOMON, doctor habilitat in Political Science, professor, anniversary of the 70th</i>	17
CHAPTER: HISTORY, THEORY AND METHODOLOGY OF POLITICAL SCIENCE		21
Varzari P.	<i>Theoretical reflections on the phenomenon of democratic in the history of political thought</i>	21
CHAPTER: POLITICAL SOCIOLOGY		43
Buzev A., Cebotari S.	<i>Illegal migration - a threat to the security of the Republic of Moldova</i>	43
Chehovskaya O.	<i>The Moldova's state policy on political integration of persons with disabilities: problems of implementation</i>	58
Putina N.	<i>Contribution of diasporas to the development of the states of origin (post-Soviet countries case)</i>	71
Sakovich V.	<i>Food security of the Republic of Moldova during the period of the agrarian reform (1991-2002): causes of the crisis</i>	81
Talmazan L.	<i>Particularities of recruiting the political elite of the Republic of Moldova</i>	95
Țurcan V., Moșneaga V., Rusnac Gh.	<i>Settlement mobility of Moldovan labor migrants in the Republic of Moldova and six countries of migration</i>	104

<i>Vovc L.</i>	<i>The danger of political myths on the development of democratic political institutions and civil society</i>	<i>138</i>
CHAPTER: INTERNATIONAL RELATIONS		144
<i>Gubanenkova S.</i>	<i>Between the West and the East: the zigzags of modern Russian politics</i>	<i>144</i>
<i>Mosneaga V., Mosneaga Gh.</i>	<i>Moldovan labor migration into the European Union</i>	<i>154</i>
<i>Vasilescu Gr.</i>	<i>The aspects of the cultural-civilizational relations the Republic of Moldova – Romania: the regional context from the perspective of European integration</i>	<i>187</i>
CHAPTER: BIBLIOGLOBUS & INFO		209
	<i>Information Letter</i>	<i>209</i>

**COMPARTIMENTUL
PORTRETE ÎN MIȘCARE**

**К ЮБИЛЕЮ ВАСИЛИЯ АНДРЕЕВИЧА САКОВИЧА -
ДИПЛОМАТА, УЧЕНОГО, ПРОФЕССОРА**

21 февраля 2019 г. Чрезвычайный и Полномочный Посол Республики Беларусь в Республике Молдова (1999-2009 гг.), доктор хабилитат политических наук, профессор Василий Андреевич Сакович отмечает свой 70-летний юбилей.

В.А.Сакович родился в Брестской области в Беларусив 1949 г.Получил высшее образование в Брестском инженерно-строительном институте (инженер-строитель) и в Минской высшей партийной школе (преподаватель общественных наук). После окончания института в 1972 г. начал свою трудовую деятельность мастером в строительной организации г. Витебска. Затем работал прорабом. В 27 лет стал главным инженером, а в 30 лет был назначен начальником крупной строительной организации. Почти четыре года работал главным инженером ордена Трудового Красного знамени треста «Витебксельстрой». Более восьми лет работал в Витебском обкоме партии: заведующим отделом строительства, секретарем Витебского обкома партии.

Избирался депутатом Витебского областного Совета народных депутатов двух созывов, депутатом Верховного Совета Республики Беларусь (XII и XIII созывов), членом Президиума Верховного Совета Республики Беларусь XIII созыва, депутатом Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь. В целом депутатской деятельности посвятил более 15 лет – с 1986 г. по 2000 г. Создал и пять лет возглавлял первый государственный контрольный орган независимой Беларуси (председатель Контрольной палаты Республики Беларусь – 1992-1996 гг.).

В 1999 г. Президентом Республики Беларусь А.Г.Лукашенко В.А.Сакович был назначен на должность Чрезвычайного и Полномочного Посла Республики Беларусь в Республике Молдова. За время выполнения им миссии посла (1999-2009 гг.) товарооборот между Беларусью и Молдовой увеличился в 6 раз, экспорт белорусской продукции в Молдову – в 8 раз. На новый уровень вышло сотрудничество между парламентами, Академиями наук и вузами, торгово-промышленными палатами, а также между регионами Беларуси и Молдовы. Проводилось множество совместных научно-практических конференций, шел обмен студентами и преподавателями, различные культурные мероприятия, встречи деловых кругов.

В целом В.А.Сакович заложил хорошие основы уважительных, добрых отношений между белорусским и молдавским народами, развил заинтересованность деловых кругов в торгово-экономическом сотрудничестве, деятелей науки и культуры во взаимном культурном и научном обогащении. Сегодня это стало той основой, на которой строятся отношения между Беларусью и Молдовой.

За время работы Чрезвычайным и Полномочным Послом Республики Беларусь в Республике Молдова В.А.Сакович получил общественное и государственное признание Республики Молдова. Об этом говорят его награждение Почетным золотым знаком ТПП Молдовы, присвоение званий «Почетный член торгово-промышленной палаты Молдовы» и «Почетный гражданин г.Сороки». Молдавская Академия экономических знаний наградила В.А.Саковича Почетной медалью Академии. Президент Республики Молдова В.Н.Воронин наградил его «в знак глубокой признательности за особый вклад в развитие и углубление молдо-белорусских отношений, дружбы и сотрудничества» орденом «Ordinul de Onoare»

Начиная с 2000 г. В.А.Сакович активно занимается наукой, работая в Академии международных отношений и дипломатических знаний Республики Молдова, Академии публичного управления при Президенте Республики Молдова, Институте истории, государства и права Академии наук Молдовы, Государственном институте международных отношений Молдовы, Белорусском национальном техническом университете.

В 2006 г. в Молдавском государственном университете он успешно защитил диссертацию на соискание ученой степени доктора хабилитатполитических наук (научный консультант профессор Руснак Г.Е.). В 2009 г. ВАК Молдовы присвоил Василию Андреевичу звание профессора.

Профессор В.А.Сакович в настоящее время продолжает активно заниматься научной и преподавательской деятельностью. Опубликовал около 170 научных работ, из которых 17 монографий, учебников, учебных пособий, в том числе – 9 индивидуальных. Научные труды профессора В.А.Саковича печатались в Беларуси, Молдове, России, Украине, Казахстане, Монголии, Польше, Румынии и других странах. Научный консультант и руководитель двух докторских и двух кандидатских диссертаций. Он продолжает готовить докторантов и в настоящее время. Является членом редакционных коллегий научных сборников и журналов, рецензентом ряда монографий.

Особое место в исследовательской деятельности профессора Саковича занимает «Глобалистика». Научный интерес В.А.Саковича к вопросам международных отношений и глобализации, глобальным проблемам современности привел его к системному изучению этих процессов и к изданию монографии «Procesele globale în lumea modernă» (2014). Среди других работ, получивших признание со стороны научного сообщества Республики Молдова назовем монографии «Национальная безопасность Республики Молдова в контексте современных процессов глобализации и интеграции: теория, методология, прикладной анализ» (2016), «Инновационная безопасность как основа национальной безопасности: формирование, эволюция, трансформация» (2017). В этих работах профессор В.А.Сакович впервые в отечественной политологической науке теоретически обосновал новый вид безопасности – «инновационная безопасность».

Ряд монографий, учебников, учебных и учебно-методических пособий опубликован им в соавторстве с белорусскими и молдавскими учеными: Бенюк В.А., Руснак Г.Е., Белостечник Г.Л., Бровка Г.М., Князев С.Н., Криштапович Л.Е., Моисеенко Е.Г., Мошняга В.Г., Роман А.Т. и др.

Занятие научной деятельностью В.А.Сакович постоянно совмещает с преподавательской и учебно-методической работой. Диапазон преподаваемых им спецкурсов в Беларуси и Молдове широк – «Глобалистика», «Глобальные процессы современного мира», «Национальная безопасность», «Политические институты и политические процессы», «Эволюция систем национальной и международной безопасности», «Идеология белорусской государственности», «Политология» и др. Преподавание этих спецнормативных и специальных курсов В.А.Сакович ведет на базе собст-

венных научных разработок, по изданным курсам лекций, учебникам и учебным пособиям.

В личном плане Василий Андреевич очень открытый и коммуникабельный человек, который все делает с большим увлечением и любовью.

От всех коллег и знакомых желаем юбиляру дальнейших успехов в научной деятельности, здоровья и благополучия, добра и счастья.

Многая лета, уважаемый Василий Андреевич!

Георге РУСНАК, академик Академии Наук Молдовы, профессор, доктор-хабилитат исторических наук;

Валериу МОШНЯГА, профессор, доктор-хабилитат политических наук

**CONTRIBUȚII LA MODERNIZAREA PROCESULUI
INSTRUCTIV-DIDACTIC ȘI ȘTIINȚIFIC AL ADMINISTRAȚIEI
PUBLICHE: CONFERENȚIARUL UNIVERSITAR
AUREL SÎMBOTEANU LA 70 DE ANI**

Comunitatea universitară și academică din Republica Moldova cunoaște personalități de o valoare deosebită, înzestrate cu virtuți ale intelectualului autentic, virtuți exprimate și promovate continuu în albia integrității profesionale, morale, civice. La astfel de personalități raportăm cu satisfacție pe conferențiarul universitar, doctor Aurel Sîmboteanu, prorector al Academiei de Administrare Publică, considerat unul din pionierii sistemului educațional și științific al administrației publice din țară.

Prin activitatea sa pedagogică, științifică și managerială în sistem, domnul Aurel Sîmboteanu își aduce aproape două decenii și jumătate o contribuție substanțială la pregătirea cadrelor de înaltă calificare: licențiați, masteri, doctori în științe administrative. Impunerea activă a Domniei sale în calitate de cadru didactic, cercetător și expert, manager al procesului de instruire-perfecționare și de cercetare, se datorează mai multor factori:

- acumularea și punerea în uz a unei baze teoretico-practice durabile, necesară oricărei activități educaționale și de cercetare - cunoștințe obținute pe parcursul studiilor la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1967-1972), la Școala Superioară de Politologie din Sankt-Petersburg (1986-1988), la Doctorantura Academiei de Administrare Publică (1995-1999), dar și bogata experiență acumulată pe parcursul exercitării unor funcții de răspundere în organele raionale (1974-1988) și centrale (1988-1991) ale administrației publice. Atare potențial paradigmatic i-a permis Domniei sale să se integreze și să avanseze în câmpul educațional și de cercetare al administrației publice într-un ritm adecvat cerințelor timpului. Important e că cunoștințele și experiența de altădată erau folosite într-o manieră constructivă, nu ca finalități date odată pentru totdeauna, ci ca valori deschise pentru amplificare și aprofundare în domeniul ales;

- orientarea permanentă a domnului Sîmboteanu, indiferent de funcția ocupată, spre valorificarea continuă a noului în instruire și cercetare, fapt ce l-a făcut să fie mereu în primele rânduri ale militanților pentru reformarea și modernizarea reală a sistemului. Acest adevăr trebuie raportat neapărat la o poziție creativă a Domniei sale, axată mereu pe necesitatea asigurării unor condiții benefice de interacțiune a inovației și tradiției în evoluția procesului instructiv-didactic și științific al administrației publice. Anume astfel de poziție îl evidențiază în mod cert pe tot parcursul activității de până acum drept susținător și promotor activ al *continuității* în ceea ce face pentru școala superioară;

- legătura organică a activității domnului Aurel Sîmboteanu cu procesul de interconexiune în pregătirea cadrelor administrative a două instituții de bază din țară: Academia de Administrare Publică și Universitatea de Stat din Moldova. Anume în aceste instituții se manifestă în profunzime capacitățile și abilitățile sale de pedagog, cercetător științific și manager de diferite niveluri în cadrul multor ani de activitate. Dacă la Academia de Administrare Publică el a ales și explorat sub conducerea științifică a profesorului universitar, primului rector al instituției, regretatului Mihail Platon calea de cadru didactic și cercetător, afirmându-se pe parcurs cu multă dăruire și profesionalism în procesul de ghidarea noilor generații pe tărâmul pedagogic și științific, atunci la Universitatea de Stat dl Sîmboteanu activează ca specialist cu cunoștințe și experiență transformatoare, la gradul major de consolidare și modernizare a procesului instructiv-didactic și științific la specialitatea respectivă. Era și este în fond o activitate unică în felul său, fiindcă domnul Aurel Sîmboteanu ca nimeni altul a știut și știe cum să îmbine generalul și particularul valoric în activitățile ambelor instituții;

- drept factor de semnificație majoră a activității didactico-științifice și manageriale a domnului Sîmboteanu în instituțiile nominalizate servește capacitatea sa de a aduna într-un întreg și ai oferi viabilitate procesul de confruntare și conformare a trăsăturilor de rol pe care îl prestează cu cele de loc în care se realizează obiectivele de pregătire a cadrelor. Ambii parametri ai procesului respectiv devin cu adevărat un întreg atunci când indici socio-profesional și cel de vocație coincid, fapt dovedit *cu brio* de rolul Domniei sale la toate locurile de muncă pe care le-a profesat în instituțiile respective. Dânsul a reușit să îmbine acești indici în sistemul educațional și de cercetare chiar și în cele mai dificile condiții de criză, de provocări și riscuri ale tranziției democratice, când criteriul profesional și vocația pentru unele cadre din sistem pe departe nu coincid. Raportul dintre trăsăturile de rol și cele de loc privit prin prisma activității instructiv-didactice, științifice și manageriale a domnului Aurel Sîmboteanu este unul care corespunde necesităților timpului și se înscrie plenar în formula actului social contemporan, inclusiv din sistemul educațional al administrației publice - „*A cunoaște, a fi iscusit, a acționa*”. Acest raport s-a dovedit a fi unul

benefic pentru comunitatea academică și universitară, întrucât în persoana Domniei sale confirmă pe deplin sintagma „*Omul potrivit la locul potrivit*”.

În baza factorilor generali enunțați mai sus voi evidenția unele aspecte particulare ale activității domnului Aurel Sîmboteanu legate direct de Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative (FRISPA) a Universității de Stat din Moldova. În această ordine de idei îmi amintesc cu adâncă satisfacție anul 2005, când am devenit colegi de catedră. Atunci nu mi-a trebuit mult timp pentru ai înțelege capacitățile deosebite de comunicare și colaborare în colectiv. Fapt demonstrat de perioada imediat următoare a profundelor transformări conceptuale, structurale și funcționale ale procesului instructiv-didactic (inclusiv a specialității Administrație Publică), care se înscriau în obiectivele de modernizare a câmpului educațional și științific determinat de procesul Bologna. Perioadă deosebit de complexă și contradictorie care necesita de la corpul profesoral-didactic cunoștințe noi, experiență nouă, mai mult, necesita abilități de îmbinare a noului în învățământ și cercetare cu bunele tradiții acumulate pe parcurs, pentru a asigura o evoluție în limite rezonabile a continuității valorice în sistem. În circumstanțele create nu toată lumea din sistem conștientiza în profunzime faptul că instruirea și cercetarea pe nou, îmbinate cu specificul tradițiilor naționale, sunt un tandem, doi piloni-cheie ai procesului Bologna, care pot să asigure modernizarea sistemului doar evoluând împreună, ca un întreg.

Motivat de noile cerințe educaționale, conferențiarul universitar A.Sîmboteanu împreună cu colegii de catedră a depus eforturi susținute în vederea identificării și valorificării unor modalități eficiente de a concepe pe nou activitatea didactică și științifică. Se puna în joc calitatea modernizării activității didactico-științifice și manageriale, a regândirii și implementării într-o manieră sintetică, neordinară, a procesului de formare profesională a viitorilor specialiști. În acest context, integrarea relativ rapidă a domnului Aurel Sîmboteanu în activitățile educaționale ale catedrei Științe Politice și Administrative, facultății și universității în ansamblu, m-a făcut chiar din start de când l-am cunoscut să mă conving de potențialul lui avansat în realizarea obiectivelor de modernizare a procesului instructiv-didactic și de cercetare. Important e că acele cunoștințe, acea experiență a Domniei sale acumulate anterior în funcțiile de conferențiar și prorector al Academiei de Administrare Publică au fost puse în uz cu iscusință în cadrul catedrei, facultății și universității.

În funcția de conferențiar universitar, cu o erudiție rară în câmpul instructiv-didactic al domeniului administrativ-public, domnul A.Sîmboteanu susține mai multe cursuri fundamentale și de specialitate, care sunt imperios utile pentru pregătirea specialiștilor de înaltă calificare. Dânsul a fost și este în permanență partizanul promovării, sintetizării și actualizării metodelor post-moderne de predare (acestea fiind aplicate în funcție de necesitățile modernizării sistemului de instruire al administrației publice), îmbinării raționale a procesului de

transmitere a cunoștințelor cu acel de formare a competențelor la viitorii specialiști, expunerii clare a argumentelor forte în cadrul discursului didactic, expunerii profunde a materiei într-o manieră accesibilă pentru studenți, masteranzi și doctoranzi, provocării lor la dezbateri active, dar și evaluării obiective a cunoștințelor și competențelor. Aceste și alte repere ale activității instructiv-didactice a conferențiarului universitar A.Sîmboteanu sunt înalt apreciate în mediul academic și studentesc al departamentului și facultății.

Anii 2007-2015 constituie pentru domnul Aurel Sîmboteanu o etapă calitativ nouă în cadrul facultății și universității. El devine în 2007 șef-catedră Științe Administrative, iar în 2014 director al Departamentului Științe Politice și Administrative. În posturile respective s-a manifestat ca un adevărat manager, cu idei inovatoare și soluții rezonabile în rezolvarea problemelor de modernizarea procesului de instruire și cercetare, promovarea imaginii pozitive a catedrei, departamentului și facultății, implementarea managementului performant și consolidarea capacității funcționale a colectivului. Desigur, a conduce o catedră sau un departament este o sarcină pe cât de grea pe atât de semnificativă și, totodată, privilegiată pentru persoanele cu capacități și calități consacrate cauzei de avansare profesională a colectivului pe care îl conduce. În acest sens capacitățile și calitățile de manager a domnului A.Sîmboteanu erau în permanență axate pe crearea și promovarea continuă în cadrul catedrei și departamentului a unei atmosfere creative, de o înaltă funcționalitate și responsabilitate colectivă și personală, liberă de impuneri și dominări a unor puncte de vedere, de element autoritar în dezbateri, atmosferă bazată pe principiul pluralismului de interese și opinii, pe susținerea inițiativei și respectarea diferitor opinii. Acest adevăr îl remarc astăzi în mod special, fiindcă consider că fiecare membru al colectivului a avut ocazia de a se convinge personal de efectele pozitive ale acelei atmosfere creative ce exista pe parcursul pregătirii și desfășurării ședințelor de departament, dar și de efectele implementării deciziilor luate la aceste ședințe. La mai bine de patru ani de la transferul domnului Aurel Sîmboteanu la Academia de Administrare Publică în calitate de prorector, acele experiențe manageriale la capitolul instruire, cercetare, activitate extracurriculară - disciplina de muncă la cel mai înalt grad, responsabilitatea sporită în elaborarea și realizarea obiectivelor instructiv-didactice și științifice, promovarea imaginii specialității, respectul reciproc în relațiile interumane în colectiv ș.a. - în promovarea cărora la FRISPA el și-a adus un aport decisiv, au devenit o bună tradiție respectată astăzi atât de cadrele în vârstă, cât și de cele tinere ale colectivului.

Activitatea de șef-catedră sau de director al departamentului, în pofida complexității preocupărilor manageriale, nu a constituit un impediment pentru activitatea de cercetător științific. Mai mult, domnul Sîmboteanu a acordat o atenție prioritară organizării și promovării procesului științifico-didactic ca tandem, calității interconexiunii cercetării cu instruirea. Domnia sa, după exemplu

de acum 20 de ani a conducătorului științific, profesor M. Platon, are astăzi cele mai solide elaborări științifico-didactice în domeniul administrației publice din republică. Din cele mai bine de 80 publicații în domeniu ale dlui Sîmbotenu, de o utilitate majoră pentru studenți, masteranzi, doctoranzi, cadrele didactice, specialiștii din domeniu, se bucură o serie de studii monografice apărute la FRIȘPA - „Teoria Administrației Publice” (2008), „Istoria administrației publice din Moldova” (2009), „Administrația Publică: prin reformare spre modernizare” (2013), dar și un șir de articole științifice de înaltă valoare în ediții enciclopedice și în reviste de specialitate (MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Administrarea Publică ș.a.). Lucrările sale sunt astăzi cele mai solicitate la capitolul referințe științifice în literatura de specialitate din țară și în multe ediții din domeniul administrației publice de peste hotare.

Din rândul de activități științifice a conferențiarului universitar A. Sîmboteanu face parte și pregătirea cadrelor de înaltă calificare în domeniul științelor politice, iar acum și științei administrative prin studiile de doctorat. Mulți din doctoranzii de la FRIȘPA, astăzi doctori în științe, dar și din conducătorii de doctorat, își amintesc de anii de activitatea Domniei sale în calitate de secretar științific al Consiliilor de susținere a tezelor de doctorat în științe politice de la USM. Era în fond o perioadă deosebit de consistentă și răspunzătoare în funcționarea Consiliilor, cu o mobilizare la maximum a comunității științifice de la noi și din afara universității. Iar la nivel de țară comunitatea științifică l-a cunoscut pe domnul Aurel Sîmboteanu în calitate de membru al grupului de experți a Consiliului Național de Acreditare și Atestare. Totodată, mulți ani la rând Domnia sa este membru al Seminarului științific de Profil pentru examinarea tezelor de doctorat în științe politice din cadrul AȘM, și de științe administrative din cadrul Academiei de Administrare Publică. Constat, de asemenea, participarea sa activă în calitate de referent oficial la susținerea publică a tezelor de doctorat. Caracterul analizelor, obiecțiilor și propunerilor expuse în avizele sale întotdeauna s-a distins prin detalieri și profunzime, prin evaluarea echidistantă a studiului conform rigorilor teoretice și practice de modernizare a domeniului politic și administrativ. Actualmente domnul A. Sîmboteanu desfășoară activități științifice în calitate de conducător de doctorat și membru al comisiilor de îndrumare a Școlii doctorale în științe administrative la Academia de Administrare Publică. Doctoranzii de aici, o bună parte absolvenții masteratelor de la FRIȘPA, sunt profund satisfăcuți de orele ținute de Domnia sa în cadrul programului de studii avansate, dar și de ghidarea parcursului științific în elaborarea tezelor de doctor.

Contribuția domnului Aurel Sîmboteanu la dezvoltarea științei administrative este semnificativă și prin participarea la numeroase foruri științifice naționale și internaționale. Printre acestea menționez în special conferințele din cadrul Academiei de Administrare Publică, Universității de Stat din Moldova, Institutului de Științe Administrative din Moldova, Agenției Naționale a Funcționa-

rilor Publici, Universitatea “Lician Blaga” din Sibiu, România, ș.a. la care Domnia sa de fiecare dată susține rapoarte în plen. La inițiativa sa, la FRIȘPA, deja a devenit o tradiție convocarea anuală a conferinței științifice naționale a cercetătorilor din domeniul administrației publice, care este o adevărată arenă de confruntări științifice a cercetătorilor universitari și din alte instituții din țară și de peste hotare. Iar la Academia de Administrare Publică, în calitate de pro-rector al activității științifice, anual dl A.Sîmboteanu este membru comitetului organizatoric al conferinței științifico-practice internaționale „Teoria și practica administrării publice”. Această conferință, cu ședința în plen și cu diversele sale ateliere, devenită tradițională, are o înaltă semnificație în dezvoltarea științei administrative în țară, dar și în modernizarea activității practice a APC și APL.

Preocupările științifice ale conferențiarului universitar Aurel Sîmboteanu se disting și printr-o muncă asiduă de consultanță și expertiză. Domnia sa s-a impus activ în cadru a zeci de proiecte realizate în colaborare cu diverse instituții: ale Academiei de Științe a Moldovei (2014-2015), Fundația Soros-Moldova (2006-2007), Fundația de Investigații Sociale și Economice – CASE Moldova, PNUD (iulie-august 2005), Cancelaria de Stat a Republicii Moldova și Banca Mondială (2002-2003), Cancelaria de Stat a Republicii Moldova și TACIS (2000-2001), Direcția pentru Politica de Cadre pe lângă Guvernul Republicii Moldova (1998-1999) ș.a. Proiectele la care a participat și participă domnul Aurel Sîmboteanu în calitate de expert vizează diverse aspecte ale administrației publice: elaborarea și editarea manualelor în domeniu, studiilor enciclopedice, probleme ale elaborării și implementării Strategiei de reformă a administrației publice centrale în Moldova, reformării sectorului public și creării unui consens pentru reformă, consolidării administrației publice regionale, perfecționării cadrelor și modernizării administrației publice în Moldova etc. Aceste și alte teme-tici ale proiectelor la care Domnia sa își canalizează cunoștințele și experiența denotă o semnificație deosebită a lor în dezvoltarea componentei teoretice și practice a administrației publice, în consolidarea legăturii dintre știință și practică în domeniul respectiv.

Apreciind realizările doctorului în științe politice, conferențiarului universitar Aurel Sîmboteanu pe tărâmul instructiv-didactic, științific și managerial consider că ele sunt determinate în mare parte de mediul academic, de relațiile sociale în care Domnia sa își desfășoară activitatea. Mediul din cadrul FRIȘPA și de la Academia de Administrare Publică, relațiile profesionale și interumane de aici, atmosfera creată în colectivele respective sunt factori benefici în realizarea obiectivelor didactice și științifice a cadrelor didactice. Însă, în relația Omului Aurel Sîmboteanu cu mediul academic, decisive sunt în ultima instanță capacitățile și abilitățile sale de comunicare în mediul respectiv, este referențialul său valoric uman. Decisive sunt integritatea, înalta ținută morală, responsabilita-

tea, creativitatea, inteligența, delicatețea și modestia Domniei sale, calități care pentru noi toți sunt o adevărată lecție de urmat.

La Mulți ani cu sănătate și noi succese de creație domnule Conferențiar universitar Aurel Sîmboteanu!

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar

**SAVANT ȘI PEDAGOG PRIN VOCAȚIE:
CONSTANTIN SOLOMON, DOCTOR HABILITAT ÎN
POLITOLOGIE, PROFESOR UNIVERSITAR LA 70 DE ANI**

Avem o deosebită plăcere să adresăm acest mesaj de salut Domnului, doctor habilitat, profesor universitar Constantin Solomon cu ocazia datei jubiliare de 70 de ani. Astfel de evenimente oferă oportunități pentru a da în vileag opinii despre omagiat.

Profesorul Constantin Solomon s-a născut la 4 noiembrie 1948 în satul Morovaia raionul Orhei. A studiat la școala din satul natal și satul Butuceni. Și-a continuat studiile la Școala pedagogică din Orhei (1964-1968), apoi a lucrat învățător la școala din Butuceni. A urmat serviciul militar. În anul 1971 susține cu succes concursul de admitere la Facultatea de Istorie a Universității de Stat pe care a absolvit-o în anul 1976, fiind repartizat să-și continue activitatea tot aici, la catedra de istorie.

În anul 1978 a fost recomandat și acceptat la doctorantură pe care a absolvit-o prin susținerea în termen, cu brio, în anul 1982, a tezei de doctor în științe istorice la Universitatea „A.A.Jdanov” din Leningrad.

Munca asiduă s-a încoronat cu titlul științific de doctor habilitat în politologie (2002) și titlul științifico-didactic de profesor universitar (2006).

Timp de 42 de ani a activat în cadrul unei singure instituții de învățământ superior – Universitatea de Stat din Moldova. Mai mulți ani a exercitat funcțiile de prodecan al Facultății pentru instruirea studenților străini, șef de catedră istoria românilor, decan al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova. În anii 2003-2013, a fost președinte al Comisiei de experți în domeniul științelor umanistice din cadrul Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova, iar în anii 2014-2018 a fost membru al acestei Comisii.

În toată viața sa de până acum profesorul Constantin Solomon este un om liniștit și cumpătat, nu s-a dedat în extreme nici pe „stânga”, nici „pe dreapta”.

În perioada contemporană, deși a scris despre politică și partide, nu s-a atașat nici unui partid, a rămas consecvent și departe de gândul „să fie băgat în seamă” de mai marii zilei.

Doctorul habilitat, profesorul universitar Constantin Solomon este unul dintre cercetătorii care a stat la baza elaborării științelor politice în Republica Moldova. De o valoare deosebită, teoretică și practică, sunt investigațiile Dumnealui în problemele tranziției democratice, vieții politice în Republica Moldova, managementului politic, activității partidelor politice.

Eforturile investigațiilor științifice ale Domnului Constantin Solomon se materializează în studii de referință temeinice, cuprinzând patru monografii în domeniul științelor politice, peste 200 de lucrări științifice, publicate în țară și peste hotare, referate și comunicări la 70 foruri științifice naționale și internaționale.

Se știe că pentru fiecare tânăr drumul în știință începe cu îndrumătorul științific. Sub îndrumarea științifică a profesorului Constantin Solomon au fost elaborate și susținute 10 teze de doctor în domeniul istoriei și științelor politice. În prezent este, de asemenea, îndrumător la 5 teze de doctor și o teză de postdoctorat. Discipolii săi activează cu succes în instituții de învățământ din țară și în alte organizații de stat.

Doctoranzii profesorului Constantin Solomon au avut și au plăcerea de a cerceta domenii noi ale științelor politice, de a utiliza metode competitive de investigație și de a deprinde rigurozitatea interpretării rezultatelor.

Cercetătorul Constantin Solomon a fost președinte, membru al Consiliilor Științifice Specializate, referent oficial la susținerea a peste 40 de teze de doctor și doctor habilitat în istorie, științe politice și științe administrative.

Domnul Solomon este o personalitate integră, pedagog de vocație cu o vastă cultură generală și pedagogică, spirit inovator și intuiție aleasă, dând dovadă de o înaltă autoritate profesională. Prelegerile și seminarele ținute de Profesorul Solomon sunt mult solicitate de studenți și masteranzi pentru documentarea și expunerea interesantă a materialului.

Printr-o privire de ansamblu asupra activității profesorului Constantin Solomon recunoaștem Omul care înregistrează reușite în tot ceea ce face. Însușește și practică profesia doar la nivel de performanță.

Pentru rezultate remarcabile în cercetare, în anul 2002, Consiliul Superior pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică i-a decernat Diploma de Merit. Pentru activitatea didactico-științifică prodigioasă, a fost decorat cu 5 diplome ale Ministerului Educației și Tineretului, cu diverse diplome ale Rectoratului Universității de Stat din Moldova.

În acest mărit ceas aniversar – a zilei Dumneavoastră de naștere, vrem să vă dorim multă, multă sănătate, să aveți parte de bucurii de la cei apropiați, de realizări frumoase și împliniri sufletești, să vă păstrați profesionalismul, onesti-

tatea și cumsecădenia de care ați dat dovadă întotdeauna, urări însoțite de un sincer și călduros „La mulți și fericiți ani Domnule Profesor Solomon!”

Acad. Gheorghe RUSNAC,

acad. Alexandru ROȘCA,

m.cor. Victor MORARU,

dr.hab. Constantin MARIN,

dr.hab. Valeriu MOȘNEAGA,

dr.hab. Victor SACA,

dr.hab. Georgeta STEPANOV,

dr.hab. Pantelimon VARZARI.

COMPARTIMENTUL
ISTORIA, TEORIA SI METODOLOGIA STIINTEI

REFLECȚII TEORETICE PRIVIND FENOMENUL
DEMOCRATIC ÎN ISTORIA GÂNDIRII POLITICE

Pantelimon VARZARI

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, catedra relații internaționale și științe politice.

Doctor habilitat în științe politice, profesor cercetător, profesor universitar

The article examines some aspects related to democratic phenomenon from the perspective of the history of political thought. It is demonstrated that democracy is a complex phenomenon, the analysis of which has provoked fierce debates between thinkers and researchers over time. If political philosophers attempted to propose ideal models of democracy, and historians analyzed its development, ascension, or decline, the political scientists sought to provide theoretical and empirical answers and explanations regarding the fundamentals of democracy assertion, functioning and expansion.

Hence the democracy is not a product of modernity, but one "invented" during the classical Athens, the article highlights some relevant issues raised by ancient, renaissance, illuminative and modern thinkers about the democratic phenomenon. It turns out that they, as supporters or critics of the established political desirable political order, have also proposed solutions to this order. Today, democracy functionally provides a legitimacy to political life as a whole, and has become a critical exercise in political reason, an eternal theme in political theory and a topical issue in the democratic practice of contemporary society. The author concludes that in the issue of the historical development of democracy we can observe a logical succession of distinct stages with certain approaches: ancient democracy, modern democracy and the democracy of the future.

Marea majoritate a gânditorilor politici din Grecia (Platon și Aristotel) și Roma antică (Polybius și Cicero), din epoca Renașterii (Niccolò Machiavelli), din Secolul Luminilor (Charles Montesquieu și Jean-Jaques Rousseau), din perioada modernă (Jeremy Bentham, John Stuart Mill, Benjamin Constant și Alexis de Tocqueville ș.a.) și până în ziua de azi, s-au arătat extrem de critici la adresa teoriei și practicii democratice și asta pentru că „democrația, menționează David Held, profesor de științe politice și sociologie la Open University din Marea Britanie, este o formă de guvernare extrem de greu de realizat și de susținut”

[1, p.13] chiar și în zilele noastre. Istoria secolului XX (catalogat de istoricul britanic Eric Hobsbawn drept „secol al extremelor” (fascism și comunism)[2], iar de cunoscutul disident sovietic, istoric și dramaturg rus Edvard Radzinski – „secolul blestemat” [3]), ne oferă o multitudine de exemple antidemocratice – fascismul, nazismul, stalinismul, maoismul, castrismul ș.a.

Începând cu epoca modernă și până în prezent, democrația întâmpină diferite amenințări, dificultăți, riscuri și vulnerabilități. Nu este întâmplător faptul că fenomenul democrației, ca și cuvântul democrație, a fost reflectat, cu diverse conotații, de către teoreticieni, oameni politici și lideri de opinie. Astăzi, nu există vreo mișcare social-politică importantă care nu ar pretinde la înfăptuirea democrației sau nu ar folosi acest termen în realizarea scopurilor sale programatice, adesea foarte îndepărtate de democrație ca fenomen și ca proces.

Democrația ca formă a vieții politice la gânditorii antici

Primele concepții teoretice și practice în legătura cu democrația datează încă din Antichitatea ateniană, de unde derivă și sensul etimologic al termenului (*demos*– popor și *kratos*– putere, autoritate) – deținerea și exercitarea puterii de către popor. Deci, originar, democrația s-a constituit cu privire la conducerea politică a societății, însemnând conducerea poporului de către popor. Însă definiția etimologică a democrației ca fiind guvernarea de către popor nu este suficientă de vreme ce nu explică ce este poporul și care-i locul și rolul lui în procesul democratic, în procesul decizional. Astăzi democrația, definindu-se, de regulă, ca sistemul puterii și forma guvernării, nu este identică cu guvernarea de către popor, ci se manifestă ca putere pentru popor. Democrația înseamnă o ordine politică și un mod de funcționare a sistemului / regimului politic, în care se realizează dreptul poporului de a se guverna pe sine însuși. La drept vorbind, democrația reprezintă un sistem de instituții și relații, prin care membrii societății acționează fie direct ca autoritate elaboratoare de politici (democrația directă, „față în față”), fie prin reprezentanți care elaborează politici în numele celor care i-au ales (democrația reprezentativă, „prin cineva”). În uzul cotidian, se subliniază în cunoscuta enciclopedie britanică *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought* (1987), termenul de democrație se poate referi la cărmuirea populară sau la suveranitatea poporului, la guvernământul reprezentativ sau la o guvernare participativă directă, ba chiar și (nu într-un totu corect) la guvernământul republican sau constituțional, adică la guvernământul conform legii [4, p.153].

Vorbind despre gânditorii politici antici, vom menționa că interesul pentru problematica democrației poate fi observată în lucrările lui Platon (427–347) și Aristotel (384–322). Principalul contestatar al democrației în Grecia antică, a fost Platon. Acesta, în dialogurile sale (*Republica* [*Politeia*], *Legile* [*Nomoi*], *Omul politic* [*Politikos*] etc.) [5] condamnă democrația, considerând-o guvernarea a „celor nechemăți” și posibilitate a unei „tiranii a majorității”. Democrația

nu ar fi forma ideală de guvernare, decretată drept periculoasă, deoarece masa populară poate fi asemuită cu un animal sclav (inconstant în funcție de lingușeli sau pedepsele pe care le primește), iar desemnarea magistraților se face în funcție de capacitatea oratorică a acestora și nu în funcție de rigoarea etică a lor. Argumentele lui Platon contra democrației sunt legate de capacitatea oamenilor simpli de a-și alege conducătorii, magistrații [6].

Platon credea că democrația este periculoasă, deoarece ea plasează puterea politică în mâinile poporului ignorant și plin de invidie. El argumenta că, din cauza ignoranței lor, oamenii nu vor ști cum să utilizeze puterea politică pentru binele comun. Pentru că sunt invidioși, oamenii vor fi interesați numai de propriul lor bine, pe care vor încerca să-l promoveze jefuindu-i pe cei care sunt mai înstăriți. Fiind și invidioși și ignoranți, oamenii vor fi ușor influențați de demagogi (ceea ce se traduce literal prin lideri ai *demos*-ului), care îi vor flata, vor face apel la invidia lor și îi vor stârni unii împotriva celorlalți. Pe scurt, din democrație decurg războiul civil și anarhia, distrugerea orașului-stat [7, p.38]. De aceea Platon susținea că poporul trebuie cărmuit de către cei mai înțelepți (filosofi), pentru că, dacă cetățenii se vor lăsa ghidați de propriile idei, aceștia vor putea cădea în anarhie, distanțându-se de obiectivele firesc propuse.

Într-un cuvânt, democrația e dominată, după Platon, de libertate necum-pătată (și deci imorală) și înlătură „specialiștii” („înțelepții”, filosofii) de la conducere, facilitând în ansamblu anarhia și anomia (disprețul legilor scrise și nescrise). De aceea ea, democrația, face inevitabil loc tiraniei, întruchipare a despotismului și premisă a catastrofei, care impune revenirea la guvernământul aristocratic al înțelepților, astfel ciclul încheindu-se. Asociind democrația cu subordonarea rațiunii față de pasiuni, observăm la Platonideea că excesul de libertate (democrația) pare să ducă la un exces de servitute (tirania).

În acest sens, Platon susținea că există o succesiune naturală a formelor de guvernare: o *aristocrație* (forma ideală de guvernare de către cei puțini) care abuzează de putere și se pervertește în *timocrație* (cei puțini ce conduc statul și ar trebui să teaurizeze înțelepciunea sunt interesați fatal de onoruri și aspecte materiale) de unde rezultă *oligarhia* (forma cea mai coruptă de guvernare de către cei puțini) care devine în cele din urmă *democrație* (ca domnie a majorității). Excesul de democrație se transformă în *anarhie* (guvernarea fără legi), care este mediul propice de apariție a *tiranului*. Abuzul de putere, în tipologia platonice, este definit prin neglijarea de către cei ce-o exercită a legii (*nomos*). Într-o formă ideală de guvernare domnește legea, pe când în una coruptă aceasta este inexistentă [8, p.8]. Putem afirmă deci că primul care a prezentat o evoluție ciclică a formelor de guvernământ a fost Platon, urmat de Polybius, Cicero și de N.Machiavelli.

O altă analiză teoretică despre democrație o realizează Aristotel în lucrările sale *Politica, Etica și Constituțiile*. *Politica* (*Πολιτικά*) este o lucrare de filo-

sofie politică a stagiritului și a doua jumătate a unui tratat, prima fiind *Etica*. Ca demers uman, Aristotel nu critică asemenea lui Platon democrația, ci sesizează rolul important pe care îl are aceasta în *polis*. El afirmă domnia legii și datoria cetățenilor de a i se supune ca putere supremă în stat [9, p.52, 58]. În opoziție cu teoria platoniciană despre cetatea ideală ierarhizată și fără posibilitatea jocului democratic, stagiritul exaltă civismul grecilor și practica ideii de constituție. Putem spune că omul este „animal politic” numai eliminând conotațiile „zoologice” și „biologice” ale expresiei aristotelice, pentru că, spre deosebire de animale, omul este civic. Omul, prin esența și natura lui fiind subordonat statului, este o ființă socială și se deosebește de animale datorită sociabilității – *zoon politikon* (trăiește în *polis* ca triadă – oraș, stat, cetățean) și datorită comunității sociale naturale a muncii. Conform opiniei unor autori, interpretarea modernă a ideii de „animal politic” – *zoon politikon* – este ea însăși eronată, dar sintagma, ca atare, trebuie reținută [10, p.11-12].

Deși l-a combătut pe Platon, criticându-i schema de clasificare a formelor de guvernământ, Aristotel și-a întemeiat în *Politica* schema proprie tot pe numărul celor aflați la putere, dar și pe natura lor etică, distingând astfel forme ideale și forme corupte de guvernare. Formele ideale (sănătoase) de guvernare, în schema aristotelică, sunt monarhia (regalitatea), aristocrația și *politeia* (ca forma bună a organizării de către cei mulți, diferă de democrație prin aceea că ea mixează elemente ale guvernării celor puțini cu elemente ale guvernării de către cei mulți, termen aproape sinonim cu democrația constituțională modernă). Acestea, pervertite prin abuzul de putere, devin tiranie, oligarhie și democrație (*demagogie*) sau ohlocrație (*democrație fără legi*). Avertizând despre efectele destabilizatoare ale regimurilor ce creau o polarizare bogăți-săraci, filosoful antic identifica democrația cu lipsa de moderație, considerând-o (alături de oligarhie) drept o sursă de tulburări și de acte politice nechibzuite. De aceea el se pronunță pentru o orânduire blândă (mixtă), iar virtutea constituției mixte ar consta în faptul că fiecare grup îl poate supraveghea pe celălalt și echilibrează trăsăturile democratice și oligarhice, în care dominația este asigurată „clasei de mijloc”, „căci acolo unde clasa de mijloc este numeroasă nu există nici o disensiune și nici o revoltă în cadrul constituțiilor” [9, p.62]. Astfel, stagiritul, expunând elogiul clasei de mijloc, susține întru-totul stabilitatea acesteia.

Două caracteristici ale clasificării regimurilor a lui Aristotel sunt de remarcat. Prima dintre ele este că el l-a urmat pe Platon în a considera că democrația este rea și de nedorit. Pentru Aristotel, democrația, fiind una din cele șase tipuri principale de regim politic sau constituții, este o forma de conducere coruptă, deoarece *demos-ul* tinde să aibă vederi înguste și să fie egoist. Oamenii simpli își vor urmări propriile interese numai pe termen scurt luând proprietăți, bogății și putere de la cei puțini fără să fie interesați de pacea și stabilitatea *polis-ului* ca întreg. Dar aceasta servește scopurile lor numai pe termen scurt, iar

în final ei vor instaura haosul și, în ultimă instanță, despotismul în întreg *polis*. Cea de-adoua trăsătură a clasificării aristoteliene este includerea *politeiei*, ca formă bună a guvernării de către cei mulți. Pentru Aristotel, *politeia* diferă de democrație, prin aceea că ea mixează elemente ale guvernării celor puțini cu elemente ale guvernării de către cei mulți. Virtutea acestei **constituții mixte** constă în faptul că fiecare grup îl poate supraveghea pe celălalt – cei puțini pe cei mulți, cei mulți pe cei puțini, astfel încât niciuna dintre clase nu-și poate urmări propriul interes în detrimentul binelui comun. Aristotel sugera, de asemenea, că *politeia* poate diferi de democrație prin modul de distribuție a bogăției și a proprietății – într-o democrație, cei mulți vor fi cei săraci. Totuși, în condițiile rare dar norocoase în care cei mai mulți oameni nu sunt nici bogați nici săraci, ci „au o proprietate (bogație) moderată și suficientă”, ne putem aștepta ca ei să conducă de o manieră prudentă. Aceasta datorită faptului că majoritatea, atunci când formează „clasa de mijloc”, va evita excesele caracteristice săracilor invidioși și cele ale bogaților aroganți. Văzând binele *polis-ului* ca propriul lor bine, cei mulți din starea de mijloc vor lucra pentru a menține pacea și stabilitatea orașului-stat [7, p.38-39].

Mai mult chiar, Aristotel sesizează că în orice stat există trei părți sau elemente, de buna organizare a cărora depinde vitalitatea întregului: adunarea generală, corpul magistraților și corpul judecătoresc, de aceea unul dintre cele mai mari merite ale stăgiritului rezidă în teoria celor trei puteri care ar semnifica de fapt ideea separației puterilor în stat pe care se bazează „tot dreptul constituțional modern”. Teoria separației puterilor pune accentul pe echilibrarea lor și își găsește sens doar în regimul reprezentativ modern, de aceea s-a și născut în lupta pentru constituirea acestuia, împotriva monarhiei absolute [11].

Polybius (cca 205 – cca125 î.Hr.), istoric grec romanizat, impresionat de performanțele republicii romane, în lucrarea sa de *Istorie universală* (scrisă în 40 de cărți) [12], socoate că grandoarea statului roman stă în guvernământul mixt care unea într-un corp funcțional elemente de monarhie (*consulii*), de aristocrație (*Senatul*) și democrație (Adunarea de pe *Câmpul lui Marte*). El este adeptul ideii ciclului istoric (teoria *anacyclosis*-ului [13, p.86-87]), pentru care punctul de plecare este monarhia (ce ar fi întemeiată pe drept), urmată de tiranie (întemeiată pe forță), aristocrația (ce ar reprezenta înflorirea statului), apoi decăderea prin oligarhie, democrație și ohlocrație, care ar fi dominația deșănțată a vulgului, iar de aici revenirea la punctul de plecare. De fapt, dacă se exceptează monarhia originară, ne găsim în prezența a trei tipuri de constituții „convenabile”: regalitatea, aristocrația și democrația și a deformării lor: tiranie, oligarhie, demagogie – adică schema aristotelică [14, p.7]. De fapt, Polybius (anticipat de Platon și urmat în această privință de Cicero, ulterior de N.Machiavelli) nu numai că preferă, dar aduce la apoteoză forma mixtă de guvernământ întruchipată în republica romană, care combină regimurile, fiind astfel un „model al echilib-

rului”, mult răspândit în teoria politică ulterioară. Această formă mixtă de guvernământ (în care se combină elemente monarhice, aristocratice și democratice) și cunoscuta *virtus romana* reprezintă explicația durabilității și strălucirii statului roman.

Republica Romană e un guvernământ mixt, în opinia lui Polybius, întrucât puterea nu este deținută exclusiv nici de o singură persoană sau de un grup, nici de către cei mulți. Republica „amestecă” (guvernământul mixt) aceste trei regimuri pe baza selectării elementelor pozitive și respingerii aspectelor negative ale acestora. Republica Romană nu a acordat întreaga putere unei singure persoane sau oamenilor simpli, ci a împărțit puterea între ei. Poporul (de regulă, constituit din bărbații liberi și adulți), ca întreg, exercita un anumit control, prin adunări, asupra deciziilor politice, iar aristocrații controlau senatul. Pentru realizarea politicilor, Republica nu se bizuia pe un monarh, ci pe consuli. Guvernământul mixt asigură, în concepția lui Polybius, o asemenea stare, încât nici un grup nu-și putea urmări și realiza propriul interes, în detrimentul binelui public, fiecare controlându-l pe celălalt, rezultatul fiind o formă de guvernământ liberă, stabilă și durabilă [15, p.9].

În timp ce grecii au avut un geniu teoretico-filosofic și științific materializat în filosofie și știință politică pe care l-au dezvoltat, romanii sunt caracterizați de un geniu politic predominant pragmatic, juridic. Marcus Tullius Cicero (106–43 î.Hr.), cel mai strălucit exponent al filosofiei politice din Roma republicană este un adept al tezei lui Polybius despre guvernământul mixt, pledând pentru un echilibru stabil al statului, care ar preveni răsturnările, schimbările de regim ce creează în *cetăți* dezordine și nenorocire. Pentru el esențial este echilibrul organic între *libertas* (libertatea poporului), *potestas* (puterea autentică a magistratilor) și *auctoritas* („a oamenilor de bine”). Aceasta este, în viziunea sa, piatra de încercare a oricărei democrații – adevărata libertate și adevărata virtute [16, p.37].

Cercetând forma organizării statului, Cicero preia de la Aristotel cele șase forme simple de organizare a statului: monarhia – tirania, aristocrația – oligarhia, *politeia* – democrația. Cu scopul de a impune forma de organizare a statului adecvată realităților politico-juridice romane, el afirmă că fiecare dintre formele amintite prezintă anumite avantaje și dezavantaje. Având un caracter instabil, fiecare se transformă în cele din urmă într-o altă formă simplă a organizării statale. În opoziție cu concepțiile epicurienilor, forma mixtă de organizare a statului impune autorului afirmația potrivit căreia omul, inclusiv cel „înțelept”, în mod necesar trebuie să se familiarizeze cu practica guvernării în stat [17, p.48-50; 18, p.28].

Res publica ciceroniană nu optează nici pentru o putere populară, nici pentru o guvernare a celor buni. Reluând tema constituției mixte, în lucrarea *Despre Republică* [19], el se sprijină pe o justă repartizare a puterilor stabilită pe ba-

za diferitor constituții. Ca și Polibius, Cicero consideră că în republica romană ar trebui să existe „o autoritate superioară și regală, o parte făcută pentru cei mari și, de asemenea, treburi lăsate în seama judecății și voinței mulțimii”, iar „dacă în cetate nu există echilibrul puterilor, funcțiilor și sarcinilor, ... regimul nu poate avea stabilitate” [13, p.89].

Democrația în gândirea filosofico-politică la renașcențiști și iluminiști

Modelul aristotelic privind formele de guvernământ, cele mai indicate fiind cele „mixte”, au fost acceptate în repetate rânduri ulterior și de alți gânditori politici. Cu anumite rezerve față de guvernarea democratică, în epoca Renașterii se plasează și Niccolò Machiavelli (1469-1527), primul teoretician al politicii. În lucrarea *Discursuri la prima decadă a lui Titus Livius* (1517) [20, p.19-29] afirmă că nu întotdeauna cei care au dreptul să guverneze știu să o facă. Analizând locul și rolul *principelui* în viața social-politică a statului, el considera că puterea trebuie acordată de preferință celor care nu tind spre ea, celor care sunt împovărați de ea, adică celor care nu doresc s-o capete sau s-o mențină. În acest context, în altă lucrare a sa *Principele* (1513), gânditorul florentin caută o corelație optimală între cârmuitor și popor, găsim-o în puterea forte. În același timp, el condamnă puterea tiranică care desfrânează deopotrivă conducătorii și masele, pentru că „acei tirani care se bucură de favoarea poporului și au ca dușmani pe cei mari, sunt mai siguri pe situația lor, deoarece violența lor este susținută de forțe mai mari decât este puterea celor care au drept dușman poporul și drept prietenă nobilimea” [21, p.133].

Cetatea lui *Machiavelli* este cetatea maximei îndepărtări între conducători și popor și deci există o relație de ostilitate dintre *principe*, conducător, și supușii săi. În ansamblu, el creează în lucrările sale un mare „deficit de democrație”, atenția fiind concentrată asupra „*politicii mari*”. Este vorba despre starea unui *principe*, despre autoritatea și dominația lui asupra unei cetăți, cumva independent de starea supușilor. În timp ce Platon visează o societate guvernată de filosofi, deci o cetate filosofică, N.Machiavelli propune o cetate a puterii politice oarbe, în care nu există decât o singură voință politică, a *principelui*, și în care binele comun stă în capriciile minții acestuia. *Vechiul Machiavelli* – N.Machiavelli, prin lucrarea *Principele*, a scris sfaturi necruțătoare despre cum ar trebui să guverneze un prinț, iar *Noul Machiavelli* – Jonathan Powell (a fost șef al *staff*-ului Prim-ministrului britanic Tony Blair între anii 1997–2007 și consilierul Prim-ministrului Vlad Filat în octombrie 2012 - martie 2013) – a scris o combinație de memorii cu sfaturi „mai îngăduitoare” adresate unui lider de stat în lumea modernă, încercând de a verifica dacă maximele lui N.Machiavelli mai corespund realităților politice moderne la fel de bine ca atunci când au fost scrise [22]. Faptul că sfaturile lui Machiavelli conduc la ceea ce nu ne place să auzim despre liderii noștri și la idei opuse celor exprimate de alți autori cu privire

la ceea ce ar trebui să facă liderii noștri, notează profesorul de la Universitatea din New Jersey, SUA, William J. Connell, „a determinat un erudit (scholar) să considere că Machiavelli a scris *Principele* ca pe o satiră a altor cărți de sfaturi politice” [23, p.79].

Pentru Machiavelli, ca și pentru Polybius, republica este un guvernământ mixt în care nu conduce o singură clasă. Dimpotrivă, toate clasele împart puterea, fiecare supraveghind excesele potențiale ale celorlalți. Este un sistem de guvernământ în care cetățenii vigilenți își apară libertățile împotriva îngrădirii unor posibili dictatori din rândul lor. De aceea *libertatea*, așa cum o înțelege Machiavelli, este autoguvernare, ceva ce nu se găsește în viața privată, ci în acțiunea publică. Dar de ce ar trebui ca cetățenii să fie vigilenți? Deoarece în momentul în care devin indiferenți și nepăsători față de treburile publice, vor găsi un tiran care așteaptă să se elibereze de problemele autoguvernării și de libertate. De aceea Machiavelli insistă că cei mai mari inamici ai autoguvernării sunt cetățenii nepăsători și interesați doar de propria lor existență [7, p.44].

Machiavelli susține că un guvernământ liber trebuie să fie condus de lege și nu de dorințele sau capriciile vreunei persoane sau ale mai multora, ale majorității cetățenilor. Pentru că un guvernământ liber înseamnă guvernarea legii, nu a oamenilor. Guvernarea legii este mai potrivită, mai interesată de corectitudine decât guvernarea oamenilor. Mai important este faptul că legile sunt impersonale. Când depindem de oameni, totuși, fie și o majoritate, suntem supuși voinței lor, iar aceasta cu greu s-ar putea numi libertate. Iată de ce Machiavelli, ca și Aristotel, considera democrația o formă proastă de guvernare, iar republica cea mai bună [7, p.44]. Așadar, un guvernământ mixt, cetățeni virtuoși, domnia legii – acestea erau idealurile republicane ale filosofului politic al Renașterii. Dar în pofida acestui fapt, relația dintre guvernanți și guvernați în concepția lui Machiavelli este una deosebită, având în vedere și expresia canonizată atribuită acestuia: „scopul scuză mijloacele” [24, p.31-32].

În privința evoluției formelor de guvernământ, el oferă o schemă ciclică, ce cuprinde însă trei tipuri de mișcări (evoluția ciclică a formelor de guvernământ a fost propusă mai înainte de Platon, Polybius și Cicero, fapt despre care am semnalat mai sus). Machiavelli, care nu prefera „calea de mijloc” nici în structuri și nici în metode, considera: 1) că nu există formă de guvernământ potrivită pentru orice loc și orice timp (lecție învățată și de Montesquieu și, pare-se, chiar de Rousseau) și 2) că singurele forme ce merită a fi avute în vedere (în epoca vremii) sunt monarhia și republica (sau statul popular) [14, p.55].

Illuministul francez Charles Montesquieu (1689–1755) prin opera sa a contribuit la dezvoltarea conceptului de pluralism, prin extensie – a celui politic, prin cugetările despre cele trei tipuri de guvernare (republică, monarhie și despotism), precum și despre separarea puterilor în stat. Lucrarea sa fundamentală *Despre spiritul legilor* (1742) [25] a exercitat o mare influență asupra gândirii

politice și juridice și a vieții instituționale a Europei moderne, iar după doi ani el răspunde criticilor săi publicând *Apărarea spiritului legilor*.

El formulează ideea că nicio formă de guvernământ nu are o valoare absolută. În loc de a postula virtutea absolută a unei forme sau a alteia, trebuie analizată corespondența acesteia cu spiritul specific al poporului respectiv. Scopul său este reforma monarhiei franceze în spiritul constituționalismului englez. Tocmai pentru că Montesquieu acordă o deosebită importanță instituțiilor politice, el se oprește cu atenție asupra formelor statului, deosebindu-le în dependență față de numărul persoanelor care conduc, dar mai ales în funcție de ceea ce el numește naturaguvernământului. Montesquieu nu urmează linia clasică (aristotelică) a tipologiei formelor de guvernământ, ci să încerce una proprie. Pentru el, există trei feluri de guvernământ: republican, monarhic și despotic [14, p.84]. Guvernământul republican este cel în care întreg poporul sau numai o parte a poporului deține suveranitatea populară; cel monarhic este cel în care unul singur guvernează, dar prin legi fixe și stabile, în timp ce în guvernământul despotic, unul singur, fără o lege sau o ordine, conduce numai prin voința sau capriciul său.

Dar fiecare formă de stat își are principiul său motric vital. Principiul democrației este virtutea, dar nu virtutea morală sau teologică, ci atașamentul pentru binele general, pe care unii l-au numit chiar patriotism. Moderația este principiul fundamental al aristocrației, pe când principiul monarhiei este desemnat a fi onoarea („tendința spre onoruri, dar cu păstrarea independenței proprii”, purtătoarea principiului onoarei fiind nobilimea). Despotismul se menține prin teamă.

Ideea fundamentală a lui Montesquieu e că legislația depinde de forma de guvernare [14, p.84]. Astfel, anumite legi sunt necesare în democrație, care nu convin altor forme de stat, și alte legi sunt necesare statului aristocratic și altele monarhiei. Ceeace diferă între aceste forme de guvernământ sunt legile despre educație. De asemenea, relațiile patrimoniale sunt reglementate diferit în funcție de forma de stat. Montesquieu își pune și problema cauzelor care provoacă trecerea de la o formă de stat la alta. Explicația sa rămâne înăuntrul binomului natură–principiu, întrucât el crede că schimbarea formelor de stat e provocată cel mai adesea de insuficiența sau excesul în îndeplinirea principiilor de care ține o formă sau alta.

Considerentele sale despre importanța instituțiilor politice, despre „spiritul legilor”, sunt legate de încercările de definire a esenței libertății și căilor de garantare a acesteia: „libertatea este dreptul de a face tot ce legile îngăduie” este definiția prin care libertatea este înțeleasă ca realizarea legalității. Totodată, libertatea politică constă în „siguranța noastră, sau cel puțin în credința noastră că suntem în siguranță”. Această siguranță e garantată prin dominația legilor în stat. Legalitatea apare ca lucrul cel mai important pentru un stat liber, pentru că

ea garantează libertatea politică. De aici și sarcina fundamentală a conducătorului politic: de a arăta mijlocul de asigurare a legalității.

Un astfel de mijloc Montesquieu consideră a fi separația puterilor, pe care o apără urmându-l pe Locke. Găsim aici o semnificativă triadă care pune în lumină resortul fundamental al principiului separației puterilor, înțeles prin scopul său principal de a garanta libertatea prin asigurarea legalității. Pentru Montesquieu nu poate exista o guvernare moderată dacă puterile nu sunt separate, pentru că altfel statul deviază inevitabil spre despotism. Montesquieu distinge în stat trei puteri: legislativă, executivă și judiciară. Este schema clasică pe care o va urma întregul drept constituțional modern [14, p.85]. Aceste trei puteri, subliniază Montesquieu, trebuie să aparțină unor organe diferite ale statului. Libertatea nu admite unirea a două și cu atât mai mult a trei puteri în sânul uneia și aceleiași puteri a statului. După părerea sa, această ordine se realizează în monarhia constituțională, unde puterea legiuitoare aparține reprezentanților poporului, monarhul e puterea executivă, iar curtea cu juri e organul căruia îi aparține puterea judecătorească. În idealul său politic deci Montesquieu reproduce multe trăsături ale monarhiei constituționale engleze, contemporane lui.

Dezvoltându-și doctrina separațiunii puterilor, Montesquieu emite teza că puterile în stat trebuie să se echilibreze reciproc, de aceea nu trebuie să se pună între ele granițe care ar limita amestecul unei puteri în activitatea alteia. El aprobă, așadar, o astfel de interacțiune a puterilor pentru că, chiar cu riscul de a se întârzia sau frâna una pe alta, această unitate și colaborare va avea ca rezultat o mișcare armonioasă înainte. Totuși, doctrina separațiunii puterilor a lui Montesquieu justifica menținerea puterii regale, independentă de parlament, excluzând în fapt puterea deplină a organelor reprezentative [25]. De aceea J.-J.Rousseau, care dorea înfăptuirea mai largă a suveranității poporului, a criticat ideile lui Montesquieu și a respins principiul separațiunii puterilor. Voltaire denumea opera lui Montesquieu „codul rațiunii și libertății”. Se știe că doctrina lui Montesquieu s-a reflectat și în actele constituționale ale revoluției burgheze din Franța. Principiul separației puterilor s-a oglindit și în Constituția SUA, servind la fundamentarea ideologică a primatului președintelui și guvernului față de instituțiile reprezentative.

În Franța s-a dezvoltat o tradiție de gândire despre democrație originală. Izvorul acestei tradiții a fost Jean-Jaques Rousseau (1712-1778). El a subliniat în lucrarea sa *Contractul social* [26] că interesul general al societății nu era doar suma voințelor individuale. El căuta să clarifice faptul că deciziile majorității nu încorporează în mod necesar voința generală și nici nu exprimă interesul general. Aceasta depindea de felul în care acționa sau vota fiecare persoană, în propriul său interes sau luând în considerație binele comunității. Rousseau accepta principiul deciziilor majorității, încercând să surprindă în ce mod majoritatea ar

reprezenta cu adevărat comunitatea ca întreg și nu o colecție sau grup de interese individuale.

El este împotriva teoriei și practicii separației și echilibrului puterilor a lui Montesquieu, pentru faptul că Rousseau nu crede în posibilitatea echilibrării reale a puterilor. El se ridică deci împotriva împărțirii suveranității în forță și voință, în puterea legiuitoare și cea executivă. Cei de procedează astfel greșesc, relevă el, pentru că iau drept părți ale acestei autorități, ceea ce nu reprezintă decât emanații ale ei. Există o totală deosebire între Rousseau și Montesquieu [14, p.43]. Pentru acesta din urmă diferitele puteri ale statului trebuie menținute separate, pentru ca ele să se pondereze reciproc și să se limiteze una pe alta; separațiunea puterilor nu este deci decât un mijloc de a limita suveranitatea. Scopul lui Rousseau este exact opus.

Esența suveranității fiind voința generală, puterea legislativă nu este suverană, iar toate celelalte provin din puterea legislativă și trebuie să-i fie subordonate. Finalitatea separației stricte preconizate între puterea legislativă și cea executivă este de a ține puterea legislativă la adăpost de corupție. Esențialul îl reprezintă principiul unicității și indivizibilității puterii suverane a poporului ca unică piatră de temelie a unei autentice democrații. Aceasta reprezintă una din marile sale contribuții la elaborarea teoriei democrației. Rousseau insistă adesea asupra ideii că, întrucât suveranul trebuie să renunțe la exercitarea nemijlocită a puterii executive, el trebuie să păstreze asupra acestei puteri un control riguros și să-și rezerve dreptul de a o relua când va dori. Accentul pus pe stricta subordonare a guvernământului față de puterea legislativă ilustrează geniul politic al lui Rousseau [14, p.91-92; 27, p.19]. Cu alte cuvinte, sursa egalității nu poate fi decât în democrație, într-un regim politic care să permită exprimarea voinței majorității.

În analiza guvernământului el distinge trei tipuri fundamentale, în funcție de felul în care suveranul îl constituie: democrația, aristocrația și monarhia – după numărul celor care-l exercită. Clasificarea lui Rousseau are cu totul alt înțeles decât la ceilalți gânditori, începând cu Platon, Aristotel sau N.Machiavelli. Aici avem de-a face cu forme de guvernământ cu esență comună, poporul fiind în toate cazurile deținătorul puterii, întrucât pentru Rousseau legitim este doar sistemul politic în care poporul deține și exercită suveranitatea: democrația. Însă democrația este greu de aplicat, aristocrația decade în oligarhie, iar monarhia în despotism [8, p.23]. Cea mai bună formă de guvernare este cea în care se păstrează pactul viabil social încheiat între popor și șefii guvernămintelor, în care libertatea și puterea sunt legitime. Importanța cea mai mare o are întrebarea constantă și periodică, prin adunări frecvente, a poporului asupra alegerii celor care îi guvernează.

Manifestări relevante ale gândirii democratice moderne

La începutul epocii moderne se manifestă o doctrină a suveranității populare. Poporul face legile și își selectează conducătorii, aceștia fiind în serviciul poporului. Ideile despre democrație, în acest context, nu se manifestă prea puternic. Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, gândirea liberală nu mai poate ocoli chestiunea democratică din motive de ordin economic, social, politic și cultural (revoluția industrială, creșterea populației orașelor, răspândirea educației publice și îmbunătățirile din domeniul comunicației și transporturilor, mecanismul reprezentării, extinderea unui corp politic democratic, limitarea posibilităților de participare a cetățeanului, diversitatea populației, „primăvara popoarelor” din 1848, amploarea contestațiilor muncitorești din anii 1860-1870 etc.), așa încât acțiunea populară, pătrunderea în politică a cetățeanului a determinat ca ideile politice, care se manifestau ca idealuri, să-și găsească locul în cadrul politicii reale [28; 29].

Exceptând experiențele izolate și intermitente din câteva orașe medievale italiene și cantoane elvețiene, democrația reprezentativă modernă constituie o creație politică britanică, fiind completată și îmbogățită tipologic de experiențele specifice nord-americană și franceză. În acest spațiu politico-geografic s-au conturat, cel mai de timpuriu, instituțiile politico-statale și nestatale ale regimurilor reprezentative. Tot aici au apărut și cele mai semnificative contribuții doctrinare la fundamentarea teoriei politico-juridice a democrației reprezentative moderne [30, p.39-58], ținând cont, desigur, și de aportul precursorilor liberalismului politic englez în crearea paradigmei clasice liberale (Francis Bacon, 1516-1626; Thomas Hobbes, 1588-1679; John Milton, 1600-1674, și John Locke, 1632-1704 [31]. Primul gânditor care întreprinde o amplă reflecție intelectuală este Alexis de Tocqueville, care deschide perspectiva unei „democrații liberale” echilibrate, căutând să concilieze cele câștigate în timpul revoluției franceze (1789-1794) cu evoluția către democrație [13, p.383; 32, p.110-115]. Friedrich Hayk, economist și filosof politic austriac, laureat al Premiului Nobel pentru economie în 1974, sublinia necesitatea de a distinge liberalismul (al cărui punct de plecare este o teorie economică) de democrație (care este o teorie politică), amândouă răspunzând unor probleme diferite (liberalismul – problemei funcționării guvernării și mai ales limitării puterilor ei, iar democrația – problemei privind persoanele care trebuie să guverneze și prin ce proceduri) [33].

Jeremy Bentham (1748-1832) cunoscut filosof utilitarist, economist, jurist și reformator britanic, considerat unul din fondatorii doctrinei liberale. În lucrările sale *Un fragment cu privire la guvern* (1776), *Introducere la principiile de morală și legislație* (1789), *Tratat de legislație civilă și penală* (1802), *Cartea sofismelor* (1824) etc., fiind influențat de filosofii iluminiști francezi, a îmbinat abordarea empirică cu cea rațională.

În tentativa sa de a explica politicul prin metode aritmetice, principiul fundamental al explicațiilor sale este acela că „natura a plasat omenirea sub guvernarea a doi stăpâni, durerea și plăcerea. Numai ei pot să ne spună ce trebuie să facem” [15, p.79]. În *Cartea sofismelor* Bentham, întemeietorul gândirii utilitariste, încearcă a critica practica de guvernare și mijloacele utilizate de guvernanți. Pornind de la faptul că sofismele reprezintă argumente avansate sau subiecte puse la discuție pentru a sugera, sau posibilitatea de a produce un efect înșelător sau de a induce o opinie eronată, autorul încearcă a le denunța prin clasificarea lor în categorii. În altă lucrare a sa, *Introducere la principiile de morală și legislație*, propune un fel de republică democratică și filantropică în interiorul căreia eficacitatea și fericirea tuturor sunt produsul unor instituții, având ca sarcină să măsoare și să prevadă conduita fiecăruia [32, p.152-153].

În problemele organizării puterii de stat, Bentham ia poziția democrației, criticând în special monarhia ereditară. Forma de guvernământ trebuie să fie republica. Puterea de stat trebuie separată în trei ramuri distincte, dar care funcționează interdependent și cooperează reciproc: legislativă (un parlament monocameral), executivă (constituită pe principiul numirii de către parlament, respectiv cu responsabilitatea în fața acestuia) și judecătorească (judecători aleși care se supun numai legii). Dacă ramurile puterii ar fi total independente, atunci permanent între acestea ar apărea conflicte. Pentru un control eficient al cadrului legislativ și al autorității executive autorul propunea astfel de instituții democratice ca: o presă liberă, discuții publice, întruniri publice, principiile alternanței la guvernare și responsabilității parlamentare a persoanelor cu funcții de răspundere, responsabilitatea lor față de popor etc. [34].

John Stuart Mill (1806-1873) este gânditorul care a reușit să dea în lucrările sale (spre exemplu, în *Despre libertate*, 1859 [35], eseu care constituie cea mai importantă contribuție a gânditorului la dezvoltarea teoriei politice) o formă finală doctrinei liberale, subliniind, printre altele, ideea că libertatea se cucerește prin activitate: pentru fiecare individ aceasta presupune nu numai implicarea în viața socială, dar și căutarea progresului pentru a întreține speranța de a urca treptele societății [13, p.388-389]. Gânditorul liberal englez considera că problema fundamentală a societății engleze moderne era conformarea la aceasta, exprimată prin interese, speranțe și activități aparent identice. Democrația este cea mai bună formă de stat. Iar pentru ca oamenii și societatea să se poată desăvârși, este nevoie de participare și competență [36, p.501-505; 37, p.237-247]. În acest sens, Mill sublinia că toți oamenii, indiferent de sex sau de clasă socială, trebuie să participe la procesul electoral. Fiind susținătorul democrației pentru elitele societății, el trece factorul competență doar celor mai înțelepți, virtușilor și instruiți, indiferent de averea lor. Doar ei pot reprezenta poporul în parlamente, unde se dezbate teme controversate și în care se încearcă a se găsi adevăruri.

În scrierile sale, J.St.Mill sintetizează dilemele majore ale democrației moderne. Când abordează fenomenul democrației, el este foarte atent la fenomenul instituțional concret, cel care poate conferi contur real guvernării de tip democratic. Tot așa, când pune în discuție tema libertății umane, el examinează consecințele explicite care pot deriva din exprimarea neîngrădită a dorințelor oamenilor. În acest sens, multe dintre argumentațiile lui Mill sunt concordante cu cele întâlnite la Alexis de Tocqueville. De pildă, amândoi teoreticienii manifestă o temere evidentă față de „tirania majorității”[38]. Dar Mill, spre deosebire de Tocqueville, nu este atât de hotărât să accepte standardele aristocratice în evaluarea performanțelor democrației. Dimpotrivă, el consideră că guvernarea democratică reprezintă un bun politic care trebuie consolidat, iar nu un hibrid politic care trebuie tolerat datorită inevitabilei sale ascensiuni.

Benjamin Constant (1767–1830) a fost un gânditor, scriitor și om politic francez (de origine elvețiană), unul dintre primii gânditori politici care s-a autodenumit liberal și, totodată, un important doctrinar al liberalismului din secolul al XIX-lea. În 1815, în timpul celor 100 de zile, se raliază lui Napoleon, care îl numește membru în Consiliul de Stat și este însărcinat să redacteze *Actul adițional* care face din Franța de până la căderea lui Napoleon un stat cu o formă de guvernământ reprezentativ de tip liberal. În timpul celor 100 de zile redactează lucrarea *Principii de politică aplicabile tuturor guvernelor reprezentative*[39].

Gânditorul francez era împotriva cerințelor radicale ale maselor populare și de pe aceste poziții critica ideologia democrației revoluționare, avându-se în vedere evenimentele din perioada revoluției franceze (1789–1794). Fiind părtaș al principiilor liberalismului și drepturilor omului, el face o revizie a doctrinei rousseauiste despre suveranitatea poporului, arătând că acest principiu era specific perioadei respective și deci este împotriva conținutului democratic al concepției suveranității populare, fiindcă, în viziunea lui, puterea nelimitată a poporului amenință libertatea individului (fapt demonstrat în perioada dictaturii iacobinilor). Dar, mai ales, Constant nu respinge principiul suveranității poporului, ceea ce face din el primul artizan al unei concilierii intelectuale între liberalism și democrație, încă nesigură la începutul secolului al XIX-lea [13, p.380-383].

La fel, el emite teza precum că puterea politică în societatea modernă rezidă în constituție, care, fiind un act juridic, reglementează întreaga viață în stat, iar problema este nu cine deține puterea în societate, ci cum ea, puterea, se aplică, cum se exercită de guvernanți. În legătură cu formele de guvernare, B.Constant, oscilează între formele democratice și nedemocratice, fiind împotriva despotismului și aristocrației, dar se pronunță și împotriva democrației, fiindcă aceasta din urmă ar conduce la instituirea absolutismului, la un amestec nejustificat al maselor la viața economică și politică a societății. Totuși, pentru gânditor, forma rezonabilă de guvernământ este monarhia constituțională care este legitimă și oportună, pledând într-un fel sau altul și pentru republica constituțională, iar

între aceste două forme există și deosebiri, care însă nu vizează esența și conținutul lor [40, p.81-86].

Gânditorul francez propune o structură a puterii legislative compusă din două palate / camere: cea ereditară (a lorzilor, aristocratică, pe care autorul o critică) pentru a susține tradițiile existente și cea legislativă aleasă (numită și palata / camera opiniei publice) care se formează după principiul unui cenț înalt de avere, fiindcă numai persoanele bogate, învățate și educate înțeleg cel mai bine interesele publice, așa încât parlamentul trebuie să devină reprezentantul numai al burgheziei și nu al întregului popor, cum afirmă doctrina democratică. A mai rămas modul de distribuire a puterii de vârf. Aici B.Constant îl urmează pe Montesquieu, însă adaugă o contribuție originală: puterea regală nu trebuie să guverneze, miniștrii, puterea activă, își asumă această responsabilitate, monarhul constituțional fiind „putere neutră” ce garantează limitele suveranității. Principiile e, de fapt, „o ființă aparte, situată deasupra diversității opiniilor, neavând alt înțeles decât să mențină ordinea și libertatea, neputând niciodată să se coboare la condiția obișnuită, inaccesibil, în consecință, pasiunilor generate de această condiție; el nu poate fi tulburat nici de pasiunile ce pun stăpânire pe oamenii obișnuiți ajunși în postura de a dețineputerea chiar și vremelnic” [32, p.109]. Însă spre deosebire de Montesquieu, Constant propune divizarea în cinci puteri în stat și nu în trei: regală, executivă, reprezentativă sau a palatelor părilor, opiniei publice sau a palatei inferioare și judecătorească. Totodată, el se pronunță pentru lărgirea drepturilor autoconducerii locale, evidențiind astfel și puterea municipală care trebuie să fie independentă de celelalte cinci puteri ale statului, examinând detaliat puterea regală ca ceva deosebit, aceasta fiind apărătoarea monarhiei constituționale ca formă de guvernământ.

Alexis de Tocqueville (1805-1859) a fost un aristocrat francez care a călătorit prin Statele Unite la începutul anilor 1830. După întoarcerea sa în Franța, a scris *Despre democrație în America (1835, 1840)* [41] olucrare în două volume care analizează democrația în Statele Unite în principal pentru a anticipa ce ar însemna democrația pentru Europa. Tocqueville a considerat democrația ca o forță irezistibilă care răstoarnă rangurile, ordinele și privilegiile aristocratice ale vechiului mod de viață. El vedea în aceasta o schimbare bună în multe privințe. Democrația eliberează oamenii simpli și le oferă șansa de a-și construi un drum în lume. Dar Tocqueville a atras atenția asupra faptului că democrația, care accentuează egalitatea, amenință să producă mediocritate sau despotism, sau ambele [42, p.742-746].

Lucrarea lui A. de Tocqueville este un studiu despre societatea americană, mai preocupat de egalitatea socială și economică și de implicațiile sale politice decât de democrația înțelesă strict ca un sistem politic. Observând democrația americană, el plasează afirmarea liberalismului în interiorul istoriei, istorie concepută din perspectiva normativă a stării sociale, caracterizată prin egalitatea

condițiilor și nu ca ansamblu de instituții politice. Starea socială de egalitate la francezi este dobândită, și, prin urmare, democrația „înțelege” să se manifeste ca negare sau distrugere a aristocrației, în timp ce în America, caracterul înăscut al egalității („fiecare s-a născut egal, deci, în egalitate cu ceilalți” [43, p.8]), asigură realitatea dogmei suveranității poporului. Liberalul francez a văzut democrația ca mod de organizare socială care elimină rangurile și privilegiile aristocratice și oferă oamenilor simpli șanse considerabile, însă a atras atenția asupra pericolului ce se creează prin accentuarea egalității de către democrație – pericolul producerii mediocrității și despotismului.

Democrația promovează mediocritatea, susținea Tocqueville, tocmai pentru că ea preamărește egalitatea. Atunci când se presupune că fiecare este egal, există o presiune extrem de puternică pentru a se conforma – pentru a acționa și a gândi așa cum o fac toți ceilalți. Nimeni nu va dori să se ridice, să se înalțe deasupra mulțimii și aceasta din pricina fricii de a fi acuzat de infatuare/îngâmfare și de încercarea de a fi mai bun decât toți ceilalți. Decât să înfrunte acest risc, avertiza Tocqueville, oamenii vor prefera să se conformeze. Rezultatul va fi o societate în care cei care vor contribui prin ceva original sau remarcabil vor păstra tăcerea datorită acestei presiuni sociale care propovăduiește egalitatea. Tocqueville a numit această presiune „tirania majorității” [44, p.107].

Democrația dă naștere, de asemenea, amenințării despotismului, o formă ceva mai veche a tiraniei. Precum Platon și Aristotel în urmă cu 2000 de ani, Tocqueville a avertizat că oamenii de rând sunt ușor înșelați de către demagogi care îi flatează și îi mint pentru a cuceri puterea [7, p.49]. El a susținut că o aristocrație poate preveni acest lucru, pentru că o clasă socială cu posesiuni moștenite și privilegii va fi capabilă să-și protejeze pozițiile împotriva demagogilor și despoților. Odată ce democrația și egalitatea răstoarnă această barieră aristocratică, nu mai rămâne prea mare lucru pentru a împiedica despotismul să distrugă libertatea.

Paradoxal, dar Alexis de Tocqueville, examinând problema centrală privind compatibilitatea dintre nobilime și democrație, evoluția umanității spre era democrației, nu consideră statul american un exemplu bun de urmat pentru țările europene, ci le oferă doar material de gândire despre acest posibil viitor al lor, pentru a extrage maximum de avantaje și minimum de inconveniente ale acestui nou sistem de guvernare, precum este democrația. Și asta pentru că democrația americană generează individualism și egoism, o slabă preocupare pentru problemele publice, o luptă sălbatică pentru accederea la putere, iar caracterul egoist al societății, apatia față de responsabilitățile publice, atomizarea societății etc. sunt datorate individualismului excesiv. În plus, el mai explică și faptul că populația respinge o nouă formă de guvernare prin trecutul continentului european. În Europa statele au fost întotdeauna centralizate, iar această guvernare pe baza monarhiilor era menținută din generație în generație. Spre deosebire de Europa,

America nu a avut un trecut în care monarhii erau singurii conducători: ei făceau legea, valabilă desigur, numai pentru supușii lor. Astfel, el este considerat unul dintre filosofii politici care au prevăzut cu o uimitoare luciditate evoluția societății democratice moderne [45, p.393-400].

Însă Tocqueville a văzut într-adevăr o posibilitate pozitivă în democrație, una care alătură republicanismul idealului democratic. El credea că virtutea civică poate fi promovată prin participarea la afacerile publice. Oamenii care se alătură vecinilor lor pentru a rezolva problemele comune și disputele vor învăța importanța cooperării, vor simți un puternic atașament față de comunitatea lor și vor dezvolta acele „obișnuințe de suflet” care le permit să identifice propria lor bunăstare cu bunăstarea comunității în întregul ei. Oferind tuturor cetățenilor șansa de a participa, democrația promite să cultive un devotament larg răspândit și adânc înrădăcinat pentru binele comun. Pentru acest motiv, Tocqueville a fost impresionat îndeosebi de două instituții ale democrației americane: întâlnirile orașenești din New England, unde toți cetățenii puteau participa direct la guvernarea locală și împărțirea responsabilității juraților în îndeplinirea sarcinii lor [7, p.50]. Cu toate aceste remarci, A. de Tocqueville a văzut în democrație o formă de guvernare dezirabilă, una care îngemănează republicanismul cu idealul democratic [43, p. 35].

În pofida semnalelor lui Tocqueville asupra pericolului că democrațiile se degenerază în mediocritate și despotism, prin transformările produse de revoluția industrială în viața economică, prin instituirea parlamentarismului, democrația devine tot mai „populară” în perioada secolului XIX și începutul secolului XX, în special, la elitiștii clasici (sociologii italieni Vilfredo Pareto, 1848-1923 și Gaetano Mosca, 1858-1941, precum și la sociologul german Robert Michels, 1876-1936) [46, p.18-46]. Anume aceștia au întreprins cea mai tranșantă critică a democrației. Principalele puncte ridicate în general împotriva concepțiilor clasice sunt după cum urmează: 1) evidența empirică neagă coplesitor faptul că noțiunea guvernare de către popor poate fi vreodată o realitate; 2) astfel de concepții precum binele comun și voința comună, sunt noțiuni mistice, și nu constituie subiect pentru demonstrație și verificare; 3) în sensul lor absolut, libertatea și egalitatea sunt valori contradictorii, imposibil de atins în oricare dintre societăți; 4) asumția care este la baza teoriei clasice – credința sa într-un om politic rațional – este înacceptabilă, cu deosebire în lumina descoperirilor psihologiei moderne. La aceste argumente, elitiștii mai adauga încă trei: 1) toate societățile umane sunt caracterizate de o fundamentală diviziune între o minoritate care conduce și o majoritate care este condusă, iar masele au o nevoie psihologică de leadership; 2) politicile democratice, ca și politica, pot fi înțelese numai în termenii unei violente lupte pentru putere și 3) societatea umană este marcată de prevalarea iraționalului și non-logicului, de ideologie, de mit, de reziduu, de formulă politica, toate servind drept instrumente pentru manipularea

maselor de catre leadership. Concluzia clară derivată din toate acestea era aceea că democrația este o forma imposibilă sau indezirabilă de organizare politică; masele sunt incapabile de autoguvernare; cei puțini vor conduce întotdeauna [47].

Prin raportare la aspectele prezentate mai sus, putem decela următoarele trei constatări pentru tematica abordată:

1. Democrația, în mod funcțional, oferă o legitimare vieții politice în ansamblu și a devenit un exercițiu critic al rațiunii politice, o temă veșnică în teoria politică și o problemă de actualitate în practica democratică a societății contemporane.

2. Fenomenul democratic dezbătut în perioada democrației ateniene clasice și în cea a democrației moderne (liberale clasice), din perspectiva științei politice, a fost o abordare de tip normativ (ideatic), susținătorii acestei perspective imaginându-și cum ar trebui să arate un regim democratic ideal. Dintre adepții acestei abordări îi amintim pe: Platon, Aristotel, Ch.Montesquieu, J.-J.Rousseau, Th.Hobbes, J.Locke, J.Bentham, J.St.Mill, B.Constant, A. de Tocqueville ș.a.Ulterior, pe parcursul secolului XX, fenomenul democratica fost, de asemenea, reflectat cu diverse conotații (empirice și empiric-normative) și de exegeții contemporani (J.A.Schumpeter, R.Dahrendorf, R.Putnam, R.A.Dahl, A.Lijphart, S.P.Huntington, G.Sartori, D.Fisichella, D.Held, G.Hermet, J.J.Linz, A.Stepan, L.Diamond, J.Grugel, P.Dunleavy, B.O'Leary ș.a.), precum și de unii politicieni de marcă (Tomáš G.Masaryk, Winston Churchill ș.a.).

3. În problema dezvoltării istorice a democrației putem observa că se remarcă o succesiune logică de etape distincte cu anumite abordări: democrația antică, democrația modernă și democrația viitorului, idee susținută de cercetătorii occidentali (de pildă, Olivier Nay, Évelyne Pisier ș.a.) și de unii politologi români (cum ar fi, spre exemplu, Rodica Tantau sau Adrian Gorun). Gânditorii din Antichitate (Aristotel, Platon, Polybius și Cicero), protagoniștii din epoca medievală și din perioada modernă (N.Machiavelli, Ch.Montesquieu, J.-J.Rousseau, J.Bentham, J.St.Mill, B.Constant și A. de Tocqueville), dar și cercetătorii din secolul XX (M.Weber, H.D.Lasswell, T.Parsons, R.Aron, R.A.Dahl ș.a.) au supus analizei fenomenul democratic din diverse perspective, elaborările lor devenind clasice. Din perspectiva filosofică (K.R.Popper), din cea economică (Fr.A.Hayek) și din cea politologică (R.Dahrendorf, R.A.Dahl, A.Lijphart, S.P.Huntington, G.Sartori, A.Toffler ș.a.) au fost formulate mai multe argumente în favoarea superiorității democrației ca instituție, au fost descrise avantajele, dezavantajele și limitele democrației în cadrul instituțional de funcționare, paradoxurile și provocările democrației contemporane, s-a încercat să se prognozeze viitoarele evoluții ale democratizării ca proces în contextul multitudinii de probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

Bibliografie

1. Held D. Democrația și ordinea globală. De la statul modern la guvernarea cosmopolită. - București: Editura Univers, 2000. 324 p.
2. Hobsbawm E. Era extremelor. O istorie a secolului XX: 1914-1991. – Chișinău: Editura Cartier, 2015. 716 p.
3. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. [on-line] <http://otramovida.net/video/-1/J8DrtMvUeRk.html> (vizitat 08.11.2013).
4. Barber B.R. Democrație. //Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D. Miller. - București: Editura Humanitas, 2000, p.153-160.
5. Dialogurile lui Platon. [on-line] <https://www.scribd.com/doc/36687481/Dialogurile-lui-Platon> (vizitat 13.08.2018).
6. Boanca I. Analiza criticii democrației ateniene în filosofia lui Platon. [on-line] https://www.academia.edu/33737238/analiza_criticii_democra%C5%A2iei_ateniene_%C3%8en_filosofia_lui_platon (vizitat 18.10.2018).
7. Ball T., Dagger R. Ideologii politice și idealul democratic / Ed. a 2-a. - Iași: Editura Polirom, 2000. 272 p.
8. Adela Cr. Istoria ideilor politice. [on-line] https://www.academia.edu/31582554/istoria_ideilor_politice (vizitat 17.10.2018).
9. Aristotel. Politica / Ed. bilingvă. - București: Editura IRI, 2001. 142 p. [on-line] https://docgo.net/philosophy-of-money.html?utm_source=aristotel-politica-pdf (vizitat 13.10.2018).
10. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. - București: Editura Albatros, 2007. 416 p.
11. Banari A. Istoria gândirii politice. [on-line] <https://www.academia.edu/6459733/Xx-istoria-gandirii-politice> (vizitat 18.10.2018).
12. Полибий. Всеобщая история в 40 книгах. - Москва: Изд-во „Книга по Требованию”, 2011. 802 p. [on-line] <https://books.google.md/books?id=Eiz5AgAAQBAJ&pg=false> (vizitat 27.10.2018).
13. Nay O. Istoria ideilor politice. - Iași: Editura Polirom, 2008. 671 p.
14. Stanciugelu Șt. Istoria ideilor politice. P.II. - București, 2002. 94 p. [on-line] <http://filosofiepolitica.files.wordpress.com/2008/03/stefan-stanciugelu-idei-politice-2.pdf> (vizitat 23.01.2011).
15. Străuțiu E. Evoluția ideilor politice (*Note de curs*). - Sibiu, 2007. 221 p.
16. Stanciugelu Șt. Istoria ideilor politice. P.I. - București, 2002. 49 p. [on line] <http://filosofiepolitica.files.wordpress.com/2008/03/stefan-stanciugelu-idei-politice-1.pdf> (vizitat 23.01.2011).

17. Varzari P. Istoria gândirii politice (*Note de curs*). - Chișinău: Pontos, 2011. 286 p.
18. Varzari P. Istoria gândirii politice (*Compendiu*). Material didactic pentru studenți. - Chișinău: USPEE „C.Stere”, 2017. 127 p. [on-line] <http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/P.Varzari.IGP.Compendiu.Ch.-USPEE2017.pdf> (vizitat 06.02.2017).
19. Cicero. De republica (*Despre stat*). [on-line] <http://politeia.org.ro/editorial-opinii/cicero-de-republica-despre-stat/4596/> (vizitat 27.10.2018).
20. Fundamentele gândirii politice moderne (*Antologie comentată*) / Coord. A.-P. Iliescu, E.-M. Socaciu. - Iași: Editura Polirom, 1999. 294 p.
21. Machiavelli N. Principele. - București: Editura Kimtira Aiondkro, 1999. 206 p.
22. Jonathan P. Noul Machiavelli. Cum se guvernează puterea în lumea modernă. - Chișinău: Editura Cartier, 2012. 503 p.
23. Connell W.J. Enigma *Principelui* (I). // Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, - București, 2009, Tom.VI, nr.4, p.77-94. [on-line] <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/4-2009.pdf> (vizitat 27.02.2016).
24. Varzari P. Relația dintre guvernanți și guvernați în concepția lui N.Machiavelli. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, nr.2 (LXXIII), p.30-42.
25. Montesquieu Ch. Despre spiritul legilor. [on-line] https://www.academia.edu/5530382/Montesquieu_-_Despre_Spiritul_Legilor (vizitat 13.09.2018).
26. Rousseau J.-J. Contractul social. - Iași: Editura Moldova, 2006. 227 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/123210837/Jean-Jaques-Rousseau-Contractul-Social> (vizitat 23.10.2018).
27. Florian Al. Teorii ale democratizării (*Note de curs*). - București, 2005. 51 p.[on-line] <http://www.scribd.com/doc/85206701/1/I-ce-este-democra%a2ia> (vizitat 29.09.2012).
28. Petre Z.Democrație antică, democrație modernă. [on-line] https://www.academia.edu/4741247/Democrație_antică_democrație_modernă (vizitat 11.11.2017).
29. Tantau R. Introducere în știința politică. [on-line] <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=46&idb> (vizitat 01.10.2017).
30. Varzari P., Arhip S., Dubcovețchi A. Democrația ca fenomen social: repere conceptual-teoretice. // Anale științifice. Vol.3 / Univ. de Studii Politice și Econ. Europene „Constantin Stere”. - Chișinău: USPEE „Constantin Stere”, 2016, p.39-58.
31. Precursorii liberalismului politic englez și rolul lor în crearea paradigmei clasice liberale. [on-

- line]<http://www.rasfoiesc.com/legal/administratie/stiinte-politice/Precursorii-liberalismului-pol56.php> (vizitat 13.12.2017).
32. Pisier Év. (sub direcția). Istoria ideilor politice. - Timișoara: Editura Amarcord, 2000. 540 p.
33. Hayk Fr.A. Drumul către servitute. - București: Editura Humanitas, 1997. 169 p.
34. Bentham J. A Fragment on Government. [on-line] <https://portalconservador.com/livros/Jeremy-Bentham-A-Fragment-on-Government.pdf> (vizitat 25.10.2018).
35. Mill J.St. Despre libertate. - București: Editura Humanitas, 2005. 214 p. [on-line] <https://polifilosofie.files.wordpress.com/2013/10/john-stuart-mill-despre-libertate.pdf> (vizitat 27.10.2018).
36. Mill B.A., Stuart J. // Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D.Miller. - București: Editura Humanitas, 2000, p. 501-505.
37. Bărbulescu D.C. John Stuart Mill. Despre libertate. // Dicționar de scrieri politice fundamentale / Coord. L.Ștefan-Scalat. - București: Editura Humanitas, 2000, p. 237-247.
38. Crihan E. Mari gânditori politici. [on-line] www.socioumane.ro/blog/eugencrihan/files/2011/.../Mari-ganditori-politici.doc (vizitat 31.05.2014).
39. Constant B. Principles of Politics Applicable to All Governments. [on-line] <http://oll.libertyfund.org/titles/constant-principles-of-politics-applicable-to-all-governments> (vizitat 27.10.2018).
40. Crăiuțu A.Benjamin Constant.Despre libertatea anticilor în comparație cu libertatea modernilor. //Dicționar de scrieri politice fundamentale / Coord. L.Ștefan-Scalat. - București: Editura Humanitas, 2000, p.81-86.
41. Tocqueville A. de. Despre democrație în America. - București: Editura Humanitas, 2017. Vol.I; Vol.II. [on-line] <https://www.scribd.com/document/373466069/Alexis-de-Tocqueville-Despre-Democratie-in-America-Vol-1> (vizitat 25.10.2018).
42. Lively J. Tocqueville, de, A. // Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D.Miller. - București: Editura Humanitas, 2000, p.742-746.
43. Gorun A. Democrația – mit și realitate. //Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu / Seria Litere și Științe Sociale, 2012, nr.1, p.7-37. [on-line] http://www.utgjiu.ro/revista/lit/pdf/2012-01/1_adrian_gorun.pdf (vizitat 03.11.2015).
44. Opreșcu A. Democrația și greșelile recuperabile: Avertismentul lui Tocqueville. // POLIS. Revistă de Științe Politice. - București, 1997, nr.2, p.104-113. [on-line]<https://www.scribd.com/document/353075101/nr-2-1997> (vizitat 27.10.2018).

45. Crăiuțu A. Alexis de Tocqueville. Democrația în America. // Dicționar de scrieri politice fundamentale / Coord. L.Ștefan-Scalat. - București: Editura Humanitas, 2000, p.393-400.
46. Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). - Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.
47. Kantor I.A. Ideologii politice. Teoria democrației. - Cluj-Napoca: FSPAC, 2013. 56 p. [on-line] <https://www.scribd.com/doc/299350239/Teoria-democratiei> (vizitat 01.11.2017).

23.12.2018

**COMPARTIMENTUL
SOCIOLOGIA POLITICĂ**

**MIGRAȚIA ILEGALĂ - FACTOR DE AMENINȚARE A
SECURITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA**

Anatol BUZEV

Republica Moldova, Chișinău, Poliția de Frontieră a Republicii Moldova, Inspectoratul General, Direcția Generală Control al Frontierei, Direcția Supraveghere a Frontierei
Ofițer principal

Svetlana CEBOTARI

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale,
Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar

The migration waves are the cause of many challenges and risks toward the states security including the Republic of Moldova security. The illegal migration often resulted in the human being traffic, army and drugs traffic. The internal and external migration provoked the specific phenomenon for the Republic of Moldova in the last years and this fact resulted in the demographic, social, cultural and economic consequences. The migration process analyzed in the illegal light can be characterized through many factors such as: illegal crossing of the borders through different waves and methods, illegal staying in the country, illegal working abroad...

This article analyzes the illegal migration as the main threat to the Republic of Moldova security. At the same time the author of this article points the importance of the main factors that are contributed to the illegal migration.

Key Words: *illegal migration, border, abroad, security, Republic of Moldova, Romania, Ukraine.*

Introducere

Actualmente, fluxurile migraționiste ilegale, însoțite deseori de traficul de ființe umane, trafic de arme și droguri reprezintă adevărate provocări la adresa securității internaționale, dar și a securității naționale. În ultimii 20 de ani, migrația internă, dar și cea externă a populației a devenit un fenomen prezent pe arena internațională, inclusiv și în Republica Moldova, însoțită de multiple consecințe demografice, sociale, culturale și economice [9].

Oportunitatea deținerii de către populație a cetățeniilor multiple complică și mai mult managementul fenomenului migrației ilegale. Astfel, făcând o analiză a situației migraționiste din anul 2014, stocul emigranților „autorizați” era de 104 mii persoane [9], acesta crescând, conform ultimelor estimări, la 109 mii persoane la sfârșitul anului 2016. Procesul de imigrare a prins contururi mai clare în ultimii zece ani, iar în 2013, pentru prima dată, numărul de imigranți autorizați a depășit numărul emigranților autorizați [16]. Emigrarea autorizată este, însă, doar un segment mic al fenomenului. Conform estimărilor oficiale ale Biroului Național de Statistică (BNS) al Republicii Moldova, circa 320 mii de persoane cu vârsta mai mare de 15 ani sunt la muncă, sau în căutarea unei munci peste hotare. Însă și aceste estimări par destul de conservative. Conform recensămintelor naționale derulate în principalele țări de destinație (Italia, Spania, Franța, Portugalia, Germania) alese de emigranții moldoveni în anul 2011, circa 584 mii de migranți originari din Republica Moldova locuiau permanent peste hotare, față de 357 mii în anul 2001 [5].

Evoluția emigrării este greu de anticipat, dar există riscul ca fluxul de emigranți pe termen scurt să treacă în cel al emigranților definitiv. Una din principalele incertitudini vizează politicile migraționiste promovate de țările din regiune, în special de către Federația Rusă, una din principalele destinații a muncitorilor moldoveni angajați în migrația circulară. Dacă politica migraționistă rusă va opta pentru modelul imigrației pe termen lung, apare riscul ca până în anul 2030, Republica Moldova doar din contul emigrației să piardă 250-300 mii de cetățeni. Totodată, ca rezultat al procesului de emigrare, către anul 2030 cota migranților va atinge cifra de circa 4-5 mii de persoane. Astfel, în Republica Moldova, persoanele de origine străină vor avea o prezență socială, culturală și economică mult mai vizibilă decât în prezent.

Fenomenul migrației în Republica Moldova, examinat prin prisma ilegalității, poate fi caracterizat prin mai mulți indicatori: trecerea ilegală a frontierei prin diferite metode și căi; aflarea ilegală în țară; munca ilegală peste hotare, etc.

Combaterea migrației ilegale este posibilă doar în condițiile unor activități comune, promovate de către Republica Moldova împreună cu statele Europene, cu țările vecine. La realizarea obiectivelor propuse, Republica Moldova s-a aliniat politicilor Uniunii Europene din domeniul respectiv și optează pentru partajarea corectă între state a responsabilităților pentru diminuarea migrației ilegale.

Cadrului național de reglementare a migrației este departe de a fi perfect. Prin urmare se manifestă negativ asupra caracterului relațiilor bilaterale ale Republicii Moldova cu statele terțe. Aflarea ilegală, practicarea crimei organizate, comportamentul antisocial, încălcarea regulilor și normelor de conduită, influențează negativ imaginea Republicii Moldova pe arena internațională.

Unele considerațiuni privind migrația ilegală în Republica Moldova

Migrația persoanelor adesea aduce beneficii în plan economic, social și demografic, însă totodată ridică și multe probleme de securitate. Astfel, migrația are un impact direct asupra dimensiunii de securitate a statelor, inclusiv și asupra securității Republicii Moldova. În conformitate cu Concepția securității naționale a Republicii Moldova adoptată de către Parlament la data de 22 mai 2008, „securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței poporului din Republica Moldova, a statului moldovenesc și este un obiectiv al țării. Obiectivele securității naționale sunt de a asigura și a apăra independența, suveranitatea, integritatea teritorială, ordinea constituțională, dezvoltarea democratică, securitatea internă și de a consolida statalitatea Republicii Moldova. Un loc aparte în acest sens, revine apărării și promovării valorilor, intereselor și obiectivelor naționale. Securitatea națională nu este numai securitatea statului, ci și securitatea societății și cetățenilor Republicii Moldova, atât pe teritoriul Republicii Moldova cât și peste hotarele acesteia” [7].

Conform prevederilor Strategiei securității naționale a Republicii Moldova adoptată de către Parlament la data de 15 iulie 2011, „securitatea națională este abordată multilateral, având un caracter multidimensional și interdependent, determinat atât de starea de lucruri din domeniul politic, militar și cel al ordinii publice din țară, cât și de situația din sfera economică, socială, ecologică, energetică și de altă natură. Interesele naționale vitale ale Republicii Moldova rezidă în asigurarea și în apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, a frontierelor inalienabile ale statului, a siguranței cetățenilor, în respectarea și în protejarea drepturilor și a libertăților omului, în consolidarea democrației, ceea ce permite dezvoltarea unui stat de drept și a unei economii de piață” [6].

Astfel, analizând prevederile Strategiilor din 2008 și din 2011 putem observa că asigurarea securității naționale are drept scop protejarea atributelor de bază a unui stat. Pornind de la raționamentele conform cărora principala caracteristică definitorie a unui stat este teritoriul [2, p.76], opinie susținută de către Barry Buzan, apare necesitatea de a defini noțiunea de *teritoriu* și, respectiv, *teritoriul statului*. Astfel, în literatura de specialitate prin termenul de *teritoriu* se subînțelege întinderea de pământ a unui stat sau a unei unități administrative, supusă suveranității statului respectiv și delimitată prin granițe / frontiere [4, p.382], iar *teritoriul statului* este o parte componentă a globului pământesc ce se află sub suveranitatea unui anumit stat [14] în limitele frontierei. Definind aceste noțiuni, apare necesitatea de a face o deducție prin care stabilim elementul important al statului, și anume cel de *limită* [1], *hotar* [3, p.1086], *graniță* [3, p.1086] sau *frontieră* [17], în special cel de *frontieră de stat*. Astfel, frontiera, granița, hotarul sau limita, reprezintă limita teritorială sau o linie ce încadrează solul național aflat în posesiunea și stăpânirea Statului [11].

Pornind de la premiza că, Republica Moldova la etapa actuală are frontieră comună cu Ucraina și România, apare necesitatea de a defini noțiunea de frontieră de stat prin prisma legislațiilor naționale a statelor vecine. În conformitate cu Legea frontierei de stat a Ucrainei №1777-XII din 04.11.1991 *frontiera de stat a Ucrainei* este linia și suprafața verticală ce trece pe această linie, și definește limitele teritoriului Ucrainei, adică cea a uscatului, a apelor, a subsolului și a spațiului aerian [14].

Conform Ordonanței de urgență a Guvernului privind frontiera de stat a României Nr.105 din 27.06.2001 publicată în Monitorul Oficial al României, Nr.352 din 30.06.2001 prin frontiera de stat a României se subînțelege delimitarea teritoriului statului român de teritoriul fiecăruia dintre statele vecine și marea teritorială a României de zona contiguă. În plan vertical frontiera de stat delimitează spațiul aerian și subsolul statului român de spațiul aerian și subsolul fiecăruia dintre statele vecine [10]. De asemenea, ea mai este definită drept acea linie reală sau imaginară care trece, în linie dreaptă, de la un semn de frontieră la altul ori, acolo unde frontiera nu este marcată în teren cu semne specifice, de la un punct de coordonate la altul. În cadrul ei, statul își exercită suveranitatea sa deplină și exclusivă, iar națiunea își exercită dreptul la autodeterminare [10].

Analizând prevederile art.2 al Legii cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova Nr.215 din 04.11.2011 publicată în Monitorul Oficial, Nr.76-80, din 20.04.2012, *frontiera de stat a Republicii Moldova* reprezintă linia naturală sau convențională care marchează limitele externe ale teritoriului asupra căruia Republica Moldova își exercită suveranitatea exclusivă pe uscat, pe sectoarele acvatic, subterane, aeriene și care trece, în linie dreaptă, de la un semn de frontieră la altul ori, acolo unde frontiera de stat nu este marcată în teren cu semne de frontieră, de la un punct de coordonate la altul. Pe fluvii și pe celelalte ape curgătoare frontiera de stat este cea stabilită prin tratatele încheiate de Republica Moldova cu statele vecine, respectându-se principiul dreptului internațional, conform căruia frontiera de stat trece pe mijlocul canalului navigabil principal, iar pe apele curgătoare nenavigabile, pe la mijlocul pânzei de apă [8].

În contextul definirii termenului de frontieră de stat, apare necesitatea de a scoate în reliefanță și noțiunea de securitatea frontierei. Astfel, conform Legii cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova din 2011, *securitatea frontalierei* reprezintă nivelul de protecție a intereselor individului, societății și statului în zona de frontieră a Republicii Moldova [8]. Totodată, este o stare a frontierei, protejate de oricare pericol sau starea care nu este expusă pericolelor. Referitor la această stare a frontierei se face referință și la termenul *inviolabil* (care nu poate fi violat, încălcat, atins; care se află în mod legal la adăpost de orice urmărire, de orice atingere, de orice încălcare sau orice pedepsire) [3, p.1086], prezentat ca unul din principiile organizării controlului frontierei este „*inviolabilitatea* frontierei de stat” [8]. Conform opiniei lui G.Titov, fiecare grănicer

este responsabil pentru inviolabilitatea porțiunilor statului, pentru fericirea și liniștea pământului natal” [15].

Managementul integrat al frontierei de stat este unul dintre instrumentele-cheie în menținerea (protejarea) stării de securitate națională, care are drept obiectiv principal diminuarea migrației ilegale și a infrafracțiunilor transfrontaliere [6].

În contextul internațional, Republica Moldova este inclusă pe ruta est-europeană a migrației ilegale spre Uniunea Europeană [18]. Detecțiile de migrații ilegali, înregistrate la frontierele de pe ruta est-europeană sunt mult mai mici decât pe orice altă cale de migrație în spațiul UE. Comparativ cu alte state de pe această rută, teritoriul Republicii Moldova este mai puțin folosit de către migrații, deoarece aceștia întâlnesc mai multe impedimente și suportă mai multe cheltuieli în vederea atingerii scopului final. Deocamdată nu se poate vorbi de o rută de migrație care tranzitează Republica Moldova, ci doar de cazuri izolate în care țara noastră servește uneori, ca un traseu alternativ de tranzit spre UE.

Creșterea frustrării printre migrații, generată de lunga perioadă de timp în care au fost opriți, costurile mari de tranzit, apărute prin schimbarea modalităților de operare utilizate de călăuze, face probabilă încercarea migrațiilor de a căuta rute alternative pentru migrarea ilegală. După modul de manifestare a fenomenului de migrație, pentru Republica Moldova este caracteristică trecerea ilegală în grupuri mici a frontierelor statelor aflate pe ruta de deplasare.

În ceea ce privește reglementarea juridică a infrafracțiunii în Republica Moldova (migrația ilegală și alte infrafracțiuni conexe), obiectul juridic special este constituit din totalitatea relațiilor sociale cu privire la reglementarea intrării, șederii, tranzitării legale a teritoriului statului, inviolabilitatea frontierei de stat a Republicii Moldova, cât și ordinea stabilită de trecere a frontierei de stat. Examinarea infrafracțiunii se realizează prin combinarea prevederilor legale din art.190, 361, 362, 362 a Codului Penal al Republicii Moldova. Deși Republica Moldova nu figurează în lista de preferințe a persoanelor afectate (teritoriul național este sporadic utilizat ca țară de tranzit), riscurile de bază pentru Republica Moldova recurg din capacitățile reduse de gestionare a eventualelor fluxuri migraționiste. Probabilitatea unor astfel de perspective pentru Republica Moldova progresează odată cu creșterea numărului de state în UE care adoptă politici de limitare a acederii străinilor pe teritoriul său (respingerea cotelor obligatorii de refugiați propuse de Comisia Europeană (Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria), ridicarea barierelor/garduri la frontieră (Ungaria, Slovenia), controalele suplimentare pe comunicațiile și rutele de tranzit a migrațiilor ilegali.

Detecțiile de migrații ilegali înregistrați la frontierele de pe ruta est-europeană sunt mult mai mici decât pe orice altă cale de migrație în UE. Repub-

lica Moldova este o țară de origine a migranților sau de tranzit pentru migranți. În cadrul analizei desfășurate, migrația ilegală se examinează sub două aspecte:

a) migrația ilegală a cetățenilor străini care utilizează Republica Moldova ca țară de tranzit pentru a ajunge în țările Uniunii Europene;

b) migrația cetățenilor Republicii Moldova care nu întrunesc condițiile legale de călătorie.

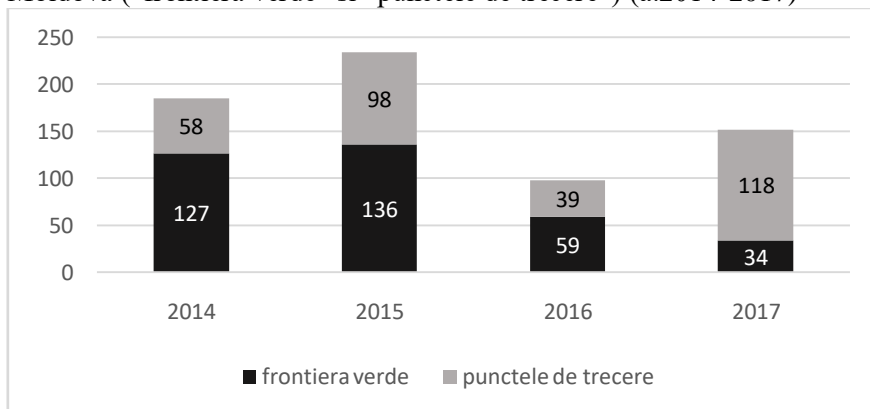
Formele prin care se manifestă acest fenomen la frontieră sunt:

a) trecerea ilegală a frontierei pe sectorul „verde” de frontieră;

b) trecerea frontierei prin punctele de trecere a frontierei, în baza actelor false/falsificate, străine.

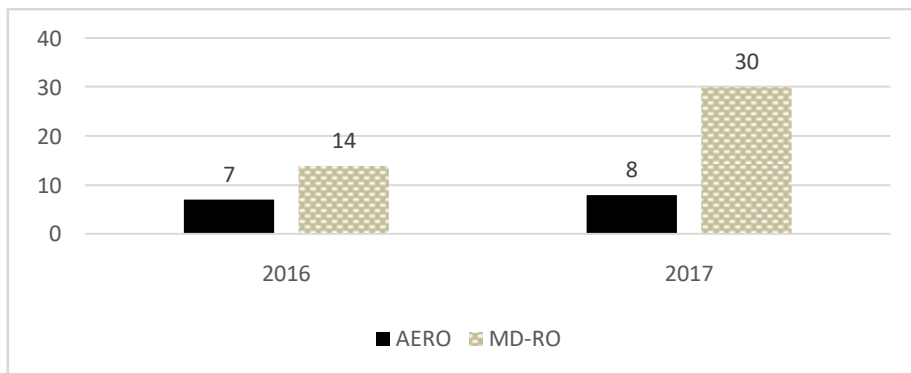
Din punct de vedere al analizei ca fenomen, situația migrației ilegale la frontiera Republicii Moldova în ultimii ani este stabilă (vezi: Anexa: Tabelul nr.1.1.) [19], cu unele dinamici în anii 2016 și 2017 (Figura nr.1.2) [19].

Figura nr.1.2. Numarul de persoane retinute la frontiera de stat a Republicii Moldova (“frontiera verde” si “punctele de trecere”) (a.2014-2017)

Creșterea din anul 2017 a numărului de migranți la frontiera Republicii Moldova, se datorează creșterii semnificative a numărului de moldoveni depistați cu ilegalități la traversarea frontierei cu scop de migrare în statele europene. În anul 2017 de către autoritățile de frontieră au fost depistați 118 moldoveni, indicele fiind în creștere de două ori comparativ cu 39 moldoveni depistați în 2016. De asemenea, se observă creșterea numărului de persoane care la traversarea frontierei de stat dețineau acte false, de la 21 persoane în 2016 la 38 persoane în 2017 (Figura nr.1.3) [19].

Figura nr.1.3. Numarul de persoane retinute la frontiera de stat a Republicii Moldova (“frontiera aeriana” si “frontiera moldo-romana”) (a.2016-2017)

Liberalizarea regimului de vize pentru cetățenii Republicii Moldova în UE explică scăderea fenomenului migrației ilegale a moldovenilor. Pașaportul biometric al Republicii Moldova permite deținătorilor doar călătorii de scurtă durată în spațiul UE. Pe de altă parte, deținerea cetățeniei române de către migrații moldoveni le oferă posibilitatea de a circula liber și de a rămâne pe teritoriul unui stat membru al UE pe o perioadă nelimitată. Astfel, unii moldoveni, din diverse motive, fac uz de carte de identitate românească falsă, pentru a beneficia de dreptul de ședere și muncă pe teritoriul UE. În acest caz, la traversarea frontierei, cetățenii Republicii Moldova folosesc două acte de identitate, pașaportul Republicii Moldova valabil la ieșire/intrare în UE și acte românești false, ascunse, pentru a fi utilizate pe teritoriul UE. De asemenea, au fost depistate și cazuri de curierat a actelor de identitate românești prin intermediul șoferilor de rute spre UE. Principalul factor de stimulare a migrației moldovenilor este de natură economică: sărăcia, lipsa locurilor de muncă adecvate, salariile mici, în timp ce nivelul ridicat de trai în străinătate acționează ca un factor atractiv.

Analizând fenomenul migrației ilegale, apare necesitatea de a supune atenției și aspectul încălcării frontierei de stat de către *cetățenii străini*, numărul cărora, în ultimul timp, este în scădere. În ultimii ani fluxul de migrații ilegali pe teritoriul Republicii Moldova a fost reprezentat de către cetățenii proveniți din statele afectate de conflicte. Pe parcursul anului 2017, cetățenii afgani și sirieni nu au fost înregistrați în fluxul de migrații la frontiera Republicii Moldova, chiar dacă aceștia erau în top în perioada anilor 2014-2016.

În anul 2017 pe segmentul de frontieră „verde” fenomenul migrației ilegale a înregistrat o scădere de 40% (Figura nr.1.4) [19] comparativ cu anul 2016 (Figura nr.1.5) [19].

Figura nr.1.4. Componenta etnica a persoanelor reținute la “frontiera verde” în a.2017 (persoane)

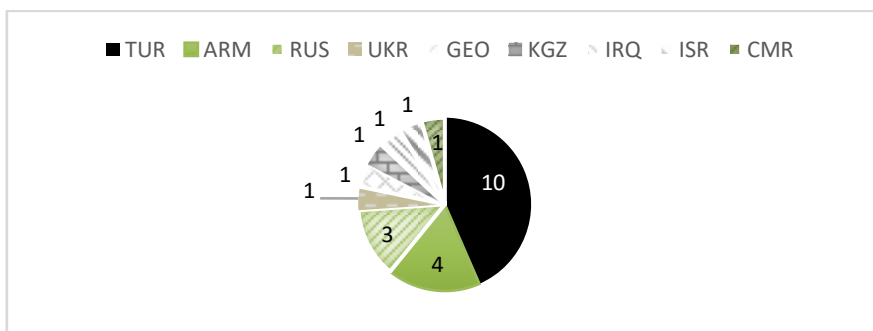
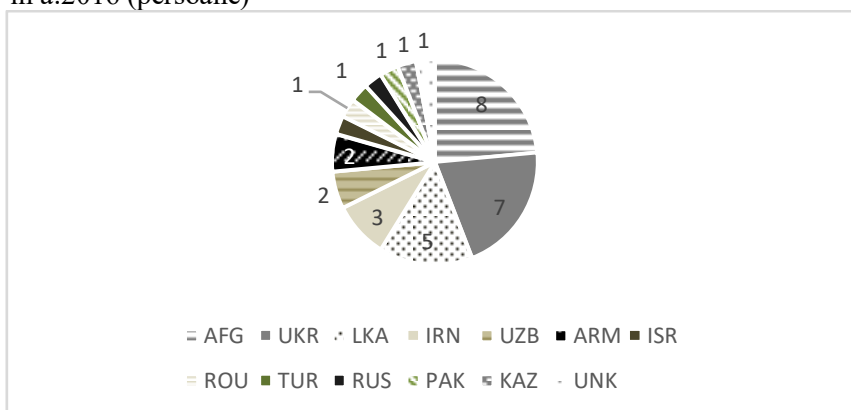

Figura nr.1.5. Componenta etnica a persoanelor reținute la “frontiera verde” în a.2016 (persoane)

În anul 2017 cetățenii turci au fost în topul cetățenilor străini care au încercat să intre / iese din Republica Moldova ilegal pe segmentul de frontieră „verde” sau prin punctele de trecere în baza actelor falsificate. Efectul direct al diminuării presiunii migraționiste de la frontiera cu Turcia a fost stoparea graduală a migrației ilegale pe ruta Balcanilor de Vest, unde, numărul migranților ilegali detectați s-a diminuat considerabil față de 2016. Conform analizei după cetățenia migranților depistați la frontierele UE rezultă că, la etapa actuală, nici o rută de migrație nu și-a schimbat traseul. Cetățenii sirieni, irakieni și afgani, deși în număr considerabil mai mic comparativ cu anul 2016, preferă în continuare ruta est-mediteraneeană.

Examinînd modul de operare la „frontiera verde” a Republicii Moldova cu România, migranții sunt călăuziți până în apropierea frontierei. În majoritatea cazurilor, pe râul Prut, au fost utilizate mijloace plutitoare gonflabile. Trecerea peste râul Prut se realizează cu complicitatea unor facilitatori atât de pe teritori-

ul Republicii Moldova, cât și de pe teritoriul României. Odată sosiți în Republica Moldova, unii dintre aceștea solicită recunoașterea statutului de refugiat cu scopul de a-și reglementa șederea pe teritoriul Republicii Moldova (în vederea identificării unei soluții pentru a-și continua călătoria spre UE), alții care își au deja stabilit traseul, traversează ilegal frontiera pe sectorul „verde” moldo-român.

Prin punctele de trecere a frontierei de stat a Republicii Moldova nu s-au remarcat moduri de operare deosebite în ultima perioadă de timp. Metodele și procedeele folosite pentru intrarea sau ieșirea pe/de pe teritoriul Republicii Moldova a migranților ilegali, fie în scopul tranzitării, fie în scopul rămânerii pe teritoriul Republicii Moldova sunt diverse:

a) obținerea vizei de scurtă ședere în scop turistic, urmată de rămânerea ilegală în țară;

b) utilizarea pașapoartelor sau vizelor falsificate sau contrafăcute;

c) ascunderea în diferite mijloace de transport (auto, feroviar, naval), atât pentru intrarea cât și pentru ieșirea din țară.

Fiind un proces complex, organizatorii migrației ilegale combină mai multe metode:

a) obținerea vizei de tranzit și de intrare, colective, în scop turistic, urmată de rămânerea ilegală în țară;

b) folosirea de pașapoarte sau vize falsificate sau contrafăcute;

c) obținerea vizei de ședere, motivate de prestarea unor activități comerciale sau solicitarea de azil;

d) folosirea a două acte de identitate, un pașaport valabil la intrare și altul pentru ieșire;

e) trecerea frauduloasă peste “frontiera verde”;

f) asigurarea transportului și a cazării unor cetățeni străini, sub pretextul participării la competiții sportive;

g) sub masca unor confesiuni religioase, invitarea și asigurarea transportului, cu achitarea tuturor taxelor, pentru migranți.

Intrarea migranților cu vize sau acte false de călătorie este caracteristică pentru cetățenii Siriei, Libanului, Afganistanului etc, ai căror conaționali deja sunt „legalizați” în Republica Moldova. De regulă, migranții, care utilizează actele false, trec ilegal frontiera de stat sau obțin vize în mod fraudulos, utilizează teritoriul Republicii Moldova ca țară de tranzit pentru a putea ajunge în una din țările UE. Intrarea în baza vizelor are loc, de obicei, prin Aeroportul Internațional Chișinău. Odată fiind depistați, aceștia prezintă un pericol permanent pentru siguranța frontierei de stat, deoarece vor urmări cu orice preț realizarea scopului propus de a ajunge prin orice metode în spațiul UE, concomitent formulând cereri pentru acordarea unei forme de protecție pe teritoriul Republicii Moldova.

Migranții, aflându-se pe teritoriul țării, caută posibilități să-și continue călătoria spre România. Fiind călăuziți de către cetățenii Republicii Moldova, inițial ajung la frontieră cu un mijloc de transport de ocazie din Chișinău, după care traversează ilegal frontiera peste râul Prut. Principalul mod de traversare a frontierei „verzi” rămâne a fi traversarea râului Prut înotând, ori utilizând mijloace plutitoare. De asemenea, în lista statelor cu risc migrațional sporit, au fost incluse: Afganistan, Bangladesh, Camerun, Congo, Etiopia, India, Iordania, Irak, Iran, Libia, Nigeria, Pakistan, Siria, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Turcia.

Beneficiarii filierei de migrație ilegală originari din Orientul Mijlociu, Asia de Sud-Est și Africa folosesc itinerarul rutei est-europene pe un traseu: statele de risc migrațional → Federația Rusă → Ucraina → Republica Moldova → România → țara de destinație. Situația de facto în care se află majoritatea persoanelor predispuse spre a migra, reprezintă de fapt vulnerabilitatea statului / regiunii în care acestea locuiesc. Astfel, analizând migrația ilegală, distingem un șir de factori specifici teritoriului dintre Prut și Nistru:

Factorul politic care include următoarele caracteristici: pentru cetățenii străini, situațiile tensionate și instabilitatea politică în țările de origine (îndeosebi în regiuni de conflict), obligă migranții de a se refugia în zone cu un grad mai înalt de siguranță, utilizând Republica Moldova ca țară de tranzit; în ceea ce privește migrația ilegală a cetățenilor Republicii Moldova, un rol important îl are restricționarea politicii migraționiste a Federației Ruse și instabilitatea politică în țară; vulnerabilitatea frontierei de stat din raioanele de est a Republicii Moldova (regiunea transnistreană), care stimulează traversarea ilegală a graniței de către eventuale grupuri de migranți ilegali. Segmentul transnistrean devine atractiv pentru grupurile de migranți ilegali care urmăresc scopul folosirii acestui teritoriu pentru pătrunderea în spațiul UE.

Factorul economic: situația financiar-economică critică, salariile reduse, inflația; prezența factorului de corupție în rândul angajaților instituțiilor de stat.

Factorul social: se află în interdependență cu factorul economic și se rezumă la situația tensionată din societate, condiționată de lipsa de perspectivă și confort a cetățenilor; rata mare a șomajului implică populația băstinașă în activități de călăuză pentru migranții ilegali; asigurarea socială și financiară insuficientă a angajaților organelor de drept, creează vulnerabilitatea de corupere, compromițând procesul de contracarare a migrației ilegale și a criminalității transfrontaliere din interiorul oricărui sistem; implicarea directă a reprezentanților diasporilor străine în Republica Moldova (care sunt stabiliți legal în Republica Moldova) în activități de organizare a migrației ilegale; migrația ilegală se realizează sub controlul organizațiilor criminale transfrontaliere.

Factorul tehnologic: mediul virtual și tehnologiile avansate, oferă posibilitatea persoanelor implicate cât și grupărilor de crimă organizată de a se documenta în vederea dezvoltării modurilor de operare. Informația în mediul vir-

tual privind căile de acces către frontieră, rutele ce pot fi utilizate, identificarea adreselor concrete, identificarea obstacolelor naturale și artificiale, care pot facilita sau împiedica traversarea frontierei de stat, etc.

Factorul de mediu: amplasarea geografică a Republicii Moldova la hotarul dintre „Vest” și „Est”, în calitate de stat limitrof al UE, prezența unei porțiuni de frontieră necontrolată de către autoritățile constituționale, prezența în apropierea Republicii Moldova a zonelor tensionate de conflicte armate; alți factori, care amplifică vulnerabilitatea statului în fața fenomenului, sunt sectoarele de frontieră acoperite de fâșii forestiere sau vegetație densă, ce pot fi utilizate ca mijloace de camuflare a persoanelor până la momentul prielnic de trecere a frontierei.

Factorul legislativ: permisibilitatea legislației pentru orice cetățean străin (chiar și pentru străinii din țările cu risc migrațional sporit) de a aplica o cerere electronică de eliberare a vizei pentru Republica Moldova fără invitație, oferită doar în baza posesiei unui permis de ședere sau a unei vize valabile (cu excepția „Vizei de tranzit”), eliberate de un stat membru al UE sau un stat parte la Acordul Schengen. Autenticitatea vizei eliberate de un stat membru al UE sau un stat parte la Acordul Schengen nu poate fi verificată; diferențele în materie de legislație a țărilor sursă de tranzit sau țintă îngreunează lupta autorităților împotriva migrației ilegale. Un alt factor este posibilitatea migranților care au traversat frontiera în mod ilegal de a solicita azil cu scopul de a-și reglementa șederea în Republica Moldova, până la identificarea unui mod sigur de a-și continua călătoria către țările din vestul Europei; fenomenul de legalizare în țară a străinilor în baza căsătoriilor fictive (lipsa unui mecanism de constatare a caracterului fictiv al căsătoriei, racordat la prioritățile de combatere a migrației ilegale).

Factorul organizațional: schimbul de informații insuficient între Poliția de Frontieră și alte organe de cooperare (inclusiv oficiile consulare în cadrul procesului de eliberare a vizelor); insuficiența de forțe și mijloace folosite la controlul frontierei de stat; acumularea incompletă a informației, procesarea și analiza în parte a acesteia de către fiecare instituție implicată; acoperirea operativă insuficientă a liniei de activitate, lipsa unui schimb de informații adecvat amenințărilor; desfășurarea măsurilor operative necoordonate.

Impactul migrației ilegale asupra securității Republicii Moldova, poate fi caracterizat din punct de vedere al aspectului demografic, social, economic și politic din țară. În afară de faptul că migrația ilegală este deseori conectată cu alte activități ale crimei organizate (trafic de droguri, arme, terorism), acest fenomen poate amenința stabilitatea socio-economică a statului și chiar securitatea acestuia, prin: tulburarea echilibrului etnic și / sau cultural; incapacitatea mecanismelor de protecție socială sau de sănătate publică; depășirea capacității de absorbție a pieței legale a muncii și implicit; prin bulversarea raportului de

forțe dintre structurile de control a legalității și ordinii publice, cât și partea de populație orientată sau implicată în activități infracționiste.

Pe de altă parte, migrația cetățenilor Republicii Moldova, în special a forței de muncă, este considerată ca un impediment în dezvoltarea ulterioară a țării. Numărul mare de migranți care, abuzând de anumite lacune legislative, se angajează în sectorul economiei tenebre, formează deseori rețele criminale care au ca obiect furtul, prostituția și cerșetoria. Profitând de situația vulnerabilă a migranților, grupările criminale îi pot implica cu ușurință în celelalte forme de trafic (arme și muniții, droguri, autoturisme de lux etc.), fapt pentru care putem spune că migrația ilegală implică inevitabil și un „import de criminalitate”. De asemenea, reieșind din originea migranților, unii dintre aceștia pot fi simpatizanți sau chiar membri ai unor organizații extremist-teroriste, ori adepți ai mișcărilor fundamentalist-islamice.

Un alt aspect ce trebuie luat în considerație sunt cheltuielile majore pentru bugetul Republicii Moldova, atât în legătură cu returnarea migranților ilegali în țările de origine, cât și pentru cazarea, întreținerea și asistența solicitanților de azil. Prin urmare, migrația ilegală este un fenomen cu multe dimensiuni și cu consecințe pentru întreaga societate care se caracterizează printr-un impact negativ asupra mai multor domenii cum ar fi:

- a) securitatea frontierei de stat;
- b) securitatea socială și societală;
- c) interesele economice ale statului;
- d) amenințarea la viața și sănătatea migranților ilegali;
- e) creșterea nivelului corupției în rândul funcționarilor publici;
- f) dezvoltarea și diversificarea crimei organizate;
- g) imaginea degradată în plan internațional a Republicii Moldova [9].

În Republica Moldova fenomenul migrației ilegale apare latent la sfârșitul anilor 1990 ai secolului trecut, iar „evoluția” spectaculoasă o cunoaște la răscrucea dintre milenii, când migrația ilegală este provocată de criza economică și recesiunea în producție, inflație, creșterea numărului de șomeri, reducerea cheltuielilor în sfera socială care au un impact dezastruos asupra dezvoltării Republicii Moldova. În acest context, migrația ilegală devine un fenomen obișnuit și tolerat, considerat uneori drept unica soluție la redresarea situației economice din țară și reducerea sărăciei.

Bibliografie:

1. Bădescu I., Dungaciu D. Sociologia și geopolitica frontierei. - București, Editura Floarea Albastră, volumul II, 1995, 357 p.
2. Buzan B. Popoare, statele și teama. - Chișinău, Editura: Cartier, 2000, 386 p.

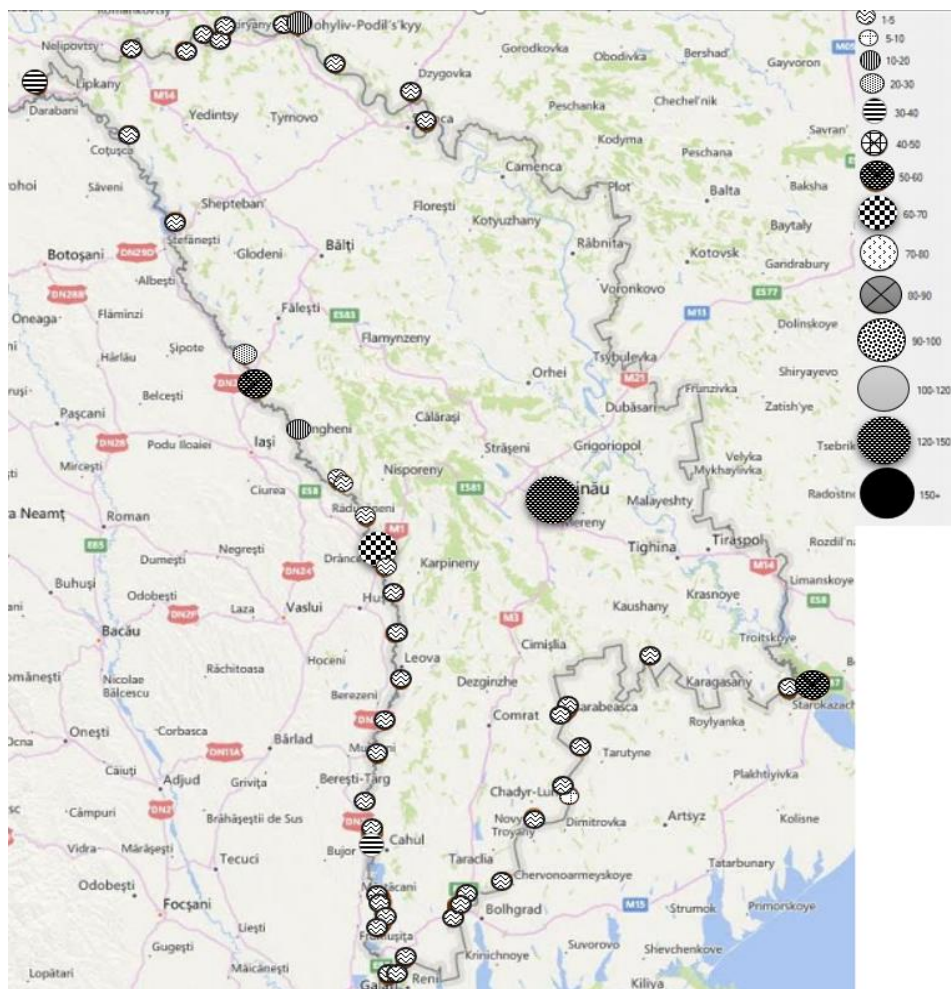
3. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Academia română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”. - București: Ed.II „Univers enciclopedic”, 1998, 1194 p.
4. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. – București, Editura Academiei, 1975.
5. Gagauz O., Stratan A., Buciuceanu-Vrabie M. Analiza situației populației în Republica Moldova. UNFPA, Fondul ONU pentru Populație, Centrul de Cercetări Demografice al INCE. - Chișinău, 2016, 176 p., https://ince.md/uploads/files/1480579171_analiza-situatiei-populatiei-in-republica-moldova.pdf
6. Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova Nr.153 din 15.07.2011. // Monitorul Oficial, Nr.170-175, <http://lex.justice.md/md/340510/>
7. Lege pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova Nr.112 din 22.05.2008. // Monitorul Oficial, Nr.97-98, <http://lex.justice.md/md/328010/>
8. Legea cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova Nr.215 din 04.11.2011. // Monitorul Oficial, Nr.76-80, <http://lex.justice.md/md/342894/>
9. Notă de concept privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf
10. Ordonanța de urgență a Guvernului privind frontiera de stat a României Nr.105 din 27.06.2001. // Monitorul Oficial al României, Nr.352 din 30.06.2001, <https://lege5.ro/Gratuit/gmzdanbz/ordonanta-de-urgenta-nr-105-2001-privind-frontiera-de-stat-a-romaniei>
11. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009-2014, <https://iom.md/sites/default/files/publications/docs/Profilul%20Migra%C8%9Bional%20Extins%20al%20Republicii%20Moldova%202009-2014.pdf>
12. Seișanu R. Istoria frontierelor. - București, Tiparul „Cartea Românească”, 1940, 82 p.
13. Закон Союза Советских Социалистических Республик «О государственной границе СССР». Политико-правовой комментарий. / Атасян Н.М., Афанасьев Н.И., Ашин Г.П. и др. - Москва, Воениздат, 1986. 151 с.
14. Закон Украины “О государственной границе Украины” №1777-ХІІ от 04.11.1991 г., http://kodeksy.com.ua/ka/o_gosudarstvennoj_granitse_ukrainy.htm
15. Титов Г.Г. Судьба моя – границы. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1988, 156 с.

16. <https://point.md/ru/novosti/obschestvo/budza-my-bedny-glavnaia-i-samaia-boleznennaia-nasha-problema--migratsiia>.
17. <http://www.euroavocatura.ro/dictionar/2061/Frontiera>.
18. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-borders-route/>
19. <http://border.gov.md/index.php/ro/activitatea-operationala>

23.01.2019

ANEXA.

Tabelul nr.1.1. Tabloul situațional al migrației ilegale la frontiera Republicii Moldova

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В ОТНОШЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ ИНВАЛИДОВ: ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Олеся ЧЕХОВСКАЯ

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, Докторская школа социальных наук
Докторант

This article analyzes the problems of implementing the state policy of the Republic of Moldova with regard to the political integration of persons with disabilities. The author notes that, despite the existence of a sufficient legal framework for the regulatory rights of persons with disabilities, the lack of effective social and political implementation mechanisms gives it a largely formal character. The central government, having the most effective resources for solving the problems of people with disabilities, and must create the necessary conditions for their optimal socio-political integration. It is necessary to develop and implement new priority directions of state policy in relation to disabled people, which should be based on the principle of equal opportunities, normalization of vital activity and involvement of people with disabilities in socio-political processes.

Key words: *persons with disabilities, political integration, the state policy of the Republic of Moldova, the Strategy of social integration of persons with disabilities.*

Введение

Длительное время в Молдове наблюдается устойчивая тенденция увеличения числа инвалидов в социальной структуре общества. По данным Национального бюро статистики, в Республике Молдова в течение последних лет увеличивается количество людей с ограниченными возможностями. В 2015 году в стране проживали 184,8 тысяч таких граждан, в том числе 13,4 тысяч детей и подростков. В среднем из тысячи человек в Молдове 52 человека – это люди с ограниченными возможностями. НБС свидетельствует о том, что их число постоянно растет [3].

К сожалению, в Республике Молдова отсутствуют дезагрегированные данные, касающиеся инвалидов. Единственные имеющиеся сведения, относящиеся к половозрастным категориям, основаны на данных административного учета, который ведет Национальная касса страхования. Из-за отсутствия данных неясно общее количество инвалидов в стране, а также затруднено понимание их социально-экономического положения, занятос-

ти, конкретных условий жизни, семейного положения и места жительства, а также барьеров, с которыми они сталкиваются в обществе.

По данным ежегодного социального отчета за 2014 год, подготовленного Министерством труда, социальной защиты и семьи, в 2014 году число инвалидов, получивших справку об инвалидности, составляло 5,2% их общей численности (183.953 человек), в то время как число детей-инвалидов, получивших такую справку, составило 1,8% всех детей (13.446 человек). При этом процент инвалидов в Республике Молдова, вероятно, гораздо выше, поскольку справка об инвалидности выдается только лицам, прошедшим медицинское обследование [4].

Актуальность исследования данной проблемы обусловлена увеличением численности людей, имеющих инвалидность, с одной стороны, и неразвитостью системы их социальной интеграции и адаптации к постоянно трансформирующимся социально-политическим и экономическим условиям, с другой. Несмотря на усилия государственной власти, политика в отношении инвалидов, как одной из самых незащищенных социальных групп, во многом является не упреждающей, а запаздывающей, не минимизирующей, а максимизирующей социальное расслоение.

Сложность и противоречивость феномена государственной политики в области вовлечения лиц с ограниченными возможностями в социально-политические процессы требует междисциплинарного подхода к анализу проблемы. Разные аспекты этого явления исследовались в трудах отечественных и зарубежных представителей философии, социологии, педагогики, психологии, медицины, права, экономики. В политической науке данная проблема практически не находит должного отражения [2, с.13], однако мы считаем политологический подход к анализу данной проблемы в современных социально-политических реалиях Республики Молдова очень актуальным.

Целью данной статьи является анализ проблем реализации государственной политики Республики Молдова в отношении политической интеграции инвалидов. Именно государственная власть, обладая наиболее эффективными ресурсами для решения проблем людей с ограниченными возможностями, должна создавать необходимые условия для их оптимальной социально-политической интеграции.

Результаты исследования

Прежде чем перейти к анализу государственной политики Молдовы в области политической интеграции лиц с ограниченными возможностями, следует определить категориальный аппарат, которым мы будем оперировать в данной статье. Закон Республики Молдова о социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями уходит от использования

термина «инвалид», и согласно статье 2 Закона использует, более корректное понятие «лицо с ограниченными возможностями», то есть лицо с физическими, умственными, интеллектуальными или сенсорными нарушениями, которые при взаимодействии с различными барьерами / препятствиями могут мешать полному и эффективному участию этого лица в жизни общества наравне с другими лицами. Под ограниченными возможностями понимаются поражения / нарушения пределов деятельности и ограничений участия, обозначающий негативные аспекты взаимодействия между индивидом (имеющим проблемы со здоровьем) и обстоятельствами, в которых он находится (факторы окружающей среды и личные обстоятельства) [13].

Интеграция – это процесс, в ходе которого не только индивид стремится максимально адаптироваться к жизни в обществе, «встроиться» в его структуру, но и оно, в свою очередь, предпринимает необходимые шаги для того, чтобы приспособиться к особенностям конкретного индивида на основе принципов толерантности, объективности, социальной справедливости [1]. В интеграционном процессе участвуют две стороны: инвалиды с их особенностями, усилиями и государство, которое взаимодействует с ними и их организациями. Именно взаимодействие между ними определяет направление и конечный результат процесса интеграции - инвалиды становятся принятыми в общество как в качестве отдельных граждан, так и в качестве социальной группы. Ответственность за интеграцию, в том числе и политическую, лежит не на какой-то конкретной группе, а на множестве субъектов - инвалидах, правительстве страны, политических и общественных организациях, сообществах [20]. По нашему мнению, политическая интеграция предполагает взаимное сотрудничество всех формальных и неформальных институтов, направленное на то, чтобы инвалиды могли эффективно и всесторонне участвовать в политической жизни, быть активными участниками политического процесса.

Для современной Молдовы характерны процессы углубления социально-экономического неравенства, расслоения общества, что является следствием недостаточно эффективной социальной политики, которая породила множество проблем в системе социальной защиты. Особенно негативно эти явления воздействовали на процессы социальной интеграции, адаптации, реабилитации инвалидов, которые чаще других сталкиваются с дискриминацией, бедностью, безработицей и ограниченным доступом к общественным услугам. Кроме того, нередко нарушается их право голоса. Это обуславливает необходимость анализа деятельности властей всех уровней в сфере вовлечения лиц с ограниченными возможностями в социально-политические процессы.

В современных условиях в Молдове проблемы людей с инвалидностью затрагивают все важные сферы жизнедеятельности этой категории граждан и касаются материального положения, образования, профессионализации, медицинской, социокультурной реабилитации, инфраструктуры, психологического комфорта людей с инвалидностью. В проведении политики в отношении лиц с ограниченными возможностями молдавское государство опирается на международное законодательство, включающее конвенции, хартии, резолюции и т.д. В качестве основополагающих документов можно отметить Конвенцию ООН о правах инвалидов, Хартию основных прав Европейского Союза, Резолюцию Европейского парламента по правам людей с инвалидностью.

В Республике Молдова права лиц с ограниченными возможностями регламентируются ст.51 Конституции Республики Молдова, в которой указывается, что лица с физическими, умственными и психическими отклонениями пользуются особой защитой всего общества. Государство обеспечивает им нормальные условия для лечения, реабилитации, получения образования, обучения и включения в жизнь общества.

Молдова имеет достаточно развитую правовую базу в области социальной защиты и социальной интеграции инвалидов. Закон о социальной защите инвалидов можно считать выражением национальных стандартов в области прав человека для лиц с ограниченными возможностями [6]. Закон о социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями гарантирует для лиц с ограниченными возможностями наравне с остальными членами общества уважение прав на социальную защиту, охрану здоровья, реабилитацию, образование, труд, участие в общественной жизни, соответствующую физическую среду, пользование транспортными услугами, информационными технологиями и системами, средствами связи и другими общественно-полезными объектами и услугами, к которым имеет доступ население в целом [13].

В соответствии с действующим законодательством поддержка лиц с ограниченными возможностями оказывается в виде пособий и социальных услуг, услуг в области занятости, медицинского страхования, доступа к образованию, правосудию, определенным объектам и средствам и т.д. в целях обеспечения процесса социальной интеграции этой категории лиц (Закон о государственных социальных пособиях некоторым категориям граждан [7]; Закон о дополнительной социальной защите некоторых категорий населения [8]; Закон о столовых социальной помощи [9]; Закон о социальной помощи [10]; Закон о социальном пособии [11]; Постановление Правительства Республики Молдова об определении ограничения возможностей и трудоспособности [15]; Постановление Правительства Республики Молдова об утверждении Типового положения об организации и

функционировании Социальной службы «Персональный ассистент» и Минимальных стандартов качества [16]).

Важным шагом, предпринятым молдавским правительством в 2013 году, стало создание Национального консилиума установления ограничения возможностей и трудоспособности, который зафиксировал переход от медицинской к медико-социальной модели в процессе определения инвалидности [15], что соответствует европейской модели политики в отношении лиц с ограниченными возможностями.

Но всестороннее влияние стереотипов и предвзятое отношение к инвалидам сказались на механизмах законотворчества и разработке политики, в результате чего государственная политика зачастую оказывается в парадигме устаревшей медицинской модели. Незначительные изменения отношения, принятого в обществе, и определенный политический сдвиг в сторону медико-социальной модели инвалидности, не привели к кардинальному изменению отношения к лицам с ограниченными возможностями. Они по-прежнему воспринимаются главным образом как лица, лишённые свободы воли и неспособные вносить позитивный вклад в жизнь общества, которым следует находиться в учреждениях социальной помощи в изоляции от остального общества. Сохранение этого устаревшего подхода при разработке политики и в мерах социальной защиты ограничило самостоятельность инвалидов, в том числе свободу выбора и участия в общественных процессах принятия решений наравне с другими членами общества [4].

Однако, несмотря на наличие большого числа нормативно-правовых актов, отсутствие эффективных механизмов их реализации и адекватной финансовой обеспеченности, придает им во многом формальный характер.

В целях реализации задач обеспечения социальных прав населения, повышения уровня жизни и продвижения социального благополучия, которые стоят перед Республикой Молдова в связи с ратификацией пересмотренной Европейской социальной хартии и Конвенцией ООН о правах лиц с ограниченными возможностями, 9 июля 2010 г. была принята Стратегия социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями (2010-2013 гг.), которая обеспечивает гармонизацию национальной законодательной базы с европейской. Предусмотренные Стратегией мероприятия соответствуют положениям Конвенции, являющимся обязательными для выполнения.

В контексте европейской интеграции Республики Молдова основная цель Стратегии заключается в приведении системы социальной защиты лиц с ограниченными возможностями в соответствие с европейскими и международными стандартами в целях обеспечения социальной интеграции и соблюдении основных прав и свобод этих лиц. Поэтому развитие

национальной сети услуг, предназначенных для социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями, основывается на положительном опыте государств-членов Европейского Союза, базирующемся на следующих принципах: соблюдение основных прав и свобод человека; предупреждение и пресечение дискриминации; равное отношение при найме на работу и обеспечении занятости; защита от пренебрежительного отношения и злоупотреблений; повышение ответственности сообщества; индивидуальное планирование и предоставление услуг для лиц с ограниченными возможностями; поддержка и укрепление естественной среды проживания лиц с ограниченными возможностями (семья и сообщество); обеспечение участия лиц с ограниченными возможностями в социальной, экономической и культурной жизни сообщества [12].

В качестве специфических задач Стратегия выделяет:

- приведение национальной нормативно-законодательной базы в соответствие с европейскими и международными стандартами по защите прав лиц с ограниченными возможностями;

- реорганизация структур и учреждений, ответственных за координирование системы социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями;

- разработка и утверждение новой методологии определения ограничения возможностей у детей и взрослых в соответствии с положениями Международной классификации функциональности, инвалидности и здоровья;

- диверсификация социальных услуг, предназначенных для лиц с ограниченными возможностями;

- создание медико-социальных служб по раннему вмешательству;

- адаптация образовательных программ к специальным потребностям детей с ограниченными возможностями;

- развитие эффективного механизма предоставления услуг по профессиональной ориентации, подготовке и реабилитации лиц с ограниченными возможностями;

- адаптация социальной инфраструктуры к потребностям лиц с ограниченными возможностями;

информирование широкой общественности о ходе реализации Стратегии [12].

Однако, как показал анализ Стратегии, в данном документе отсутствуют меры, связанные с политическим участием лиц с ограниченными возможностями. Это свидетельствует о том, что, несмотря на постоянные ссылки на европейский и международный опыт, молдавское государство не готово предпринимать усилия, направленные на политическую интеграцию этой категории граждан.

Это упущение было преодолено в Национальной программе социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями на 2017-2022 годы [17]. В области участия в политической, общественной и культурной жизни государство предоставляет лицам с ограниченными возможностями право и возможность голосовать и быть избранным, право на процедуры и адекватные материалы для голосования, доступные, легко понятные и простые для использования, право на выражение своего выбора путем тайного голосования на выборах и референдумах, без запугивания, право эффективно осуществлять полномочия избранного лица и выполнять любую государственную должность на исполнительном или законодательном уровне, содействуя использованию новых и технологий и помогая, где это необходимо. Республика Молдова продемонстрировала определенный прогресс в обеспечении политических прав лиц с ограниченными возможностями, в частности, в отношении внесения изменений в Кодекс о выборах (положения о доступности) и тестирования нового альтернативного голосования для лиц с ограничениями возможностей по зрению.

В процессе разработки политики, нормативных и законодательных актов по всем подготавливаемым проектам проводятся консультации с профильными органами и гражданским обществом. Государственными центральными органами по защите прав лиц с ограниченными возможностями выступают Министерство труда, социальной защиты и семьи, Национальная касса социального страхования, Республиканский медицинский совет жизнеспособности. На территориальном уровне действуют: районные управления (отделы) социальной помощи и защиты семьи, НПО. Социальная работа выполняется посредством социальных работников и социальных ассистентов.

Министерство труда, социальной защиты и семьи (МТЗС) эффективно сотрудничает с рядом неправительственных объединений, включая Союз организаций инвалидов Республики Молдова, Центр правовой помощи людям с ограниченными физическими возможностями, Ассоциация глухих, Общество слепых, Общество инвалидов, Союз организаций инвалидов, АО «Кистоун Молдова» и т.д., которые рассматривают все проекты политических документов, нормативно-правовых актов по вопросам, касающимся инвалидов. Еще одной площадкой, используемой МТЗС для сотрудничества, является организация совещаний, семинаров и рабочих групп для обсуждения проектов законодательных и нормативных актов (стратегий, политики и планов и т.д.) о правах лиц с ограниченными возможностями [14].

На уровне правительства консультации по проектам законодательных и нормативных актов в данной области проводятся также на заседаниях Национального совета по правам лиц с ограниченными возможнос-

тиями. Этот Совет является коллегиальным консультативным органом, созданным в целях общей координации и претворения в жизнь государственной политики в данной области (правовых актов, стратегий, программ, планов действий и т.д.), в составе представителей центральных и местных органов государственного управления, неправительственных организаций, а также представителей общественных организаций, в сферу деятельности которых входят проблемы лиц с ограниченными возможностями [14].

В то же время существуют проблемы, с которыми сталкиваются лица с ограниченными возможностями в сообществе в процессе участия в политической и общественной жизни, среди которых: недостаточная информированность членов избирательных участков в отношении потребностей лиц с ограниченными возможностями; низкий уровень доступности при входе и внутри избирательных участков; недостаточность услуг персональной поддержки, которые облегчают доступ лицам с ограниченными возможностями на избирательные участки; низкий уровень информированности лиц с ограниченными возможностями на избирательных платформах [14]. Несмотря на то, что закон предусматривает равные права голоса для всех лиц с ограниченными возможностями, в том числе с психическими заболеваниями, недееспособным лицам с психическими нарушениями голосовать запрещено. В мае 2015 года парламент проголосовал за то, чтобы исключить из Кодекса о выборах положение, разрешающее лицам, лишенным дееспособности, голосовать [5].

Отсутствие адаптации инфраструктуры к потребностям лиц с нарушениями опорно-двигательного аппарата непосредственно приводит к невозможности реализации ими своих основных прав и свобод. Право голоса для людей с ограниченными возможностями лимитировано из-за неспособности добраться до места, где проводится голосование, неспособность понять значение акта или прочесть и применить материалы голосования. Кодекс о выборах предусматривает возможность использования переносных урн для голосования. Таким образом, такой механизм дает возможность инвалидам участвовать в процессе голосования. Тем не менее, переносные урны для голосования доступны только по устному или письменному заявлению, а это создает трудности в процессе голосования для лиц с ограниченными возможностями.

Специальная категория избирателей - слепые, которые также являются гражданами Республики Молдова и имеют конституционное право на выбор, но которым не предоставляется оптимальная процедура голосования. Согласно информации Общества слепых, в настоящее время в Молдове около 9.000 людей с ограниченными возможностями зрения, из которых около 3.500 являются слепыми. Согласно Кодексу о выборах, избиратели, которые не могут заполнить самостоятельно избирательные бюл-

летени, вправе пригласить в кабину другого человека. Между тем, как Конституция Республики Молдова, так и международные акты, участницей которых является Молдова, гарантируют свободное волеизъявление граждан путем тайного голосования. Чтобы исключить неравенство между инвалидами с ограниченными возможностями зрения и здоровыми, выдвигается предложение печатать избирательные бюллетени и на шрифте Брайля. Это позволит слепым голосовать без сопровождающих, таким образом гарантируя им конституционные права голоса. С другой стороны, отсутствие программ о предвыборных кампаниях на языке жестов, препятствуют избирателям свободно формулировать мнения в отношении одного или другого кандидата [19].

В ходе парламентских выборов 2014 года в Республике Молдова Центральная избирательная комиссия приняла в экспериментальном порядке ряд мер, направленных на обеспечение доступности процедур голосования для инвалидов, в частности путем установки пандусов на избирательных участках, предоставления бюллетеней со шрифтом Брайля и участия инвалидов в качестве членов групп, осуществляющих контроль за проведением выборов [4]. На местных выборах 2015 года в целях обеспечения доступности выборов для лиц с ограниченными возможностями были установлены индивидуальные кабины для голосования. В сотрудничестве с Республиканским обществом слепых каждому слабовидящему гражданину предоставляли специальную линейку, с помощью которой он мог найти на избирательном бюллетене наименование баллотирующихся партий и имена кандидатов. При финансовой поддержке посольства Великобритании в Молдове у каждого избирательного участка были установлены пандусы для тех граждан, кто передвигается в инвалидных колясках [18].

Несмотря на меры, предпринимаемые на протяжении последних лет, как на национальном, так и на местном уровнях, недостаточный доступ лиц с ограниченными возможностями к услугам социальной инфраструктуры и образования, барьеры и ограничения в трудоустройстве, в основном медицинский принцип установления инвалидности, а также преобладание институциональных форм социальной защиты продолжают оставаться главными вызовами действующей системы социальной защиты указанной категории лиц.

На сегодняшний день накопилась масса противоречий между законодательной базой и ее реализацией на практике, в результате образуется несоответствия между законными правами инвалидов и фактическим отсутствием их осуществления. Можно выделить следующие противоречия государственной политики Республики Молдова в отношении инвалидов:

– между наличием достаточно разработанной нормативно-правовой базы в области социальной интеграции инвалидов и отсутствием реализации этих прав на практике;

– между провозглашением государственной стратегии на интеграцию инвалидов в общество, расширение их прав и свобод, создание условий для их самостоятельной жизнедеятельности и политикой, направленной на фактическое развитие зависимости людей с инвалидностью от помощи государства;

– между курсом государственной политики, направленной на всестороннюю социально-политическую интеграцию инвалидов, и недостаточной полной включенностью таких граждан в жизнь общества и его отдельные сферы;

– между необходимостью соответствия стандартам ведущих европейских стран и явной неразвитостью инфраструктуры;

– между государственным курсом на осуществление инновационных мер в плане реабилитации и интеграции инвалидов нехваткой учреждений, использующих инновационные подходы к созданию условий для успешной медицинской, социокультурной, образовательной, профессиональной реабилитации и адаптации людей с инвалидностью на разных этапах их развития.

Все вышесказанное позволяет констатировать, что следует использовать различные механизмы для оптимизации политики Республики Молдова в отношении лиц с ограниченными возможностями. Специфика политического механизма заключается в том, что он опирается на государственную власть, которая располагает эффективными ресурсами, задействует их в решении возникающих противоречий. Многоаспектность политических механизмов выражается в разнообразии политических акторов, средств и способов решения возникающих противоречий (например, механизмы гражданского контроля, государственного управления, партийного влияния), а также в широте направлений деятельности субъектов политического процесса (например, финансовый, переговорный механизмы, механизмы выборов и другие).

В современных условиях некоторые направления государственной политики Республики Молдова в области социальной интеграции инвалидов нуждаются в корректировке и дальнейшей разработке адекватно новым социально-политическим реалиям и вызовам. Необходимо устранить противоречия законодательства, касающегося инвалидов, обеспечить стабильность государственной социальной политики, развивать государственные механизмы материальной, социальной, психологической поддержки инвалидов;

- совершенствовать пути медицинской, образовательной, социокультурной, трудовой реабилитации;
- вести просветительскую работу и формировать толерантное отношение общества к рассматриваемой категории граждан;
- поддерживать и создавать общественные организации инвалидов;
- совершенствовать инфраструктуру для таких людей, привлекать к решению проблем людей с инвалидностью структуры, занимающихся благотворительной, волонтерской помощью, бизнес-элигу и широкие слои общественности;
- проводить всесторонний мониторинг положения инвалидов, налаживать механизмы международного сотрудничества в изучаемой области;
- стимулировать активность людей с инвалидностью по поводу реализации их законных прав и свобод, способствовать политической интеграции людей с ограниченными возможностями.

Глубоко укоренившиеся негативные представления об инвалидах не изменятся до тех пор, пока органы государственной власти не предпримут конкретные и целенаправленные действия. Правительству следует проводить общественные кампании на основе правозащитного подхода к инвалидности, а также осуществлять мониторинг средств массовой информации и предусматривать строгие меры воздействия в случае распространения дискриминационного отношения к инвалидам [4].

Заключение

В современной политической науке проблема политической интеграции инвалидов не находит должного отражения, однако в современных социально-политических реалиях Республики Молдова политологический подход к анализу данной проблемы является очень своевременным и актуальным. Это обусловлено, с одной стороны, увеличением численности людей, имеющих инвалидность, и с другой, неразвитостью системы их социальной интеграции и адаптации к постоянно трансформирующимся социально-политическим и экономическим условиям.

В Республике Молдова обозначилась тенденция усиления внимания государственной власти к проблемам людей с ограниченными возможностями, однако на практике уровень нерешенных противоречий остается достаточно высоким. Интеграция лиц с ограниченными возможностями в социально-политическую среду требует дальнейшего развития законодательной базы, выработки новых подходов к организации практической работы с данной категорией молдавских граждан, активизации деятельности общественных организаций инвалидов. Сегодня необходимы разработка и реализация новых приоритетных направлений государственной политики в отношении инвалидов, которая должна строиться на основе принципа

равных возможностей, нормализации жизнедеятельности и вовлечения инвалидов в социально-политические процессы.

Библиография

1. Аверина Е.А. Интеграция инвалидов в общество: теоретическое осмысление проблемы. <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-invalidov-v-obschestvo-teoreticheskoe-osmyslenie-problemy>
2. Авцинова Г.И., Жуков В.И., Фурсов С.А. Государственная политика в области социальной интеграции инвалидов: российский и зарубежный опыт: монография. – Москва: Издательство РГСУ, 2012, 276 с.
3. В Молдове растет число людей с ограниченными возможностями, <https://ru.sputnik.md/society/20151130/3387143.html>
4. Доклад Специального докладчика по вопросу о правах инвалидов о ее миссии в Республику Молдова. 2 февраля 2016 г. www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/.../A%20HRC%2031%2062%20Add.2_R.docx
5. Доклад о правах человека в Молдове за 2016 год, <https://md.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/210/2017/04/MOLDOVA-HRR-2016-RUS.pdf>
6. Закон №821 от 24.12.1991 о социальной защите инвалидов. Опубликован: 24.12.1991 в Monitorul Oficial Nr.8
7. Закон №499 от 14.07.99 о государственных социальных пособиях некоторым категориям граждан. Опубликован: 30.09.1999 в Monitorul Oficial Nr. 106-108.
8. Закон №121-XV от 03.05.2001 о дополнительной социальной защите некоторых категорий населения. Опубликован: 08.05.2001 в Monitorul Oficial Nr.51.
9. Закон о столовых социальной помощи. Опубликован: 11.04.2003 в Monitorul Oficial Nr.67-69
10. Закон Nr 547 от 25.12.2003 о социальной помощи. Опубликован: 12.03.2004 в Monitorul Oficial Nr.42-44.
11. Закон Nr.133 от 13.06.2008 о социальном пособии. Опубликован: 30.09.2008 в Monitorul Oficial Nr.179.
12. Закон Nr.169 от 09.07.2010 об утверждении Стратегии социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями (2010–2013 гг.). Опубликован: 12.10.2010 в Monitorul Oficial Nr.200-201.
13. Закон №60 от 30.03.2012 о социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями. Опубликован: 27.07.2012 в Monitorul Oficial Nr.155-159.

14. Перечень вопросов в связи с первоначальным докладом Республики Молдова по вопросу о правах инвалидов о ее миссии в Республику Молдова, docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc
15. Постановление правительства Nr.65 от 23.01.2013 «Об определении ограничения возможностей и трудоспособности». Опубликовано: 25.01.2013 в Monitorul Oficial Nr.18-21.
16. Постановление Nr.314 от 23.05.2012 об утверждении Типового положения об организации и функционировании Социальной службы «Персональный ассистент» и Минимальных стандартов качества. Опубликовано: 01.06.2012 в Monitorul Oficial Nr.104-108.
17. Постановление Правительства Nr.723 от 08.09.2017 об утверждении Национальной программы социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями на 2017-2022 годы. Опубликовано: 15.09.2017 в Monitorul Oficial Nr.335-339.
18. Проблемы инвалидов в Молдове: комфорт им только снится. <https://ru.sputnik.md/society/20151020/2492952.html>
19. Тематический доклад Парламентского Адвоката Аурелии Григориу «Доступ лиц с ограниченными возможностями к социальной инфраструктуре: реальность и необходимость». - Кишинэу, 2010, с.9. http://ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_dizabilitati_rus.pdf
20. Penninx R. Integration: The Role of Communities, Institutions, and the State, <https://www.migrationpolicy.org/article/integration-role-communities-institutions-and-state>

17.12.2018

CONTRIBUȚIA DIASPORELOR ÎN DEZVOLTAREA STATELOR DE ORIGINE (CAZUL STATELOR DIN SPAȚIUL POST-SOVIETIC)

Natalia PUTINĂ

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova

Doctor în științe politice, cercetător științific superior, Laboratorul Științific
„Sociologia Politicii”

If former ethnic groups in the USSR were living under the slogan of one people, then the Soviet collapse brought about significant changes. The end of the twentieth century and the beginning of the 21st century were marked by the creation of an iconic ethnic painting. In other words, a compact society becomes suddenly divided into ethnic minorities, and Diasporas was created not necessarily as a condition of emigration. Gradually, migration procedures have been considerably simplified, which has particularly marked the creation of Diasporas in the post-Soviet space. The desire to look for a better way of life, but also access to education abroad has given the green light to migration flows. Thus, the diaspora communities from the 15 states that were formerly part of the USSR began to be formed. The article will analyze the relationship between Diasporas belonging to the post-Soviet states and their homelands, in particular, Russian Federation, Belarus, Ukraine, and Caucasian States cases, and states policies related to diaspora engagement in motherland development.

Key-words: diaspora, migration policies, diaspora engagement, homeland etc.

Dacă anterior grupurile etnice din URSS conviețuiau sub lozinca unui singur popor, atunci colapsul sovietic adus schimbări semnificative asupra acestui aspect. La sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, statele post-sovietice au fost marcate de crearea unui tablou etnic pestrîț. Cu alte cuvinte, o societate compactă devine brusc divizată în minorități etnice, în așa mod diaspoarele se constituie nu neapărat drept o condiție a emigrării. Treptat, au fost simplificate considerabil procedurile aferente migrației, fapt care a marcat în mod deosebit crearea diaspoarelor în spațiul post-sovietic. Dorința de a căuta un mod mai bun de viață, dar și accesul la învățămîntul din afara țării au dat undă verde fluxurilor de migrație. Astfel, au început să se constituie comunitățile diaspoarei din cele 15 state, care anterior făceau parte din URSS.

Spre deosebire de diaspoarele cu rădăcini istorice adânci, care dispun de un cadru organizațional bine stabilit, comunitățile diaspoarelor originare din statele spațiul post-sovietic sunt încă în proces de constituire, iar statele de origine caută soluții optime de menținere a dialogului cu acestea. În mod clar, cauza

acestei discrepanțe constă în diferența de timp și de context în care s-au format diasporele cu origini vechi și “noile” diaspore. Cu siguranță, în ambele cazuri diaspora poate fi considerate un important partener de dezvoltare al statului de origine. Pentru a ne convinge de acest lucru, o să încercăm să expunem succint modalitățile prin care diasporele sunt antrenate în procesul de dezvoltare al statelor post-sovietice.

Dând start analizei propriu-zise, vom demara studiul cu cea mai numeroasă diasporă din spațiul post-comunist – diaspora rusă. Ceea ce prezintă interes în respectivul exemplu sunt condițiile de constituire a comunităților de etnici ruși din afara țării, dar și atitudinea pe care o adoptă statul față de acestea. Astfel, putem conchide că diaspora Federației Ruse apărută după crearea noilor state independente se crează ca urmare a dispariției federației. În acest mod, în societățile gazdă, rușilor stabiliți în statele din “vecinătatea apropiată” a început să li se atribuie calificativul de “minoritate națională”.

În ceea ce ține de atitudinea Federației Ruse față de aceste comunități ale rușilor aflați în afară teritoriului statului, putem distinge două idei de bază:

1. pentru a crea și a consolida sentimentul de unitate, în actele legislative ale Federației Ruse, preponderent se utilizează calificativul/termenul de “*sootcestveniki*”,

2. iar strategiile elaborate variază în funcție de situația și specificul țării în care sunt stabiliți concetățenii ruși.

Un argument în favoarea primei idei ar fi prevederile *Legii federale nr.99 – F3 din 24 mai 1999 intitulată “Despre politica de stat a Federației Ruse cu privire la compatrioții din străinătate”* [7]. O analiză sumară a legii, ne permite să deducem că statul acordă o atenție deosebită păstrării identității etniei ruse și își delcară angajamentul de a asigura drepturile compatrioților în țările gazdă. Deasemenea, legea mai pune accentual pe crearea de politico de reîntoarcere și integrare a conaționalilor ruși, prin măsuri care ar facilita repatrierea voluntară a acestora în Federația Rusă; precum și elaborarea de politici de menținerea dialogului cu diaspora.

În ceea ce ține de strategiile elaborate de Federația Rusă în scopul menținerii dialogului cu diaspora, conchidem că acestea se disting în două tipuri. În prima categorie, se includ măsurile orientate spre menținerea și promovarea specificului culturii naționale în țările-gazdă ale compatrioților, în așa mod Federația Rusă utilizând instrumente de păstrare a relației culturale cu diaspora, precum și menținerea influenței politice în spațial post-sovietic, diaspora rusă fiind o pârghie importantă de a influența politica internă și externă a statelor unde rușii, precum și vorbitorii de limbă rusă sunt reprezentativei. Altfel spus, promovarea limbii și a culturii rămâne a fi un important intrument al puterii *soft*, iar comunitățile diasporalefacilitează utilizarea acestor politici.

Cea de-a doua categorie a strategiilor este orientată spre atragerea compatrioților “acasă” – fapt ce se proliferază în politica migrațională și demografică a Federației Ruse. Începând cu 2006 [6], repatrierea compatrioților a devenit o parte componentă a politicii de stat, o semnificație aparte revenind implementării Programului privind acordarea suportului pentru reîntoarcerea voluntară în Federația Rusă a etnicilor ruși. Un alt act legislativ care vizează soluționarea problemelor demografice a țării (inclusiv cu aportul diasporei) este *Concepția politicii demografice a Federației Ruse cu perioada până în anul 2025* [9]. Conform Concepției, migrația ar trebui să completeze cadrul măsurilor de stimulare a creșterii natalității și scăderii mortalității, având menirea să stabilizeze demografia țării. Logica acestei idei constă în următoarea explicație – persoanele care posedă limba rusă, educate în spiritul culturii rusești și cele care sunt atașate spiritual de Federația Rusă se vor adapta mai ușor în societate. Aceste măsuri sunt argumentate de necesitățile și realitățile demografice, raportate la imensitatea teritorială a Federației Ruse, precum și de necesitatea antrenării potențialului intelectual al diasporei în dezvoltarea statului. Pentru a atinge scopul propus, statul creează condiții atractive, dar și impune careva restricții. Spre exemplu, o condiție preliminară pentru obținerea cetățeniei Federației Ruse este renunțarea la o altă cetățenie.

Din exemplul Federației Ruse se desprinde importanța elaborării strategiilor multidimensionale de menținere a dialogului cu diaspora. La fel, din cele menționate se poate concluziona că pentru a miza pe ajutorul compatrioților din afara țării, statul trebuie să vină în întâmpinarea acestora. Oferirea suportului celor emigrați, elaborarea actelor normative și altoirea permanentă a sentimentului de apartenență, sunt câteva dintre măsurile imperios necesare pentru prosperitatea fiecărui stat.

În mod similar, aportul diasporei este văzut și în Belarus - o altă țară de origine slavă. La nivel de stat se conștientizează importanța capitalului uman, iar din aceste considerente, politicile elaborate în domeniul migrației vizează nemijlocit și reglementarea aspectului dat. Cu alte cuvinte, aportul diasporei în dezvoltarea statului de origine este văzut sub forma reîntoarcerii și utilizării experienței/cunoștințelor obținute în străinătate.

O asemenea concluzie poate fi desprinsă în rezultatul analizei sumare a următoarelor acte legislative:

1. *Programul de stat în domeniul migrației pentru anii 2006-2010* [4, p.7], care avea drept scop atragerea migranților din statele membre ale CSI și statele baltice în interesele economice și demografice ale Belarusului

2. *Programul național privind securitatea demografică pentru anii 2011-2015* [4], având obiectivul îmbunătățirii migrației de întoarcere și atragerea specialiștilor din așa-zisa diasporă în sectoarele economice prioritare. Așadar, programul avea drept scop implicarea diasporei în procesul de dezvoltare a

țării, oferind imigranților locuință confortabilă în zonele rurale din Belarus - statul tindea să soluționeze problemele demografice și pe cele ce țin de deficitul forței de muncă.

În prezent, cadrul legislativ și instituțional de resort (Ministerul Culturii, Ministerul Afacerilor Externe și Oficiul Comisarului pentru Religii și dezvoltarea Naționalităților) sunt într-o permanentă ajustarea a politicilor în domeniul migrației. În permanență, se elaborează politici care ar asigura o migrație net pozitivă și o demografie sănătoasă, pe de o parte, încercând atragerea conaționalilor din diaspora să revină acasă, iar în paralel sunt adoptate legi care descu-rajează emigrarea.

În mod special, politica Republicii Belarus vis-a-vis de cetățenii din diaspora mizează pe antrenarea și contribuția specialiștilor înalt calificați în dezvoltarea statului de origine. Pentru a stimula întoarcerea acestora în țară, se aplică stimulente financiare, precum acordarea de sprijin financiar pentru persoane care au reușit să atingă performanțe înalte în domeniul ingineriei, științei, sportului sau culturii. Astfel, Republica Belarus încearcă să facă investiții de durată. Repatrierea specialiștilor din diaspora este văzută drept soluția pentru depășirea unor probleme de dezvoltare a statului, precum descreșterea demografică și insuficiența forței de muncă calificată și înalt calificată. Iată de ce, diaspora este privită drept o resursă importantă în impulsivarea economiei, un aport considerabil având beneficiul experienței acumulate de migrați în străinătate.

Antrenarea diasporei în dezvoltarea statului de origine este declarată o prioritate și în politica migrațională a Ucrainei. În cazul dat, rolul principal al diasporei era văzut însușinerea tranziției post-comuniste. Activismul diasporei era necesar, mai ales, în perioada anilor '90, când Ucraina tindea să își afirme independența și să opună rezistență influenței din exterior. Compatrioții stabiliți în afara țării erau, un fel de portavoce al independenței tânărului stat, având de asemenea atribuția de a monitoriza, ceea ce se întâmplă în patria istorică. "Construirea noului stat", după principiul democratizării, a devenit, prin urmare, forța motrice a dialogului *Ucraina - diaspora*. Cu toate acestea, trebuie să constatăm că, până în prezent, cadrul instituțional și legislativ în domeniul diasporei rămâne a fi insuficient dezvoltat. Aportul diasporei este mai mult o implicare voluntară, decât o strategie bine formulată.

După proclamarea independenței, implicarea voluntară a comunităților diasporale de ucraineni în dezvoltarea statului de origine s-a resimțit destul de activ din parte urainenilor emigrați în Statele Unite ale Americii. Activismul acestei comunități s-a manifestat prin mobilizarea ucrainenilor la nivel local (organizarea forumurilor politice), dar și prin activitatea individuală a persoanelor în structuri de stat și ONG-uri. Ucrainenii care activau în sfera mass-media (ziarele ucraineano-americeane, *Weekday* și *Svoboda*), Comisia pentru Securitate și Cooperare în Europa din SUA și organizația non-guvernamentală "Freedom

House" au fost, de exemplu, printre primele care au criticat vehement lacunele promovării democrației în Ucraina [2, p.55].

În prezent, cel mai cunoscut mecanism prin care ucrainenii își păstrează relația de afinitate identitatea și monitorizează situația internă a Ucrainei este Congresul Mondial al Ucrainenilor. Prin intermediul întrunirilor periodice se pun în discuție subiectele care vizează conservarea specificului național, situația politică din Ucraina și măsurile necesare dezvoltării statale. Meritul congresului constă în implementarea unui mecanism clar de activitate și în instituirea unor organisme adiționale. În rezultat, organizația corelează și stabilește comunicarea tuturor asociațiilor de ucraineni, consolidează spiritul de apartenență la cultura țării de origine și susține implementarea reformelor.

În perioada post-sovietică, destul de activ în sfera politică se implică și comunitățile diasporice ale statelor din zona Caucazului – Georgia, Armenia și Azerbaijan. Din exemplul statelor date, deducem ideea că activitatea diasporilor este într-o mare măsură determinată de specificul țării de origine. Comunitățile diasporice din zona Caucazului se pronunță frecvent în legătură cu conflictele din patria lor istorică.

Un exemplu elocvent este activismul diasporei armenesti. În cazul Armeniei, diaspora vine să susțină poziția oficială a statului în legătură cu evenimentele istorice tragice pentru poporul armean. Comunitățile diasporei armenesti sunt partenerul de bază al statului, atunci când ne referim la atingerea următorului scop comun – recunoașterea adevărului istoric și despăgubirea statului pentru suferințele suportate. În acest sens, aportul diasporei armenesti constă în:

1. activismul pentru recunoașterea la nivel internațional al genocidului armean;
2. sporirea ajutorului acordat Armeniei sub forma despăgubirilor / recompensei pentru suferință;
3. reducerea agresiunii și suprimarea adoptării documentelor anti-armene;
4. reducerea agresiunii Azerbaidjanului.

Propulsarea în mediul internațional a obiectivelor mai sus enumerate, se realizează prin diverse modalități. Fie la nivel individual, fie la nivel colectiv armenii tind să se pronunțe pe marginea subiectelor sensibile. Un mecanism eficient în sfera dată este și activismul jurnaliștilor de origine armeană. În acest context, accesul la libera exprimare transformă sursele de informare în masă într-o importantă pârgie de promovare și protejare a intereselor Armeniei.

Pe lângă aspectele date, importanța diasporei armenesti rezidă în susținerea reformelor. Armenii de pe întregul mapamond sunt atașați de patria lor istorică, iar din acest motiv se pronunță activ pe marginea necesității schimbărilor. Comunitățile de armeni exercită, deseori, rolul unui „observator neutru”, iar acest lucru determină autoritățile să seteze cu grijă politicile implementate. De

asemenea, statul trebuie să ia în calcul pozițiile diasporei și dintr-un alt considerent: dependența economiei naționale de remitențele compatrioților (Armenia obține 20% din produsul său intern brut din banii trimiși acasă de membrii diasporei) [3].

În același timp, trebuie să menționăm și o altă fațadă existentă: la începutul anilor '90 în ciuda interesului și a investițiilor rețelelor diasporei, guvernul armean a perceput membrii diasporei drept amenințare în adresa regimului. Cu toate acestea, unii oficiali au extras mari beneficii din partea importurilor (sub forma remitențelor), care rămâne cea mai profitabilă afacere, iar mulți s-au opus fluxului de investiții care tindea să înlocuiască importurile cu producția internă. În acest mod, ostilitatea guvernului a împiedicat majoritatea încercărilor diasporei armenesti de a investi în țara sa de origine.

Sintetizând exemplul diasporei armenesti, constatăm că în ciuda unor lacune, aceasta prezintă interes mai ales prin faptul că deseori reușește să atingă scopurile propuse. În opinia noastră, cauza reușitei ține în principal de buna organizare a armenilor de pe mapamond și a unității acestora. Nu poate fi neglijată nici atenția pe care o acordă în prezent statul armean politicilor de menținere a dialogului cu compatrioții. În Armenia există un cadru legislativ și instituțional bine dezvoltat în domeniul politicilor migraționale. Împreună, acești factori generează ideea că în pofida teritoriului mic, Armenia rămâne a fi o națiune mare datorită suportului comunităților diasporice dar și măsurilor întreprinse la nivel de stat.

Într-o măsură mai mică în sfera politică se implică și diaspora Azerbaidjanului. Conflictul abordat în spațiul extern de către comunități este conflictul din Nagorno-Karabakh. Diaspora acestui stat își susține și promovează propria viziune asupra conflictului, încercând să influențeze opinia comunității internaționale prin varii mijloace. Spre exemplu, investitorii din Azerbaidjan achiziționând clubul de fotbal Ottakrin din Austria l-au redenumit în „Karabakh” [5]. În esență, astfel de inițiative sunt răspândite la nivel individual. În calitate de comunitate, însă, diaspora azerilor comparativ cu cea a armenilor nu este prea influentă. Pentru a ne convinge de acest lucru este suficient să privim retrospectiv felul în care armenii se pronunță pentru recunoașterea genocidului armenilor și pasivitatea cu care se vorbește despre genocidul azerilor din Hodzhalin din 1992.

Cauza ineficienței, cât de paradoxal nu ar suna, constă în instituirea unui număr prea mare de asociații diasporice și lipsei unei axe de colaborare dintre acestea. În mod pregnant, instituirea acestor organizații ale diasporelor este marcată de lupta pentru conducere și imaginea proprie a fondatorilor. În acest fel se produce absența spiritului de echipă, aspect care îi împiedică pe mulți să se implice în procesul de dezvoltare al statului de origine. În lipsa consensului și fără înțelegerea reciprocă a activiștilor din diaspora azeră este dificil să vorbim despre anumite realizări.

Organizațiile diasporice mai „vechi” ale azerilor își pierd în fiecare an din influență. Asociațiile noi și numeroase sunt instituite mai mult pentru *PR-ul* personal al unor persoane. Din acest motiv, diaspora devine o instituție tot mai puțin influentă, nefiind în măsură să exprime și să apere interesele Azerbaidjanului. Exemplul dat ne demonstrează că în pofida suportului statal, diaspora nu poate “să livreze” ajutor către patria istorică, dacă nu dispune de auto-organizare și dorință. Astfel, la momentul actual pentru a activa și implica diaspora azeră în dezvoltarea statului este necesar să se elaboreze o strategie unică. În lipsa unui cadru unic de coordonare a relațiilor cu diaspora este imposibil să vorbim despre un “lobby” adecvat intereselor Azerbaidjanului.

În cazul Georgiei, diaspora a ținut să își expună pozițiile în legătură cu războiul ruso-georgian de 5 zile. Obiectivul georgienilor din afara țării consta în mare parte în sensibilizarea comunității internaționale, iar discursul diasporei în țările gazdă tindea să creeze imaginea unui stat mic, atacat de un uriaș atotputernic. În contextul dat, este interesant să remarcăm că tot în 2008 se fondează și Agenția Guvernamentală pentru Relațiile cu Diaspora [1].

În prezent, diaspora georgiană continuă să exercite atribuția unui mesager, orientându-și atenția asupra regiunilor Abhazia și Osetia de Sud. În paralel, menținerea parteneriatului cu diaspora se impune în condițiile avansării statului pe calea europeană. Georgia solicită aportul compatrioților în contextul setării și implementării celor mai potrivite reforme. De asemenea, esențială este monitorizarea din exterior a reușitelor și lacunelor existente. Nu mai puțin importantă este și promovarea statului în străinătate (la nivel de stat, pentru a încuraja popularizarea Georgiei, a fost susținută inițiativa de a emite distincții speciale celor ce au merite deosebite). În sfârșit, vitale pentru economia Georgiei rămân investițiile și deschiderea afacerilor (aspect ce dă imbold statului să creeze condiții favorabile pentru inițierea afacerilor).

Sintetizând experiența antrenării diasporelor în dezvoltarea statelor din zona Caucazului ajungem la următoarele concluzii:

- statele din zona dată valorifică implicarea diasporelor mai ales în domeniul politic (prin activități de lobby, monitoring și susținerea reformelor);
- comunitățile diasporice ale Armeniei, Azerbaidjanului și Georgiei se implică în soluționarea conflictelor din statele de origine;
- eficiența activității diasporelor depinde în egală măsură de auto-organizare și de atenția pe care o acordă patria istorică la acest capitol;
- indiferent de starea economică a țării, diaspora este un important partener în sfera dată;
- conștientizarea faptului că prin intermediul diasporei statul își asigură prezența în exterior și accelerează perioada tranziției contribuie la perfecționarea cadrului instituțional și legislativ.

Un impact semnificativ în susținerea statului de origine îl au și diasporele celor 5 state din Asia Centrală. Spre deosebire de experiența statelor din Caucaz, Kîrgîzstanul, Cazahstanul, Uzbekistanul, Turkmenistanul și Tadjîkistanul mizează în primul rând pe sutenanța economică. Formate la începutul anilor '90, în condițiile crizei economice, diasporele statelor menționate sunt până în prezent un partener în menținerea și dezvoltarea economiei. În lipsa emiterii remitențelor, statele marcate de emigrarea masivă a forței de muncă nu ar putea exista.

Cu toate acestea, elaborarea unor politici privind diasporele a început relativ târziu în regiune (după anul 2000) [8]. Mai mult decât atât, trebuie să recunoaștem că însăși ideea că membrii diasporei pot genera dezvoltarea statului de origine prin diferite mijloace este una nouă, iar ceea ce a dat imbold statelor să elaboreze strategii de menținere a dialogului cu diaspora a fost suportul pe care au început să-l ofere în mod voluntar cei emigrați. În contextul dat merită să menționăm atragerea investițiilor, dezvoltarea comerțului cu țările de origine, emiterea remitențelor și donațiilor.

La rândul lor, aproape toate autoritățile statelor Asiei Centrale indică drept obiectiv de bază al politicilor migraționale - acordarea suportului cetățenilor din străinătate. Având în vedere că majoritatea migranților muncesc ilegal, apărarea lor în străinătate devine prioritară. Aspectul dat poate fi interpretat drept un parteneriat reciproc avantajos, un mecanism ce crează sentimentul de protecție și atașament al cetățenilor față de stat. De asemenea, un mecanism de menținere a legăturii membrilor diasporei cu țara lor de origine se consideră și politica dublei cetățenii, susținută în mod activ de unele state.

O altă tendință specifică statelor central-asiatice rezidă în promovarea politicii de repatriere. De regulă, o astfel de politică este promovată în țările ce au reușit să depășească problemele economice și se focusează pe soluționarea problemelor demografice. Un exemplu elocvent este cazul Kazahstanului. Autoritățile acestui stat consideră că prin implimentarea programelor de repatriere se vor putea obține rezultate economice și intelectuale ridicate. Prin asigurarea unui loc de trai și încadrarea a cel puțin unui membru al familiei în câmpul muncii, statul tinde să își recheme compatrioții acasă. În aspect practic strategia se dovedește a fi eficientă, motiv pentru care statul continuă să extindă cadrul legislativ în sfera dată.

O viziune similară o au și autoritățile Statelor Baltice. Fiind afectate de o scădere gravă a populației, Statele Baltice tind să găsească o alternativă acestui fenomen. Astfel, pentru a compensa declinul demografic, se pune accent pe stimularea migrației de întoarcere a membrilor diasporei sau cel puțin se încearcă la nivelul politicilor să se mențină atașamentul față de patrie.

Din aceste experiențe, se poate desprinde diversitatea mecanismelor prin care diasporele se implică în susținerea statului de proveniență. Deși, diversita-

tea strategiilor aferente fiecărui stat în parte este mai degrabă descrisă de un amalgam de diferențe, decât similitudini ar fi eronat să afirmăm că între acestea nu pot fi trasate afinități. Astfel, în urma analizei mecanismelor de antrenare a diasporii în dezvoltarea statelor din spațiul ex-sovietic s-a ajuns la concluzia că forța motrice constă în propulsarea sentimentului de apartenență la stat. În lipsa spiritului de unitate și colectivitate, ar fi pur și simplu inutil să se mizeze pe ajutorul compatrioților.

Concluzii. În virtutea celor expuse, putem cu certitudine afirma că diaspora are o importanță majoră atunci când ne referim la procesul de dezvoltare a statului. Atât experiența diasporilor cu rădăcini adânci în istorie, cât și experiența diasporilor noi vine să ne confirme acest lucru. Suportul compatrioților, indiferent de țara în care sunt stabiliți este extrem de necesară mai ales în momentele de instabilitate și tranziție.

Pentru țările mici, care nu dispun de rezerve mari de resurse naturale, prezența diasporii devine un factor vital. Drept exemplu, în acest sens, ne servește suportul comunităților diasporale în dezvoltarea statelor formate în rezultatul destrămării URSS. În cazul primelor state menționate, diaspora și-a adus aportul prin intermediul activităților de lobby adecvate. De asemenea, diaspora armenilor s-a implicat activ în păstrarea specificului național, instituind în acest scop instituții și elaborând mecanisme elocvente. Diasporele date au reușit să consolideze compatrioții în jurul unor idei comune și mai presus de toate în jurul dorinței de a contribui la dezvoltarea patriei. Practicile date au avut un spirit de noutate, fiind ulterior preluate de alte grupuri etnice stabilite în afara țării de origine.

Exemplele abordate ne-au demonstrat că antrenarea diasporilor în dezvoltarea patriei ține în egală măsură de atitudinea asociațiilor și a autorităților. La nivelul ambilor subiecți trebuie să existe deschidere și dorința de menținere a dialogului. Ambele părți trebuie să se implice în elaborarea strategiilor și să se antreneze în stabilirea unui parteneriat reciproc avantajos.

În cazul diasporilor statelor post-sovietice, observăm că strategiile de implicare în dezvoltarea patriei sunt încă în proces de constituire. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că comunitățile diasporice și-au stabilit obiective mărețe. Afirmarea independenței, promovarea imaginii statului pe arena internațională și dezvoltarea economică sunt doar câteva priorități setate (reglementate la nivel legislativ și instituțional în continuă perfecționare).

Bibliografie:

1. EU neighbourhood migration report 2013 – Georgia. MPC Team on the basis of CARIM East database and publications. June, 2013, http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/migration_profiles/Georgia.pdf (accesat la 12.01.2018).

2. Koinova M. Diasporas and democratization in the post-communist world. // Communist and Post-Communist Studies. Volume 42, Issue 1, March 2009
3. Rizshkov V. Yerevan Shows Fragility of Post-Soviet Regimes. // The Moscow times. <https://themoscowtimes.com/articles/yerevan-shows-fragility-of-post-soviet-regimes-47751> (accesat la 11.01.2018)
4. Yeliseyeu A. Emigration and diaspora policies in Belarus. INTERACT Research Report 2014/27, p.7. <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/33140/INTERACT-RR-2014%20-%2027.pdf?sequence=1> (accesat la 12.01.2018).
5. Алекперова Дж. Азербайджанская диаспора разрастается по миру. //“Эхо. Общественно-политическая газета”. 03.03.2017. <http://ru.echo.az/?p=57294> (accesat la 12.01.2018).
6. Гриценко В. Ковалева Ю. Ценностная структура личности соотечественников в условиях возвращения их на историческую родину. // Izv. Saratov Univ. Ser. Educational Acmeology. Developmental Psychology, 2018, vol.7, issue.1 (25)
7. Федеральный закон от 24 мая 1999 г. №99-ФЗ "О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом" (с изменениями и дополнениями). <http://constitution.garant.ru/act/right/12115694/> (accesat la 12.01.2018).
8. Хеленьяк Т., Канагараджа С. Диаспоры стран ЕЦА могут содействовать экономическому росту и развитию. // Европа и Центральная Азия, Информационный бюллетень. Апрель 2012 года, Выпуск №46
9. Электронная версия бюллетеня “Население и общество”, Институт демографии Государственного университета - Высшей школы экономики. Концепция демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года. <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/konceptiya/konceptiya25.html>, (accesat la 12.01.2018).

20.12.2018

**ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В ПЕРИОД
ПРОВЕДЕНИЯ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ (1991-2002 гг.):
ПРИЧИНЫ КРИЗИСА**

Василий САКОВИЧ

Республика Молдова, Кишинев, Государственный институт международных отношений Молдовы

Доктор хабилитат политических наук, профессор

e-mail: 113vs@mail.ru

В данной статье проводится анализ развития ситуации на продовольственном рынке Молдовы в ходе проведения реформ агропромышленного комплекса (1991-2002 гг.): тенденции изменения объемов производства и потребления продуктов питания, динамика платежеспособного спроса населения на продовольственные товары. Анализ хода реформ и оценка их результатов даются с позиции обеспечения продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, продукты, питание, потребление, физическая доступность, экономическая доступность, качество, продовольственная безопасность

Acest articol analizează evoluția situației pe piața produselor alimentare din Moldova în cadrul reformelor complexului agroindustrial (1991-2002): tendințele în producția și consumul de alimente, dinamica cererii publice efective pentru produsele alimentare. O analiză a progresului reformelor și o evaluare a rezultatelor lor este dată din punctul de vedere al asigurării siguranței alimentare a țării.

Cuvinte-cheie: producția agricolă, alimentele, consumul, accesibilitatea fizică, accesibilitatea economică, calitatea, securitatea alimentară

В начале проведения реформ агропромышленного комплекса молдавские ученые и специалисты, сокрушаясь, подчеркивали, что попытка решить проблему полного удовлетворения потребностей населения страны в высококачественных продуктах в рамках прежней социалистической экономической системы завершились безрезультативно. Они отмечали, что по потреблению многих ценных в питательном отношении продуктов Молдова существенно отстает от высокоразвитых стран. К примеру, в 1989 г. на душу населения потреблялось мяса и мясопродуктов в Венгрии - 100 кг, в США - 121 кг, в Молдове - 57 кг (при 67 кг в среднем по СССР); молока

и молочных продуктов в Чехословакии – 449 кг, в ФРГ – 359, в Молдове – 313 кг (в среднем по СССР – 363 кг) [8, с.24, 25].

Вместе с тем, в начальный период реформ в 1991 г. потребление продуктов питания в расчете на душу населения по сравнению с дореформенным периодом особенно не изменилось. Однако, уже в этот период, несмотря на реформенные надежды и ожидания стали проявляться некоторые симптомы уменьшения производства продовольствия и ухудшения структуры питания. Так, потребление хлеба и хлебобулочных изделий увеличилось, но уменьшилось потребление более дорогих продуктов питания – мяса, мясопродуктов, молока и молочных продуктов, рыбы и рыбопродуктов, масла растительного. Потребление по всем позициям рациональных норм питания, кроме хлеба и хлебобулочных изделий в ходе начального периода реформ продолжало ухудшаться, а в дальнейшем было введено нормированное распределение продуктов. Основная причина была в том, что рынок продовольственной продукции все больше испытывал дисбаланс между спросом и предложением. Попытка решить данную проблему в ходе проведения реформирования агропромышленного комплекса Молдовы по разным причинам оказалась безуспешной. Производство основных видов продукции сельского хозяйства в стране, которое постоянно увеличивалось до 1989 г., начиная с 1990 г. постепенно (в начальный период реформ) снижается, а в дальнейшем (с нарастанием реформ) происходит катастрофический спад. По сравнению с 1989 г. произошло резкое снижение объемов производства всех видов продукции. Например, производство фруктов сократилось на 40,7%, картофеля и сахарной свеклы – на 38,4%, подсолнечника – на 39,9%, овощей – на 17,8%, винограда – на 25,4% [1, с.9].

В дальнейшем в 1991 г. по сравнению с 1990 г. в стране увеличилось лишь производство зерна (на 22%), а по производству других важнейших продуктов питания продолжился спад. Так, производство мяса сократилось на 17%, молока – на 15%, яиц – почти на 5%, овощей – на 6% (Таблица 1).

Таблица 1. Производство основных видов сельскохозяйственной продукции 1990-1991 гг., тыс. тонн [7, с.17-31]

<i>Во всех категориях хозяйств</i>	<i>1990</i>	<i>1991</i>
Зерно	2620,8	3202,9
подсолнечник	252,2	169,5
Сахарная свекла	2374,5	2261,5
Картофель	295,3	290,5
Овощи	1177,3	989,2
Виноград	939,7	774,0

Мясо (в убойном весе)	365,9	303,5
Молоко	1511,4	1291,6
Яйца (млн. штук)	1129,3	1060,9
Фрукты	901,1	697,5
<i>В личных подсобных хозяйствах</i>		
Зерно	281,5	437,6
Подсолнечник	3,2	2,3
Сахарная свекла	-	-
Картофель	248,0	255,4
Овощи	96,1	207,5
Виноград	243,5	191,6
Мясо (в убойном весе)	85,1	84,5
Молоко	278,2	283,2
Яйца (млн. штук)	308,6	314,7
Фрукты	108,1	139,6

Как видно из таблицы 1, некоторое увеличение производства продуктов в личных подсобных хозяйствах не смогло компенсировать их недобор в общественном производстве. В личных подсобных хозяйствах в 1991 г. было произведено 87,9% всего объема картофеля, выращиваемого в стране, 29,6% яиц, 21% фруктов и овощей, 24,7% винограда. Таким образом, уже в начальный период реформ производство основных продуктов питания стало постепенно переходить в подсобные личные хозяйства, а затем в фермерские хозяйства, по своей сути, менее эффективные, чем высококомеханизированные крупные специализированные хозяйства.

Попытка решить данную проблему в ходе проведения реформ агропромышленного комплекса Молдовы результатов также не дала. Основная причина заключается в том, что не были оценены должным образом последствия распада единого экономического пространства на уровне Союза, разрыва межотраслевым и межрегиональных связей, а в последующем разрыва и внутри страновых связей, непродуманностью самих реформ и их влияния на продовольственную безопасность страны. Более того, завышенные представления о национальных ресурсах и возможностях новоприобретенного статуса суверенного государства, недооценка чрезмерно высокой степени интеграции в экономику бывшего Союза и зависимости от нее создали иллюзию того, что переход на частную собственность на землю, на фермерское хозяйствование, быстрая перестройка экономики с плановой на рыночную и на этой основе достижение высоких темпов экономического роста осуществимы не только в промышленности и других сферах экономики, но и в сельском хозяйстве с его молдавской спецификой – высокой концентрацией и специализацией крупнотоварного сельскохозяйственного производства.

Этот настрой хорошо виден в Программе перехода к регулируемой рыночной экономике от 21 ноября 1990 г. на период 1992-1995 гг., в которой слишком оптимистично предусматривалось осуществить «рывок» в рынок за 1,5-2 года [4].

Кроме того, была крайне принижена роль государства в осуществлении реформ, в абсолют была возведена роль рынка, что привело к рыночной стихии; государственная собственность (в 1989 г. это 86% основных фондов республики), равно как и кооперативно-колхозная, вдруг, при молчаливом согласии государства, стала бесхозной, что послужило причиной ее массового расхищения. В дальнейшем, селяне, получившие земельные наделы в частную собственность, по объективным причинам не могли самостоятельно надлежащим образом ее обрабатывать. В итоге десятки тысяч гектаров плодородной молдавской земли превратились в перелог. Все это, а также «неожиданно» затянувшаяся земельная реформа спровоцировали деградацию сельского хозяйства. Программа «Rămînt», которую в народе называли «Мормынт», довела аграрный сектор страны практически до полной разрухи. Лозунг «Землю – крестьянам», воплощенный в извращенном варианте, разрушил инфраструктуру и убил промышленную основу сельского хозяйства. Реформы агропромышленного комплекса в основном свелись к созданию возможности купли-продажи земли, не затронув должным образом структурные преобразования, создание соответствующей инфраструктуры, обучение и подготовки специалистов и других необходимых мероприятий по созданию условия для эффективного реформирования и функционирования агропромышленного комплекса.

По мнению бывшего премьер-министра (1991-1992 гг.) и экс-министра финансов (1990-1991 гг.) В.Муравски: «Само собой, крестьян следовало наделить землей, однако способ осуществления этого требования времени создал нам серьезные проблемы, поскольку была разрушена инфраструктура аграрного сектора» [4]. По его словам, другой неудачей было внедрение модели приватизации-1992, «которая не имела экономической цели, а преследовала популистскую цель наделения имуществом населения». Внедрение этой негодной реформы привело к стагнации экономического развития на 8-10 лет [2].

К началу 1999 г. общий долг Молдовы превысил величину ВВП и составил 111,5% ВВП, то есть более чем в два раза превысил принятое в мировой практике предельное значение государственной задолженности. Внешний долг составил более 1 млрд. долл. США. Многократно снизились объемы потребления, денежные доходы населения. Сельское хозяйство и агропромышленный комплекс в целом, вследствие разрушительных реформ, были отброшены по основным показателям на 40-50 лет назад [5, с.49].

Как результат, изменения условий и правил экономической деятельности, наложившиеся на кризисные явления в экономике и социальной сфере, внутривластический конфликт, серьезные «ошибки и издержки» реформ предопределили резкое снижение объемов сельскохозяйственного производства.

К завершению основного этапа аграрной реформы в 2002 г. объемы по всей основной сельскохозяйственной продукции по сравнению с 1990 г. были резко снижены (кроме производства зерна и подсолнечника). Так, производство сахарной свеклы в 2002 г. по сравнению со средними показателями 1981-1990 гг. уменьшилось в 2 раза, овощей в 3,2 раза, картофеля – на 26% (Таблица 2), продукции животноводства по сравнению с 1990 г. уменьшилась: мяса – в 4,4 раза, молока – в 2,5 раза, яиц – в 1,7 раза (Таблица 3). Произошло значительное снижение производства основных видов сельскохозяйственной продукции на душу населения (Таблица 4).

Таблица 2. Производство основных видов продукции растениеводства в хозяйствах всех категорий, тыс. тонн

	<i>1981-1990</i>	<i>1991-1995</i>	<i>1996-2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>
<i>зерновые всех категорий</i>	2504,1	2593,6	2327	2627,7	2287,2
Подсолнечник	251,8	188,3	246,5	255,0	317,0
Картофель	409,9	440,5	353,2	384,8	325
Сахарная свекла	2460,0	2018,6	1409,0	1085,0	1129,0
Овощи	1289,3	751,9	405,4	448,0	397,0
Бахчевые	55,6	19,9	28,3	38,0	28,4

Таблица 3. Производство основных продуктов животноводства в хозяйствах всех категорий

	<i>1985</i>	<i>1990</i>	<i>1999</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>
Мясо (в живом весе), тыс. тонн	432	530	147	115	120
Молоко, тыс. тонн	1402	1511	589	579	604
Яйца, млн. штук	1075	1129	555	618	671

Таблица 4. Производство в Молдове основных видов сельскохозяйственной продукции на душу населения в год, кг (среднегодовые показатели)

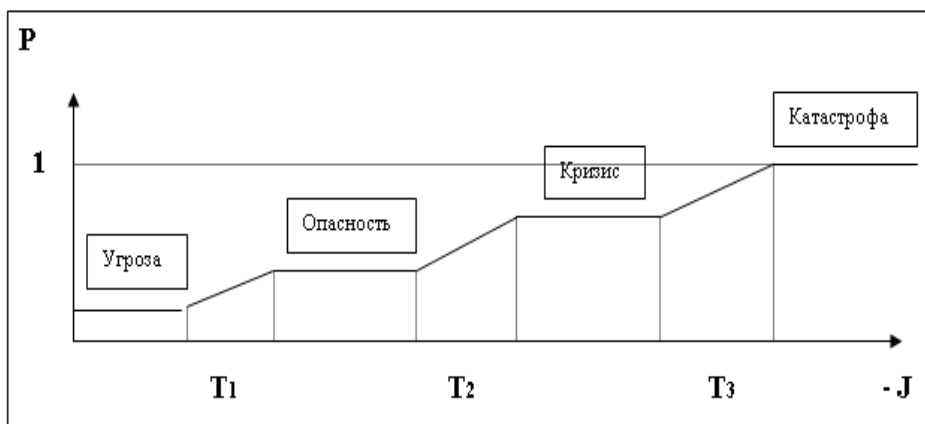
	<i>1981-1990</i>	<i>1990</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2002</i>
Зерно	599	602	600	531	600
Картофель	91	68	68	91	72
Овощи	310	270	270	100	97
Плоды и ягоды	228	206	206	70	86
Виноград	294	225	225	197	192

Подсолнечник	61	58	58	74	77
Сахарная свекла	589	544	544	295	270
Мясо (в убойном весе)	73	84	84	24	20
Молоко	326	346	346	158	138
Яйцо (штук)	254	259	346	158	153

Как известно, на уровень обеспечения продовольственной безопасности влияют не только способность произвести необходимое количество продуктов питания, но и *покупательная способность населения*. Уже на начальном этапе реформирования экономики Молдовы резкая инфляция и существенное удорожание жизни привело к искусственному снижению спроса на продовольственные товары. Особенно заметными стали эти процессы после резкого повышения цен в апреле 1991 г. и после объявленной «либерализации цен» в январе 1992 г., которые по существу превратилась в обыкновенное многократное повышение цен на все виды потребительских товаров и услуг. В результате «либерализации» общий индекс цен за январь, февраль, март 1992 г. составил 649,9%, в том числе на продовольственные товары – 479,1% [1, с.11]. В первом квартале 1992 г. по сравнению с первым кварталом 1991 г. цены на продовольственные товары увеличились в 10,1 раза, в том числе на мясопродукты – в 17,5 раз, рыбопродукты – в 18,1, масло животное – в 37,1, сыра – в 19,9, макаронные изделия – в 22,8, кондитерские изделия – в 22,8, консервы овощные и фруктовые – в 12,9-13,4, молочные продукты – в 9,9, яиц – в 10,4 раза. В целом индекс потребительских цен за этот период составил 1287,1%, то есть стоимость жизни возросла почти в 13 раз [1, с.11]. По классификации ФАО с точки зрения обеспечения продовольственной безопасности Молдова уже в тот период стала относиться к группе стран *высокого риска*. В дальнейшем рост цен на продовольственные товары только увеличивался, что в совокупности привело к значительному снижению покупательной способности.

В рамках существующего теоретического подхода к обеспечению безопасности [6], структура динамики отрицательного потенциала в агропромышленном комплексе Молдовы в ходе его реформирования формировалась в следующей последовательности:

Рисунок 1. Структура динамики негативных состояний системы

P – вероятность реализации негативных условий и факторов для существования и развития агропромышленной системы;

J – состояние агропромышленной системы с точки зрения ее устойчивости;

T – переходные состояния системы.

В данном случае:

Риски – потенциальные угрозы, возникли уже на стадии начала процесса распада Советского Союза и значительного сокращения объемов союзного финансирования и поставок материально-технических ресурсов. В этот период Правительство Молдовы не только не оценило возникшие риски, но и стало заявлять, что Молдова не будет «кормить» Россию и поставлять продукцию в Союзный фонд. Как результат Правительство Союза приняло решение не поставлять комбикорма в Молдову для производства мяса. Аналогичная ситуация была и по другим видам сельскохозяйственной продукции, уменьшились поставки сельскохозяйственной техники, прицепного и навесного оборудования, удобрений, средств защиты растений и т.д. Уже на этом этапе возникла *реальная угроза* развала отдельных направлений и отдельных отраслей сельскохозяйственного производства, в первую очередь животноводства.

Угроза – совокупность условий и факторов, формирующих такую динамику продовольственной системы, при которой вероятность перехода в состояние опасности незначительна, однако происходит ее нарастание. Вторым важным аспектом нарастания угроз продовольственной безопасности страны стало отказ от преимуществ дальнейшего развития (или хотя бы поддержания) крупнотоварного производства при формировании многоукладной аграрной экономики, которая показала большую эффективность в предыдущий период. В новой аграрной политике упор был сделан

на фермера с его мелкотоварным производством. Все это в одночасье привело к уничтожению высокоэффективной системы, основанной на специализации и концентрации сельскохозяйственного производства, которую страна многие годы развивала и совершенствовала. Появилась *системная опасность* развала всей отрасли сельскохозяйственного производства.

Но системная опасность на данной стадии реформирования заключалась лишь в состоянии системы агропромышленного комплекса, которая стала перед фактом существенного нарастания вероятности дальнейшего дестабилизирующего, разрушительного воздействия продолжающимися реформами. Система на данном этапе еще имела вероятность и возможность возврата в исходное состояние, причем, на более эффективной - рыночной основе. Но, вместо того, чтобы реально оценить возникшие опасности для устойчивого функционирования агропромышленного комплекса, государство самоустранилось от формирования новых производственных отношений на рыночной основе, создания новой инфраструктуры сельскохозяйственного производства. В результате стало очевидным, что нарастает *структурный кризис*: старая совокупность структурных институтов и связей перестала справляться с новой ситуацией. В результате наступил *кризис* – состояние системы, при котором негативные условия, факторы, процессы, явления актуализировались и обострились, перешли из латентного, скрытого состояния в реальное, активное. Агропромышленный комплекс и продовольственная система перешли в область неустойчивых состояний. Но, и в этот период еще существовала вероятность ремиссии. Сохранялась возможность системе агропромышленного комплекса видоизмениться, но сохранить свою сущность, тем более она имела ранее заложенный высокий потенциал, позволяющий провести структурную перестройку с наименьшими потерями для агропромышленного комплекса страны и населения. В дальнейшем все это дало бы возможность накопить потенциал для развития сельскохозяйственного производства на новых рыночных условиях, но с сохранением созданной ранее материальной и научной базы. Но и в данной ситуации государство пустило все на самотек. Сложность ситуации заключалась и в том, что кризис в агропромышленном комплексе наложился на общий экономический и социальный кризис бессистемного перехода экономики Молдовы на рыночные условия хозяйствования, возникшую при этом усугубляющуюся бедность, отсутствие системы социальной защиты, кризисом платежеспособного спроса, массовым выездом наиболее трудоспособного населения на работу за рубеж.

Таким образом, правительство при переходе к рыночным отношениям допустило рыночную стихию и производственную анархию. Длительное время не решались проблемы структурной перестройки АПК, обеспе-

чение развития агропромышленного комплекса кредитами, обеспечения необходимого уровня цен и доходов, решения благоприятных условий торговли на внешних рынках, решения социально-экономических проблем села. Во-вторых, весь этот хаос, который произошел, не говоря уже о жесткой приватизации и бессистемной (на первом этапе) реформы сельского хозяйства произошло на фоне полного отсутствия нормального инвестиционного климата. Да и кто мог прийти инвестировать в то или иное предприятие, если судебная система не гарантировала право собственности, репатриации инвестиций, получения дивидендов? [3].

Все это не могло не привести и привело к *катастрофе* агропромышленного комплекса – состоянию, при котором продовольственная система, сельскохозяйственное производство Молдовы потеряли устойчивость, распались и перешли в иное качественное состояние, к сожалению, с более низким экономическим потенциалом. Иное качество, в которое перешло сельское хозяйство Молдовы оказалось кустарно-фермерским раздробленным, взамен высокоэффективного механизированного сельскохозяйственного производства с высокой степенью концентрации и специализации. Крайне малый размер фермерского хозяйства, и их раздробленность явились одним из самых отрицательных результатов проведенной аграрной реформы. Это выразилось и в результатах сельскохозяйственного производства: произошло резкое падение поголовья скота и птицы в 2002 г. по сравнению с 1986 г., в первую очередь коров в 1,7 раза, свиней – в 4,4 раза, овец – в 1,5 раза, птицы – в 1,8 раза. В крупных сельскохозяйственных предприятиях практически перестали выращивать крупный рогатый скот и свиней, количество птицы существенно уменьшилось. Так, в 2002 г. на этих предприятиях по сравнению с 1986 г. поголовье крупного рогатого скота уменьшилось в 32 раза, свиней – в 36 раз, птицы – более чем в 7 раз.

Таким образом, произошел развал прежней системы коллективных хозяйств со специализированными комплексами по выращиванию крупного рогатого скота (КРС), свиней и птицы, которые были заменены на фермерские и крестьянские хозяйства, с выращиванием скота на личных подворьях, со значительной потерей не только в количестве скота и птицы, но и в эффективности хозяйствования. Большие потери произошли и в продуктивности скота и урожайности основных сельскохозяйственных культур. Так, надои молока с одной коровы в 2002 г. по сравнению с 1990 г. уменьшились в 1,5 раза, привесы КРС уменьшились в 1,8 раза, свиней – более чем в 2 раза.

Обращает на себя внимание, что в ходе реформирования агропромышленного комплекса государство допустило превышение всех трех *критических пороговых уровней продовольственной безопасности*, что привело систему агропромышленного комплекса к катастрофе. А именно: пороги-

вое значение первого порядка отражает такое состояние, при прохождении которого система вступает в полосу опасного (предкризисного) функционирования; пороговое значение второго порядка выражает состояние, при достижении которого в системе начинается кризис; пороговое значение третьего порядка отражает состояние системы, при котором наступает катастрофа. Государство ни на одном из уровней не среагировало и допустило катастрофу – развал всего агропромышленного комплекса и всей системы национальной безопасности в области продовольственного обеспечения страны.

Основная причина в том, что процессы реформирования носили слабо управляемый и слабо контролируемый характер. Как отметил В.Муравски: «Правительства Республики Молдова, чередовавшиеся одно за другим, начиная с '90-х годов, не имели политической воли последовательно проводить реформы» [2].

В данном случае при проведении реформы агропромышленного комплекса были нарушены все каноны обеспечения продовольственной безопасности:

– *физическая доступность продовольствия.* Агропромышленный комплекс Молдовы перестал производить продукты питания в необходимом объеме и ассортименте (в соответствии с принятыми нормами потребления). Рост неудовлетворенного спроса нарастающими темпами свидетельствовал об увеличивающемся разрыве его с предложением продовольственных товаров, а, следовательно, и снижении производства продуктов питания. В значительной степени уже в 1991 г. снизился уровень удовлетворения рациональных норм питания по таким видам продуктов как рыба и рыбопродуктов на 33,3 пункта, масло растительное на 14,3, молока и молочных продуктов на 15,1, мяса и мясопродуктов на 3 пункта [1, с.10]. В дальнейшем объемы производства основных продуктов питания еще больше уменьшился. Так, производство мяса в 2002 г. по сравнению с 1990 г. уменьшилось в 4,4 раза, молока – в 2,5 раза, яиц – почти в 1,7 раза, что значительно сказалось на насыщении потребительского рынка продуктами питания собственного производства.

– *Экономическую доступность продовольствия.* Каждый гражданин страны независимо от возраста, имущественного и должностного положения должен иметь достаточный уровень доходов для приобретения минимального набора продуктов питания. Достижение этого условия обеспечивается как за счет поддержания достаточного уровня доходов населения, так и за счет контроля за уровнем цен на продукты питания. В Молдове весь период реформирования заработная плата оставалась крайне низкой, особенно в агропромышленном комплексе. Так, в 1995 г. она составила 103,6 лея, в дальнейшем в 2001 г., несмотря на небольшой рост

она, исходя из покупательной способности, оставалась, по-прежнему, мизерной, всего 315,1 лея, в 2002 г. – 393,8 лея, то есть с учетом инфляции роста заработной платы в эти годы фактически не было. Причем, заработная плата в сельской местности постоянно была ниже средней заработной платы в целом по республике и ниже чем в любой отрасли страны. Так, в 1995 г. была меньше в 1,4 раза, в 1998 г. – в 1,8 раза, в 2001 г. – в 1,72 раза, в 2002 г. – в 1,75 раза [5, с.41], чем в среднем по стране. В дальнейшем этот разрыв не уменьшился. Валовый внутренний продукт по паритету покупательной способности национальных валют был самым низким среди стран СНГ и составлял на душу населения в 1996 г. всего лишь 2.100 долл. США, в 1997 г. – 2.188, в 1998 г. – 2.020, в 1999 г. – 1.995 долл. США.

Разрушенная инфраструктура коллективных и специализированных хозяйств АПК привела к увольнению большого количества высококвалифицированных специалистов – экономистов, агрономов, зоотехников, инженеров. Резко возросла безработица, что вынудило 700-800 тыс. трудоспособных и наиболее активных работников (почти половина которых из села) выехать за рубеж на работу. В качестве повсеместного фактора возникло ранее крайне редкое явление как нищенство и бедность, которое охватило 70-80% населения, из них до 70% проживало в сельской местности. Тяжелое, бедственное финансово-экономическое положение населения, вызванное массовой безработицей, низкими заработными платами, покрывающим лишь 20-25% стоимости минимальной потребительской корзины, мизерными пенсиями в 70-100 леев, с многомесячными задержками их выплат в 90-е годы, не позволяли населению страны приобретать в необходимом количестве и должного качества жизненно важные продукты питания. Потребление по девяти основным группам питания стало устойчиво снижаться уже с 1992 г. Особенно резко снизилось во второй половине 1990-х гг. потребление мяса в 2,0-2,5 раза, молока – в 1,8-2,0 раза, яиц – в 1,6-1,8 раза. Так, в 1996 г. среднегодовое потребление указанных продуктов составило: мяса и мясопродуктов – 25,3 кг, молока и молочных продуктов 161 л., яиц – 116 штук. Суточное потребление пищевой энергии и питательных веществ составило 2.220-2.300 ккал, при 3.000- 3.300 ккал до 1990 г., когда Молдова входила по уровню питания в первую десятку мира. В рационе питания населения стал крайне низок уровень продуктов животного происхождения, всего 10-15% [5, с.42]. К 2002 г. потребление основных продуктов питания немного увеличилось, но все равно было значительно ниже требуемых норм питания. Так, в 2002 г. потребление мяса и мясопродуктов было ниже рациональных норм потребления в 2,4 раза, молока и молочных продуктов – в 1,8 раза, яиц – в 1,4 раза, фрукты, ягоды – в 2,7 раза, овощи – в 1,5 раза. Но возросло потребление хлеба, макарон, круп – почти в 1,2 раза выше потребительских норм (Таблица 5). Таким образом, и эта

позиция продовольственной безопасности – экономическая доступность питания, не была обеспечена.

Таблица 5. Потреблений продуктов питания на душу населения, кг

	<i>В среднем за год 1991-1995</i>	<i>В среднем за год 1996-2000</i>	2002	<i>Рациональ- ные нормы потребления</i>
Мясо и мясопродукты	38,2	25,0	26,6	65
Молоко и молочные продукты	192,0	154,0	167,3	294
Яйца, штук	140,0	121,0	158,1	224
Сахар	29,0	22,5	22	31
Растительное масло	8,8	8,2	8,0	17,4
Картофель	76,0	64,4	67,7	83
Фрукты, ягоды, виноград (без переработки на вино)	70,0	48,7	38,0	101
Овощи и бахчевые	93	88,0	99,4	146
Хлебные продукты (хлеб и макаронные изделия в пересчете на муку, мука, крупа, бобовые)	158,0	133,0	140,6	123

– *Безопасность питания.* Качество сырья и продуктов питания должно соответствовать установленным требованиям и гарантировать *безопасное потребление.* Человек должен получать с пищей весь комплекс необходимых для нормального развития организма веществ и в то же время быть уверенным в ее безопасности, т.е. в отсутствии вредных для здоровья и окружающей среды веществ. В тот период качество продуктов питания в Молдове практически перестало должным образом контролироваться. Недоедание, низкое качество продуктов питания ослабляли организм многих людей и, как следствие, увеличилось заболевание, возросла смертность. Уровень общей и детской смертности в 1998 г. по сравнению 1990 г. увеличился на 18%, продолжительность жизни сократилась с 69,1 до 65,1 года. К тому же болезни, вызванные некачественным продовольствием, оказали негативное воздействие на генофонд народа.

Возникла еще одна проблема продовольственной безопасности – потребительский рынок стал заполняться импортными продуктами питания, объем которых превысил 30% порог безопасного уровня и достиг уже в тот период 50% всего объема обеспечения населения продовольствием [5, с.42]. Страна стала зависима от продовольственных поставок из других стран и фактически потеряла продовольственную независимость.

Таким образом, ход проведения реформ агропромышленного комплекса и их результаты показали, что Молдова в ходе реформы потеряла продовольственную безопасность по всем основным направления национальной безопасности в продовольственной сфере, а именно: физическая и экономическая доступность продовольствия не была обеспечена, качество производимых продуктов питания не гарантировало безопасность питания, соотношение собственного продовольствия, произведенного в стране и импортных поставок по важнейшим продовольственным товарным группам превысило критически допустимый уровень для продовольственной безопасности суверенного государства.

Как результат, уже в 1991-2002 гг. Республика Молдова, обладая в дореформенный период высокоиндустриальной материальной базой агропромышленного комплекса, научно обоснованной специализацией и концентрацией сельскохозяйственного производства, районированной к климатическим условиям, высокой научной составляющей и высокопрофессиональными кадрами сельскохозяйственного производства в ходе реформ разрушила основу материально-технической базы, научную составляющую сельскохозяйственного производства и *потеряла продовольственную независимость*.

Литература

1. Мороз В.Н., Батырмурзаева Л.В., Грицюк О.И., Голубева Н.А. Проблемы формирования и развития продовольственного рынка в Молдове. Научно-исследовательский институт технико-экономической информации (МолдНИИТЭИ). - Кишинев, 1992.
2. Муравски В. Правительства РМ не имели политической воли проводить реформы последовательно. // <http://www.infotag.md/news/590432/> (дата обращения – 28.05.2018 г.).
3. Муравски В. Я бы взял всех молдаван и отвез в Европу на месяц – пусть посмотрят, как живут люди. // <https://www.europalibera.org/a/interview-valeriu-muravschi-moldova-europe-russia-ussr-corruption-money-people-future/28726121.html> (дата обращения - 29.03.2018 г.).
4. «Независимая Молдова», 1997, 29 июля.
5. Памужак Н., Царанов В. Сельское хозяйство Молдовы: история и современность. - Кишинев, 2004.
6. Сакович В.А. Национальная безопасность Республики Молдова в контексте современных процессов глобализации и интеграции: теория, методология, прикладной анализ. - Кишинев, IRIM. 2017. 569 с.
7. Сельское хозяйство. Основные показатели по районам Молдовы. – Кишинев, 1992.

8. Чертан С.И., Грицюк О.И., Стурза З.Я., Бодур И.Д., Мороз В.Н. и др. Аграрная экономика в условиях рыночных отношений. - Кишинев «Штиница», 1992.

24.01.2019

PARTICULARITĂȚI DE RECRUTARE A ELITEI POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Larisa TALMAZAN

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală de Științe Sociale, Specialitatea "Teoria, metodologia și istoria științei politice; procese politice și instituții"
doctorand

The article analyzes the main channels for the recruitment of the political elite both from a theoretical point of view and from a practical one. Emphasis is placed on the main recruitment channels in the Republic of Moldova, starting from the period of the collapse of the USSR to the present. The features of this process, the difficulties faced by the political elite of Moldova in the struggle for sovereignty are highlighted. The composition of the political elite in the republic is determined.

Procesul formării elitei politice în decursul timpului istoric a ocupat unul din locurile prioritare în cercetările politice. De aceea, studierea etapelor formării statului, reformelor politice și economice sunt imposibile în el, în izolarea de la studierea și analiza clasei conducătoare. În cele mai dese cazuri, în state (Republica Moldova nu este o excepție) reformele se realizează predominant „de sus” (de către elita politică), de aceea elita conducătoare acționează în calitate de subiect politic principal, care joacă rolul-cheie în procesul elaborării, adoptării și realizării deciziilor strategice de stat.

Modalitatea și mecanismele recrutării elitei politice în mare măsură determină calitatea ei. Despre aceasta mărturisesc cuvintele filozofului rus B. Vysheslavtsev „Selecția de conducere (adică elita) există pretutindeni, dar totul constă în faptul că ea se selecționează și se alege...” [10, p.44]. Întrebarea «Cine este elita și cum să ajungi în ea?» este până în prezent actuală. Este suficient de a fi instruit, activ, pregătit de inovații, om talentat pentru a fi un element constitutiv al elitei politice, sau, totuși, este necesar să aparții, la tot ce a fost enumerat mai sus, la un anumit strat social? Și este vreo cale în această categorie pentru cei care nu posedă aceste calități? Reșind din aceasta, putem face concluzii, că este necesar să acordăm atenție și nivelului de deschidere a elitei politice.

În știința politică este un număr impunător de definiții ale noțiunii de „elită politică”, dar în prezenta comunicare am vrea să ne bazăm pe noțiunea lui Th. Bottomore, care a inclus în această categorie „acei oameni care de fapt realizează puterea politică în societate într-un anumit interval de timp” [2, p.9]. Cu alte cuvinte, elita sunt acei care nu numai că participă la procesul adoptării și reali-

zării deciziilor politice, dar și la controlul asupra lor. Recrutarea este procesul formării elitei, completarea cu noi membri ai ei.

În politologie distingem tipul deschis și închis de recrutare a elitei politice. Tipologia dată este determinată de astfel de criterii ca mobilitatea socială și regimul politic. Pentru tipul deschis este caracteristic un nivel înalt de mobilitate socială, adică alegerea în categoria dată are loc în bază de concurs – cine este mai deștept, dotat și mai activ are mai multe șanse de a fi ales, mai degrabă decât cei care nu au aceste calități. Tipul închis, din contra, presupune un nivel scăzut de mobilitate socială, deoarece alegerea are loc din pătura elitei restrânse (clasa dominantă, tagmă ș.a.), care deseori monopolizează puterea politică.

Tipul deschis de recrutare a elitei politice este atribuit țărilor cu regim politic democratic. Deschiderea elitei este trăsătura caracteristică „societății deschise”, în acel sens, pe care îl atribuie K.Popper acestui cuvânt (după Popper, „societatea deschisă” se deosebește de cea „închisă” mai întâi de toate, că în societatea deschisă există „conurență pentru statutul printre membrii ei”, „mulți membri ai ei tind să urce pe scară socială și să ocupe locul altor membri») [2, p.9]. Acest tip de recrutare se întemeiază pe „alegere, având un aspect de concurs cinstit, în care decisive sunt calitățile personale ale omului, aptitudinile sale, educația, caracteristicile morale, dar nu „datele de anchetă”, și nici starea socială a sa (sau a părinților săi), apartenența la un anumit grup social (tagmă privilegiate, clasă, naționalitate sau grupare)”[13, p.218].

Tipul închis este prezent în țările cu regim politic autoritar și totalitar. Exemplu caracteristic al acestui model de recrutare a fost sistemul de caste în India Antică (unde pozițiile de elită erau ocupate numai de către reprezentanții castelor superioare - Kșatriya și Brahmanilor), ocuparea pozițiilor de lider în baza principiului succesoral în Rusia Moscovită. În acest model criteriile de selecționare nu sunt individuale, dar prevalează caracteristicile supraindividuale ale omului (apartența la grupul social privilegiat).

Tipologia propusă se referă mai curând la idealo-teoretică, deoarece în lumea reală în forma sa pură nu există nici una, nici alta. Este greșit de a considera că în statele democratice există exclusiv numai tipul deschis al recrutării elitei politice. Omul, care a obținut diploma de studii superioare a unei instituții de învățământ prestigioase, având totodată o susținere materială, întotdeauna vor avea mai multe posibilități inițiale, decât cel care nu le are, nemaivorbind despre statutul de universitate absolvită. La fel putem vorbi și despre tipul închis, deoarece întotdeauna este un procent de recrutați din clasa medie, procentul e mic, dar este. În contextul dat va fi relevant să aducem argumentele lui P.Sorokin, care judecă „puțin probabil că cândva au existat societăți, ale căror pături sociale ar fi fost absolut închise sau în care ar fi lipsit mobilitatea verticală...”, la fel ca și cum „n-ar exista societăți, în care mobilitatea verticală socială

ar fi absolut liberă, iar trecerea dintr-o pătură socială în alta s-ar realiza fără nicio rezistență” [13, p.219].

Experiența istorică demonstrează că acele sisteme sociale, care oferă posibilitatea de a intra în elită tuturor oamenilor talentați și capabili, indiferent de proveniența socială, demonstrează un avantaj față de elita de tip închis. (Mai ales este just în epoca societății informaționale). Conform opiniei sociologului italian V.Pareto, tipul închis de recrutare aduce la înrăutățirea calitativă a componenței elitei, la degradarea ei. „Numai în condițiile, anume individuale, dar nu caracteristicile supraindividuale trebuie să fie criteriile de alegere, elita poate fi asamblarea celor mai buni, celor mai demni, adică meritocrație veridică,” – scrie G.Aschin. Dacă prevalează principiul înaintării la funcții de elită a unei persoane care nu este cea mai deșteaptă, capabilă, onestă, dar în schimb „a sa”, care și-a demonstrat devotamentul față de grupul social, de clan, de lider, - aceasta semnifică tipul închis de selecție, care duce la consecințe negative pentru societate și în ultima instanță la degradarea elitei» [14, p.297-424].

Înainte de a trece la analiza procesului formării și recrutării elitei politice în Republica Moldova ar fi logic să acordăm atenție căilor principale – instituțiilor sociale, în care includerea le permite oamenilor să ajungă la putere. Cele de bază sunt:

- partidele politice (o astfel de practică în cea mai mare parte este caracteristică țărilor vest-europene, unde pretendentul la intrarea în elită trebuie să treacă toate etapele ierarhiei din partid. Astfel și-au făcut cariera M.Thatcher, F.Mitterrand, H.Kohl și acei politicieni, care astăzi i-au înlocuit la funcțiile-cheie de stat);

- aparatul birocratic (cea mai considerabilă parte a funcționarilor se urmărește în elita tuturor țărilor dezvoltate, de asemenea, în astfel de țări foarte dezvoltate ca Japonia, Suedia);

- biserica și organizațiile religioase (țările islamice, țările cu o influență puternică a catolicismului);

- sindicatele (liderii sindicatelor au un rol simțitor în elita politică din SUA, Europa);

- instituțiile economice, domeniile de afaceri (calea dată este mai tipică pentru SUA, Japonia);

- armata (America Latină, Israel);

- sistemul de învățământ joacă un rol esențial în toate țările.

După destrămarea URSS majoritatea țărilor au trecut prin perioada formării unei noi elite post-sovietice. Cea mai mare dificultate, de care s-au ciocnit țările este contradictorialitate internă, care rezidă în faptul că pe de o parte, trăsăturile noii elite tindeau spre trăsăturile elitelor democratice, iar pe de altă parte, moștenirea sovietică era ca pe vremuri un pivot de structură internă.

Într-o situație analogică s-a pomenit și Republica Moldova. Formarea elitei politice aici a avut loc conform aceleiași scheme, ca la marea majoritate a fostelor țări sovietice, dar, desigur, luând în considerare specificul regional. Nu putem să trecem cu vederea și faptul că pe măsura atenuării instituțiilor centrale ale puterii în Uniunea Sovietică și RSS Moldovenească, se observa tendința puterii centrifugale, a cărei putere motrice a devenit nomenclatura de partid și de stat, întocmit în cadrul „încetării cadrelor indigene” ale aparatului de stat. Posibilitatea transformării puterii politice, controlată de centrul unional, pe scară largă, puterea politică și economică, care nu răspundea în fața nimănui, a devenit motivul determinat de nomenclatura națională de partid la adoptarea deciziilor cu privire la mișcarea pentru independență.

În studiile sale politice, V.Juc observă că, în ciuda suveranității declarate din 23 iunie 1990, Republica Moldova nu a fost un stat independent, care a împiedicat în multe privințe activitatea autorităților politice. Vorbind de suveranitate, autorul subliniază acest lucru: «Suveranitatea se realizează atât în plan intern, cât și extern, iar dacă statul nu este independent, în interior pot fi prezente instituții ce exercită puterea, însă acestea, potrivit opiniei lui Ja.Karpinski, sînt mandate și autorizate din exterior, ele supunîndu-se limitelor și domeniilor permise din afară» [4, p.8].

Lupta pentru suveranitate a devenit scopul principal la acea perioadă de timp. Destul de ciudat e faptul că ea a fost realizată de „o alianță incompatibilă”, care consta din intelectualitatea umanitară, proletariat și nomenclatură. Intelectualitatea a asigurat lozinci și componentul ideologic; satul, unde s-au păstrat tradițiile naționale, – masivitatea; iar nomenclatura, care a creat condițiile necesare pentru activitatea organizațiilor naționaliste, a profitat de fructele luptei lor” [8, p.20].

Suveranitatea a fost, în esență, o dificultate pentru stat în acel moment, deoarece nu putea să implementeze pe deplin cele trei sarcini principale: a) delimitarea de Uniunea Sovietică și stabilirea relațiilor bilateral pe orizontală, solicitîndu-se insistent de a înceta starea ilegală de ocupație și retragerea neîntîrziată a forțelor armate sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova, considerîndu se că numai prin respectarea acestor condiții este posibilă edificarea statului suveran, independent și indivizibil; b) obținerea recunoașterii internaționale și stabilirea relațiilor diplomatice în baza normelor de drept internațional și practicilor existente în materie mai ales cu țările europene, dar și cu alte state din lume, aceste acțiuni fi îndrumate de identificarea unor domenii de interes comun; c) admiterea în calitate de membru cu drepturi depline în structurile internaționale și participarea la procesele de cooperare prin organizații și instituții internaționale, făcînd uz pe larg de mecanismele diplomației multilaterale, în calitate de priorități strategice au fost declarate Organizația Națiunilor Unite cu agențiile sale specializate și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Euro-

pa, inclusive aderarea la Actul Final de la Helsinki din 1 august 1975 și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990 [4, p.9].

În Republica Moldova toate componentele „alianței” au fost pe deplin prezente: conducerea de vârf a RSS Moldovenești era executată de „originarii” din elementele sovietice superioare ale nomenclaturii de partid și de stat, situație care s-a menținut pe o perioadă de timp îndelungată. „Intelectualitate creativă”, inclusiv oamenii de artă „emerți” și „ai poporului”, (se indică, de exemplu, numărul scriitorilor în Uniunea Scriitorilor din Moldova începând cu perioada de după război și la sfârșitul anilor 1980 ai secolului trecut care a crescut de 10 ori [12, p.10] a format concepția ideologică a independenței moldovenești. În sfârșit, acel fapt, că primul președinte al Moldovei independente a devenit M.Snegur – fostul secretar al CC al PC al RSSM în problemele agriculturii, – a facilitat considerabil includerea populației rurale la desfășurarea acțiunilor în masă. Clasa politică locală, la timp orientându-se în situație, efectua comunicarea externă atât cu alte republici ale URSS desființată, precum și cu alte state interesate și cu organizații internaționale.

Reieșind din cele expuse mai sus, se poate spune, că elita politică a Republicii Moldova independente s-a format la fel ca și elita politică a unei serii de state post-sovietice. Principala caracteristică unificatoare a devenit transformarea nomenclaturii sovietice de partid, de stat cu recrutarea unui șir de grupuri social-active. Schimbările în structura elitei politice s-a desemnat considerabil „în ultimii ani, mai ales după evenimentele din 2009 [3, p.107], atunci când Partidul Comunist din Moldova, care a condus timp de opt ani, în frunte cu V.Voronin și-a pierdut puterea.

Analizând transformarea dată, putem determina, în primul rând, un șir de cauze condițional-istorice, economice, politice și, în al doilea rând, particularitățile parcursului său, care a devenit bază pentru geneza ulterioară a elitei politice a Republicii Moldova, actuală până în ziua de azi:

- elita politică din nou formată a Moldovei a încercat la prima etapă a funcționării sale să mențină un anumit „consens moderat”, care se exprima în conservarea anumitor particularități ale fostului sistem, inclusiv controlul de stat asupra economiei, modelul centralizat al conducerii de stat și altele [5, p.7].

- Inițial elita politică din Republica Moldova reprezenta prin sine un grup unit (la etapa proclamării independenței). Dar, practic imediat după destrămarea Uniunii Sovietice în Republica Moldova au început procesele de fragmentare a elitei, iar premisa de bază a disociației nu sunt contradicțiile ideologice sau atitudinile politice, dar lupta permanentă pentru putere, care aduce la un detriment față de „eforturile cu privire la dezvoltarea statului conform principiilor și valorilor democratice”[9, p.101]. Fragmentarea dată a fost în mare parte condiționată de factorii subiectivi, printre care un loc prioritar ocupă relațiile interpersonale dintre conducătorii ale unor și altor grupuri de elită. Aceasta se confirmă și

prin faptul că cele mai acute contradicții apar între puterile politice, care aderă la abordări politice externe și interne similare (Partidul Democrat și Partidul Liberal Democrat; Partidul Comunist și Partidul Socialiștilor ș.a.).

- A treia particularitate este caracteristică practic pentru elitele tuturor statelor moderne și se exprimă printr-o dependență profundă față de factorii externi. Totodată acești factori în ce privește clasa politică a Republicii Moldova au câteva dimensiuni și componente.

În această ordine de idei putem evidenția factori incluși cronologici și logici. Primul factor extern, luând în considerare o astfel de variabilă în cercetare ca timpul, putem numi influența elitei politice române, care a fost luată drept model și care a susținut aspirațiile centrifuge ale elitei politice moldovenești la sfârșitul anilor 1980 - începutul anilor 1990 ai secolului trecut. În calitate de instrumentar din partea influenței externe putem numi și acordarea burselor de studii în universitățile din România pentru absolvenții moldoveni, participarea activă în mass-media, acordarea cetățeniei române, îndeosebi persoanelor, care ocupă funcții de stat.

Al doilea factor este acea circumstanță, când factorul extern nu numai influențează din exterior, dar devine un participant nemijlocit în formarea elitei politice. Aici, în calitate de exemplu, putem aduce evenimentele din anul 2013. Anul 2013 se caracterizează printr-o criză guvernamentală acută, care a dus la demisia guvernului condus de V.Filat, în acest moment Uniunea Europeană prin reprezentanții săi a luat parte activă la crearea unei noi coaliții autoritare prin intermediul „reformatării” fostei alianțe „Pentru Integrarea Europeană”. Influența fără precedent a Uniunii Europene la consolidarea elitei politice în Republica Moldova o putem afirma și prin faptul acordării cetățenilor Republicii Moldova a șederii de scurtă durată fără vize în țările Europei, de asemenea decizia cu privire la semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană nemijlocit înainte de alegeri, inclusiv a normele cu privire la Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător.

Factorul extern are o influență considerabilă asupra formării identității în Republica Moldova. Putem vorbi despre o situație paradoxală: dintr-o parte, elita politică moldovenească este unitară în general în privința vectorului de dezvoltare a republicii, considerând o prioritate integrarea europeană. Despre aceasta mărturisește acel fapt că activitatea dinamică cu privire la integrarea europeană a avut un impuls considerabil în timpul președinției lui V.Voronin și aflarea la putere a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), care în prezent este pentru vectorul eurasiatic de dezvoltare. Anume acțiunile PCRM și acordurile semnate dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană au permis elitei politice moldovenești să pună bazele vectorului european constant de dezvoltare print-un șir de instrumente de integrare („Parteneriatul Estic”, „Politica

Europeană de Vecinătate” ș.a.), care la rândul lor permit asigurarea „transferului valorilor europene în societate. [moldovenească.– n.a.]” [6, p.82].

Din altă parte, diferențele dintre elită, care se manifestă în lupta pentru putere, dar nu în concurența de idei, duc la estomparea identității ca popor moldovenesc, la fel ca și a stătalității moldovenești.

La cele expuse mai sus, putem spune că elita politică a Republicii Moldova poate fi caracterizată ca consensuală cu privire la problemele de politică internă, neluând în considerare, desigur opoziția. Dar să vorbim despre o astfel de stare a societății civile este practic imposibil, nu în ultimul rând din cauza acțiunilor elitei față de societate.

În sursele mass-media poate fi întâlnită opinia cu privire la recunoașterea divizării dintre grupurile sociale referitor la problema alegerii vectorului de dezvoltare. În același timp, se constată că pentru integrarea europeană sunt acei oameni care „au simțit necesitatea de a dobândi din nou tradițiile sale, limba, religia... de a dobândi astfel de valori democratice precum libertatea de exprimare, alegere, de a gândi și de a se deplasa ... Cei care fac parte din această categorie majoritatea sunt locuitorii băștinași, care au rădăcini istorice puternice pe acest teritoriu”. Alegerea în favoarea Estului și-au făcut-o „rușii, ucrainenii, bulgarii, de asemenea și găgăuzii din Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia – minoritatea, care vorbește predominant în limba rusă” [1, p.9].

Chiar dacă luăm în considerare că caracteristica citată s-a referit la fragmentarea socială a societății moldovenești în perioada obținerii independenței Republicii Moldova, mențiunea autonomiei găgăuze, instituită peste câțiva ani după proclamarea independenței și alegerea în calitate de repere a integrării europene permit să extindem ferm astfel de cugetări în privința situației contemporane. Astfel, în știința moldovenească se formează opinia că alegerea majorității, în primul rând, a populației băștinașe, este Vestul, alegerea minorității este Estul.

- Nu putem să nu menționăm și despre conflictul cu Transnistria, care a influențat formarea elitei politice moldovenești, deși nu o putem numi considerabilă. Dar, cu toate acestea putem evidenția un șir de aspecte cu caracter direct sau indirect. În special, tematica reglementării îndeplinește un rol de integrare pentru elita politică moldovenească. La etapa actuală practic toate puterile principale din Republica Moldova sunt unitare în abordările sale față de problema conflictului Transnistrean, văzând în calitate de temelieun model unitar de reglementare. De asemenea, în anul 2005 legea cu privire la statutul "raioanelor din Stânga Nistrului (Transnistria)[11] a fost adoptată unanim de către parlamentarii moldoveni, ceea ce confirmă existența unui consens al elitei moldovenești în ce privește Transnistria, cu atât mai mult, după schimbarea puterii în 2009, nicio o putere politică dintre cele care sunt lidere în republică nu au declarat despre intenția de a revedea abordarea unitară.

În concluzie, putem spune că elita politică a Republicii Moldova este consolidată și consensuală fără nicio îndoială, posedă un șir de caracteristici, specifice elitei politice ca categorie politică, care și determină funcționalitatea sa structurală și interrelația cu alte organe ale puterii de stat.

Elitologul moldovean P.Varzari citează trei declarații despre puterea elitei:

- de gradul de integrare structurală a elitelor puterii și de extinderea consensului valoric între diferite facțiuni ale elitei politice guvernante;

- doua aserțiune vizează constituirea și afirmarea elitei politice în câmpul politic autohton, care a traversat câteva probe semnificative însoțite de un șir de crize politice (de guvernare), constituționale (de nealegere a șefului statului) și economico-financiare cu efect dezolant asupra electoratului, dar, totodată, și formarea unor aranjamente politice între actorii politici implicați în actul guvernării;

- a treia specificare se referă la faptul că democratizarea societății și modernizarea politică a statului Republica Moldova în contextual extinderii procesului integraționist european rămîne și în continuare o prioritate strategică a puterii elitiste, iar în cazul nostru – a coaliției politice actuale de guvernare democratică [7, p.51].

La fel este important să menționăm că recrutarea, reformarea clasei politice depinde de dinamica procesului politic în stat. Alături de schimbările care au loc, elita politică, rezolvând scopurile sale specifice și sarcinile, reflectă în activitatea sa cu privire la conducerea societății, interesele naționale ale țării sale.

Republica Moldova, fiindun stat post-sovietic, se confruntă cu problem în diferite domenii ale dezvoltării sale până în prezent. Procesul de recrutare a elitei politice nu constituie o excepție. Prin urmare, este necesară se absoarbă experiența țărilor dezvoltate, de exemplu, pentru a testa oamenii în poziții de conducere cu o anumită frecvență, pentru a eradica sindromul "nepotismului" și puțețifolosi și un fel de "consiliu de bătrâni", care include figure politice cunoscute, cu experiență și reputației mpecabilă.

Bibliografie

1. Boian V. Republic of Moldova's security context: Challenges and future perspectives. // Rytovuori Apunen H. (Ed.) Security and development in a complex policy environment: Perspectives from Moldova, Armenia, Tajikistan and Kazakhstan. - Yerevan. 2012.
2. Bottomore T.B. Elites and Society. - New York, 1964.
3. Gorban A. Profilul social al elitei politice din Republica Moldova. // Procese de stratificare sociala în Republica Moldova: particularități și tendințe. – Chișinău: S. n., 2012.

4. Juc V., Ceban L. Afirmarea internațională a statului Republica Moldova: aspecte legislativ-normative și diplomatice. // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2015. Nr.2(168) p.7-19.
5. Moldova's road to independence and strive for territorial integrity. // Quo Vadis, Moldova? / European Integration Studies Center (Lithuania), Institute for Development and Social Initiatives "Viitorul" (Moldova). - Lviv: Multi-M, 2007.
6. Rusu R. Dimensiunea axiologică a integrării europene a Republicii Moldova. // Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2013. №1 (161). pp.82-90.
7. Varzari P. Puterea elitista și modernizarea politică a Republicii Moldova: repere conceptual și de conținut. // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2015. Nr.1(167) p.41-52.
8. Ачкасов В. А. "Изобретение традиции": роль интеллектуальных элит в "идеологическом производстве" этнополитических конфликтов на постсоветском пространстве. // Власть в России: элиты и институты. Материалы седьмого Всероссийского семинара "Социологические проблемы институтов власти в условиях российской трансформации" / под ред. А.В.Дуки. – Санкт-Петербург: Интерсоцис. 2009. с.9-22.
9. Бырлэдяну В., Коадэ Л. Идентичность политических элит в определении внешней политики Республики Молдова (1997–2007). // Республики Молдова в контексте воображаемых и действительных границ (Паттерны пограничной идентичности). - Вильнюс: ЕГУ. 2010.
10. Вышеславцев Б.П. Кризис индустриальной культуры. Марксизм, неосоциализм, неолиберализм. - Нью-Йорк: Изд-во им. Чехова. 1953. 459 с.
11. Закон Республики Молдова от 22 июля 2005 г. №173-XVI "Об основных положениях особого правового статуса населённых пунктов левобережья Днестра (Приднестровья).
12. Кодряну Г. Днестровский разлом. Приднестровский кризис и рождение ПМР: роль и место спецслужб. - Тирасполь: Типар, 2002. 210 с.
13. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. Т.1. - Москва, 1992.
14. Сорокин П.А. Социальная и культурная мобильность. - Москва: Политиздат, 1992. с.297-424.

15.11.2018

ПОСЕЛЕНЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ МОЛДАВСКИХ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА И ШЕСТИ СТРАНАХ МИГРАЦИИ

Валентин ЦУРКАН

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, научно-исследовательская лаборатория «Социология политики»
Главный научный сотрудник, доктор философии

Валерий МОШНЯГА

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, факультет международных отношений, политических и административных наук, департамент политических и административных наук; научно-исследовательская лаборатория «Социология политики»
Профессор, доктор-хабилитат политических наук

Георгий РУСНАК

Республика Молдова, Кишинэу, Научная Библиотека (Институт) "Andrei Lupan", Университет Европейских Экономических и Политических Знаний им. «К.Стере»
Профессор, доктор-хабилитат исторических наук, академик

В статье исследуется поселенческая мобильность молдавских трудовых мигрантов в Республике Молдова и шести странах миграции по результатам социологического исследования. Объект исследования: группа молдавских трудовых мигрантов, находящихся в шести странах миграции: России, Италии, Португалии, Германии, Израиле и Великобритании. Миграционная мобильность происходит в два этапа. В Республике Молдова между тремя типами поселений: крупный город (Кишинэу, Бэлць) – малый город – село. В странах миграции: крупный город – средний город – малый город – село. Поселенческая мобильность рассматривается как двухэтапная: а) внутренняя – передвижение из поселения (место рождения) в поселение (место проживания) непосредственно перед миграцией, и в) внешняя – миграция из Молдовы в поселения шести стран миграции. Поселенческая мобильность рассматривается в контексте: а) форм миграции: учебной, трудовой, семейной, и в) индивидуальный контекст: гендер, социальный возраст, профессионально-статусная квалификация.

Ключевые слова: тип поселения, место рождения, место проживания, внутренняя миграция, внешняя миграция, Республика Молдова, страны миграции.

The following article researches settler mobility of Moldovan labor migrants in the Republic of Moldova and in six migration countries based on the results of sociological research. The object of research is the Moldovan labor migrants who are staying in the six migration countries: Russia, Italy, Portugal, Germany, Israel, and the UK. Migration mobility takes place in two stages. In the Republic of Moldova, between three types of settlements: big city (Chisinau, Balti) – small town – village. In the countries of migration, between four types of settlements: big city – middle-sized city – small town – village. Settler mobility is viewed as a two-stage process: a) internal – mobility from one settlement (place of birth) to another (place of residence) immediately before migration, and b) external – migration from Moldova into a settlement in one of the six migration countries. Settler mobility is viewed in the following context: a) form of migration: study, labor, familial, and b) individual context: gender, social age, professional qualifications.

Keywords: *type of settlement, place of birth, place of residence, internal migration, external migration, the Republic of Moldova, migration countries.*

1. Введение

Среди всех компонентов социальной структуры молдавского общества, определяющих миграционные потоки, наиболее существенными выступают типы поселений. Миграция сложное многокомпонентное явление. С одной стороны миграция один из основных факторов структурных преобразований во всех типах поселенческой структуры страны. С другой стороны, принадлежность индивида к определенному типу поселения формирует особенную парадигму миграционного поведения. В этом состоит основной аргумент важности проблемы взаимодействия миграции и типов поселений.

Миграция имманентно привязана к пространственным перемещениям. На этом основании методологически корректно исходить из понимания миграции как пространственного перемещения из одного типа поселения в другой (другие) [18].

Пространственные перемещения в структуре типов поселений не ограничиваются простым эмпирическим фактом смены места жительства. Человек, в контексте поселения приобретает / наследует определенные статусно-ролевые позиции. При перемещении в другой тип поселения, перед человеком открываются, по меньшей мере, три возможных ситуации: человек остается в прежней статусно-ролевой позиции, перемещается вверх или вниз в социально-стратификационной структуре страны/поселения приема. В настоящее время, по мнению ряда исследователей, пространственная мобильность (миграция) населения «является ключевыми механизмами социальной мобильности» [8].

Наличие ресурсов для свободного пространственного перемещения (миграции) из менее благополучных поселений в более благоприятные – «имеют решающее значение для достижения социальных выгод и доступа к возможностям» [8]. Поселенческие типы, обладая различными видами капитала (экономический, культурный, социальный, символический) служат притягательными факторами пространственной мобильности реальных и потенциальных мигрантов. «В миграционной деятельности участвуют населенные пункты различных типов и размеров. Направления, интенсивность и масштабы миграции различаются в зависимости от размеров поселений, географического положения и видов деятельности» [22].

Поселенческая структура молдавского общества, впрочем, как и любого другого, не одинакова, ранжирована по наличию в ней необходимых человеку жизненных ресурсов. Для более полного понимания поселенческой мобильности внешних мигрантов необходимо рассмотреть изменение миграционного поведения мигрантов в контексте выбора типов поселения на различных этапах жизненного пути. Место рождения и место проживания индивида служат важнейшим показателем в определении начального этапа миграционного статуса: стайер, внутренний или внешний мигрант. Не мигрант (стайер) – человек, который живет в том же поселении, в котором родился. Внутренний мигрант – человек, живет в поселении, где он не родился, но в одной и той же стране. Международный мигрант – человек, проживающий в поселении страны, которая не является страной его рождения [17].

Место рождения – начальная точка отсчета миграционного процесса, как на уровне общности, так и на уровне индивида. Место рождения – важнейший признак миграционного статуса как на уровне общности (диаспора), так и на уровне индивида – мигрант в ряде стран и во втором поколении – мигрант (иммигрант). («Например, в странах поселения (Австралия, Канада, Новая Зеландия и Соединенные Штаты) иммигранты классифицируются по месту рождения (“иностранцы”), в то время как в других странах-членах ОЭСР применяется критерий гражданства (“иностранцы”)» [34].

Анализ пространственных передвижений мигрантов мы начинаем с оценки миграционных перемещений между местом рождения и местом проживания в Республике Молдова.

Трудовые мигранты Республики Молдова как потенциальные, так и реальные, проживали в трех типах поселения: большой, небольшой город и село. Такой тип распределения происхождения мигрантов соответствует распределению жителей страны. Разные типы населенных пунктов изначально создают различные потенциальные миграционные установки и стартовые возможности в последующей социальной и профессиональной ми-

грационной активности в странах приема. Так, доля миграционных намерений среди жителей городов по данным репрезентативного опроса на 11.1% выше, чем сел (соответственно 55.6% и 44.4% [5]. Реальное миграционное поведение городских жителей также выше. По данным ряда исследований в процесс миграции в основном включено городское население: так в 2014 году из городских населенных пунктов эмигрировало более, чем втрое больше человек, по сравнению с сельскими [27].

В столице сконцентрирована основная квалифицированная рабочая сила, также существенно выше экономическая активность сравнении с сельскими населенными пунктами. Продолжает увеличиваться разрыв в условиях жизни и доходах, что так же порождает неравные возможности миграционного перемещения из столичного поселения и других типов поселений: «в 2015 году располагаемый доход на душу населения в сельской местности Молдовы был на 29,5% ниже, чем в городах. Заработная плата составляет всего 27,8% от располагаемого дохода сельских домохозяйств, а их зависимость от денежных переводов в два раза выше, чем у городских» [26].

2.1. Стартовая поселенческая позиция внешних мигрантов.

Внутренняя и внешняя типы миграции взаимосвязаны, хотя и отличия между ними даже на первый взгляд вполне существенны. Внутренняя миграция является для определенной части жителей ключевым фактором, определяющим изменения в распределении населения по различным типам поселений в последующие этапы внешней миграционной подвижности. «Переход к микро перспективе территориальной мобильности, особенно на средние или большие расстояния, является эффективной стратегией восходящей социальной мобильности и способом повышения отдачи от человеческого капитала» [16].

2.1.1. Первый этап поселенческой мобильности внешних мигрантов(внутренние мигранты).

Десятый закон (точнее гипотеза) Е.Г.Равенстайна настаивает на том, что «основное направление миграции состоит в движении из сельскохозяйственных районов в центры промышленности и торговли» [14]. Однако, если начинать анализ пространственных миграционных перемещений, то логичнее всего исходной точкой мобильности мигранта взять поселения, в котором мигрант родился, так можно рассмотреть весь путь мигранта более полно.

Индивидуальная история миграционных перемещений респондентов начинается при переходе из места рождения в другие типы поселений более высокого или более низкого уровней. Взаимосвязь поселения, в кото-

ром родился человек, а затем переехал (или не переехал) перед миграцией в другой населенный пункт оказывает существенное воздействие на весь будущий опыт переселенческих перемещений. Здесь закладываются основы мировосприятия, социальные нормы и паттерны миграционного поведения в последующие годы жизни. При наличии общих миграционных шаблонов миграции, каждая социальная группа по-разному реагирует на миграционные переменные. Особенно значимые изменения в социальной структуре происходят в сельских поселенческих структурах. Так, например, эстонские социологи отметили, что уже на этапе получения среднего образования «происходит уменьшение удельного веса сельской молодежи в составе исследуемой когорты в 6 раз» [19, с.214].

В исследовании международным мигрантам был задан вопрос: «Где Вы родились (страна, город)?». Ответ на вопрос предоставляет нам необходимую информацию о поселении, откуда начинается миграционная история респондентов (внешних мигрантов).

Таблица 1. Распределение международных мигрантов в зависимости от типа поселения при рождении (%):

<i>Тип поселения</i>	<i>родились в Республике Молдова</i>	
	<i>частота</i>	<i>%</i>
крупный город	138	25.7
малый город	274	50.9
село	119	22.1
нет ответа	7	1.3
Итого	538	100.0

Жизненный путь будущих международных мигрантов начался во всех трех типах поселенческой структуры Молдовы: в крупных городах (Кишинэу, Бэлць), в малых городах и в селах. Распределение международных мигрантов по типу поселения при рождении определяется миграционным потенциалом каждого из типов поселений.

1. 25.7% будущих мигрантов родились в крупном городе (Кишинэу и Бэлць).

2. Доля будущих международных мигрантов, родившихся в малых городах страны, составляет - 50.9%.

3. Доля сельских поселений на первом этапе миграции составляет 22.1%.

2.1.2. Предмиграционная поселенческая позиция внешних мигрантов.

Предмиграционная поселенческая позиция внешних мигрантов формируется в процессе перехода от поселений места рождения к типам поселений непосредственно служащих отправными пунктами перемещений в поселенческие структуры стран миграции.

Приобретенный в результате этого перехода опыт миграции и переменные, связанные с миграцией, являются самыми сильными предикторами текущих решений по переезду в страны миграции [17]. Стартовая поселенческая позиция респондентов перед миграцией определяется типом поселения, в котором они проживали перед переездом в шесть стран приема.

Следует отметить увеличение значения городских поселений в жизни молдавского общества. Увеличение доли городского населения наблюдается на всем протяжении провозглашения независимости: если в 2000 году соотношение городского и сельского составляло 41.5% - город и 58.5% - село, то в 2017 году - 42.7% и 57.3%, соответственно [23].

Повышенная доля международных мигрантов, родившихся в городских поселениях, и пониженная доля, родившихся в сельских поселениях, соответствует миграционному поведению внешних мигрантов. «Внутренние мигранты в основном прибывают из сельских районов. Вместо этого международные мигранты прибывают в основном из городских районов» [10].

Таблица 2. Распределение мигрантов в зависимости от типа поселения непосредственно перед миграцией (%):

Тип поселения	родились		проживали	
	частота	%	частота	%
крупный город	138	25.7	186	34.6
малый город	274	50.9	136	25.3
село	119	22.1	216	40.1
н/о	7	1.3	-	-
Итого	538	100.0	538	100.0

Респонденты, родившиеся в малых городах - лидеры внутренней миграционной активности: менее половины родившихся в малом городе Республики Молдова (41.5%) остались в месте рождения, 16.0% переселились в крупные города и 42.5% в села. Массивная мобильность жителей малых городов в села не является чем-то необычным. Аналогичная ситуация была отмечена румынским социологом Д.Санду. В течение продолжительного времени перемещения из города в село был доминантной карти-

ной внутренней румынской миграцией. Миграция город-село, по мнению социолога, была стратегией выживания для бедного сегмента населения из городов. Массивное переселение населения в села послужило дополнительным толчком для сельской международной миграции [30, с.44].

Родившиеся в крупных городах и селах в большинстве своем остаются там, где родились: 83.6% в большом городе (в Кишиневе и Бельцах) и 70.7% в селах. Крупные города растут за счет села - 22.1% и малого города - 15.9%. При этом сами в незначительном количестве пополняют малый город - 10.0% и село - 6.4%.

2.1.3. Второй этап поселенческой мобильности.

Второй этап поселенческой мобильности совершается при переходе от поселений рождения к поселениям, из которых непосредственно происходит миграция в страны приема.

Таблица 3. Распределение мигрантов в зависимости от типа поселения в шести странах миграции (%):

<i>Тип поселения</i>	<i>проживают в шести странах миграции</i>
крупный город	50.0
средний город	32.9
малый город	13.6
село	3.5
Итого	100.0

Поселенческий статус внешних мигрантов в шести странах миграции существенно меняется в сравнении с предыдущим этапом: половина внешних мигрантов - 50.0% поселяется в крупных городах, 32.9% мигрантов поселяется в среднем городе и малом городе - 13.6%, в сельских населенных пунктах - 3.5%. Поселенческий статус молдавских международных мигрантов в странах миграции подтверждает действие четвертого закона миграции Е.Г.Равенстайна [28].

Пространственная мобильность молдавских мигрантов проявляет достаточно большую зависимость от стран приема. Размах колебаний в поселенческой практике в зависимости от страны приема находится в пределах 46.4% в большом городе (Россия - Италия), в среднем городе 39.2% (Израиль - Россия) и в малом городе 17.8% (Италия - Россия). Следовательно, наибольшая амплитуда колебаний поселенческой мобильности наблюдается в большом городе, наименьшая в сельских поселенческих типах.

Таблица 4. Тип поселения в шести странах миграции (%):

Страны миграции	Проживают в шести странах миграции				Итого
	Типы поселений				
	крупный город	средний город	малый город	село	
Россия	75.8	16.4	6.8	1.0	100.0
Италия	29.4	38.9	24.6	7.1	100.0
Португалия	36.8	50.0	13.2	.0	100.0
Германия	31.5	44.9	16.9	6.7	
Израиль	35.6	55.6	8.9	.0	100.0
Англия	51.5	30.3	12.1	6.1	100.0
Итого	50.0	32.9	13.6	3.5	100.0

Результаты опроса показывают, что миграционный паттерн по каждой из шести стран различен. На крупный город молдавские мигранты ориентируются в России - 75.8% и Англии - 51.5%. На средний город в Италии - 38.9%, Португалии - 50.0%, Германии - 44.9%, Израиле - 55.6%. Очевидно, выбор мигрантами типов городских поселений шести стран зависит от возможности реализовать целевые миграционные установки.

Включение контрольной переменной возраст молодых «18-29» может указать на возможную причину поселенческой дифференциации по странам. В крупном городе в возрастной группе молодых в крупном городе проживает в России и Англии - 78.6%, а в Италии, Португалии, Германии и Израиле – 33.5%. И, наоборот, в России и Англии - в среднем городе проживает 17.1%, в то время как в Италии, Португалии, Германии и Израиле – 44.6%.

Логика поселенческой мобильности молдавских мигрантов определяется целевыми миграционными установками: а) - выбор места работы (трудоустройство мигранты); в) - выбор места учебы (образовательная миграция); с) – соединение с членами семьи в стране миграции (семейная миграция); d) – выбор места поселения по неэкономическим причинам (amenity migration).

Таблица 5. Формы миграции и тип поселения в шести странах миграции (%):

Формы миграции	Проживают в шести странах миграции			
	Типы поселений			
	крупный город	средний город	малый город	село
Образовательная	62.5	31.3	6.3	.0
Трудовая	49.4	32.3	14.7	3.6
Семейная	43.2	40.5	8.1	8.1
Эмиграция	33.3	33.3	33.3	.0

Лечение	.0	100.0	.0	.0
Итого	50.0	32.9	13.6	3.5

Образовательная миграция: распространена в крупном городе - 62.5%, среднем 31.3% и в малом городе - 6.3%. Доминантный тип образовательной миграции – крупный город, как центр получения высшего образования. Крупный город доминирует и в трудовой, и в семейной миграции - 49.4% и 43.2%.

Учащиеся / студенты, не обладая, как правило, достаточным уровнем профессионально-статусной квалификации, часто вынуждены выбирать «форму ограниченной мобильности, известной как поэтапная международная трудовая миграция» [25].

В нашем случае образовательная миграция будет скорее *образовательная / трудовая миграция*. Ее суть состоит в том, что вначале учащиеся / студенты приезжают в страны миграции для получения образования, а затем, получив определенный профессиональный капитал, включаются в рынок труда принимающей страны. «В некоторых случаях миграция имеет место, чтобы получить образование, в то время как в других случаях, получение статуса студента в стране-организаторе, предварительный шаг, чтобы получить позже статус мигранта» [33].

Получение образования как мотив поселенческой подвижности в страны миграции высказали 8.3% респондентов. Однако ко времени опроса в странах миграции учились только 6.3% из 48 образовательных мигрантов (или 0.6% от общего массива респондентов). Остальные образовательные мигранты распределились следующим образом: 20.8% трудились как неквалифицированные работники, 14.6% как квалифицированные работники, 16.7% специалистов среднего уровня квалификации, 2.1% специалистов высшего уровня квалификации, у 39.6% не определен социальный статус - не учились и не работали.

Как видим, образовательная миграция в результате превратилась в основном в канал пополнения трудовой миграции.

Оценивая эффект образовательной миграции, следует отметить и негативный момент: а). полученное образование не привело к значимому статусу на рынке труда в принимающих странах, и в). на фоне постоянного снижения количества студентов и учащихся в Молдове использование образовательного потенциала в странах миграции следует оценить как негативное явление

По форме миграции, учебная миграция - 8.9%, трудовая миграция - 83.5%, семейная - 6.9%, другое - 0.7%.

Учебная миграция: Россия - 25.0%, Италия - 29.2%, Португалия - 4.2%, Германия - 25.0%, Израиль - 4.2%, Англия - 12.5%.

Трудовая миграция: Россия - 41.0%, Италия - 23.2%, Португалия - 6.9%, Германия - 15.4%, Израиль - 9,4%, Англия - 12.5%.

Семейная миграция: Россия - 27.0%, Италия - 21.6%, Португалия - 13.5%, Германия - 16.2%, Израиль - 0,0%, Англия - 21.6%.

Лидеры по всем трем типам миграции - Россия и Италия.

3. Социально-демографические характеристики молдавских мигрантов и их ориентации на типы поселения в странах миграции.

3.1. Типы поселений и гендерные различия миграционного паттерна

Миграционные процессы в Молдове ведут к постоянно возрастающей гендерной диспропорции во внешней миграции. Доля женщин в миграционном потоке постоянно растет. Тенденция увеличения доли женщин отмечена достаточно давно. Только за два года с 2004 до 2006 доля женщин выросла на 7%. «В 2004 году женщины составляли 34% от всех эмигрантов, эта цифра возросла до 41% в 2006 году» [12].

В 2016 году по данным нашего исследования доля женщин в миграции в шесть стран составляет 51.3%. Статус женщин в миграционном процессе определяется не только социальными факторами, но и человеческими измерениями. «Учитывая, что о жизни мужчины и женщины часто думают и переживают по-разному, наши меры должны быть чувствительны к этим различиям» [31].

Тип поселения как место рождения будущих мигрантов уже показывает как общее, так и различное в миграционном паттерне мужчин и женщин уже на первом этапе: *месте рождения*.

Таблица 6. Распределение мужчин и женщин по месту рождения (%):

пол	Тип поселения при рождении			Итого
	Крупный город	Малый город	село	
мужской	26.8%	56.4%	16.7%	100.0%
женский	26.2%	48.0%	25.8%	100.0%
Итого	26.5%	52.1%	21.4%	100.0%

Пол мигранта не нейтральное явление, а эндогенная переменная поселенческой миграционной ситуации. В крупном городе поселенческий статус будущих мигрантов мужчин и женщин практически одинаков: 26.8% и 26.2% соответственно. Крупный город создает практически равные условия миграционных перемещений. В то же время поселенческий статус при рождении в малом городе уже проявляет тенденцию к увеличению доли мужчин в миграционном паттерне: 56.4% мужчины и 48.0% женщины (размах колебаний 8.4%), в сельском типе поселения ситуация

иная: доля женщин увеличивается и составляет 25.8% против 16.7% мужчин (размах колебаний 9.1%).

На втором этапе – *поселении проживания*, откуда мигранты выехали в страны миграции гендерная ситуация в крупном городе показывает нейтральный гендерный паттерн, в малом городе доля мужчин выше, в селе выше доля женщин.

Таблица 7. Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре перед отъездом в миграцию (%):

<i>пол</i>	<i>Проживают в Молдове</i>			<i>Итого</i>
	<i>Типы поселений</i>			
	<i>крупный город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>	
мужской	33.6	28.2	38.2	100.0
женский	35.5	22.5	42.0	100.0
Итого	34.6	25.3	40.1	100.0

В городских поселениях в Молдове проживали до миграции 33.6% мужчин и 35.5% женщин. Особенно заметна роль гендерного фактора в малом типе городского поселения и в сельских населенных пунктах: в первом случае мужчин больше на 5.7% (28.2% и 22.5%), а во втором женщин больше на 3.8% (38.2% и 42.0%). В то же время по мере продвижения по типам поселения различия между мужчинами и женщинами, хотя и сохраняются, но становятся менее значимыми: размах колебаний в малом городе - 5.7%, в сельских поселениях - 3.8%.

Вероятность, с которой женщины больше, чем мужчины будут мигрировать, в конечном счете, определена двумя факторами: во-первых, гендерной ситуацией в стране, которая влияет на принятие решения мигрировать; и, во-вторых, дает ли гендерное положение возможность получить необходимый доступ к ресурсам (и финансовым и информационным), чтобы мигрировать. На эти возможности влияют - и часто ими же и ограничиваются - семейные и социокультурные контексты, в которые они встроены [13].

3.1.1. Семейный контекст гендерной миграции

Факторы, детерминирующие миграционный паттерн мужчин и женщин, имеют ярко выраженную семейную специфику. При наличии у мужчин и женщин различий на уровне социума, следует «обратить внимание на внутренние, личностные факторы, имеющие, гендерные особенности» [4].

Таким внутренним фактором, определяющим миграционный паттерн мужчин и женщин, выступает семейный статус.

Таблица 8. Распределение мужчин и женщин в зависимости от семейного положения перед отъездом в миграцию (%):

	<i>Семейное положение</i>					<i>Итого</i>
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	
мужской	42.0%	48.9%	3.1%	4.6%	1.5%	100.0%
женский	21.5%	57.1%	4.4%	9.5%	7.6%	100.0%
Итого	31.5%	53.1%	3.7%	7.1%	4.7%	100.0%

Примечание: 1. - холост, незамужем; 2. - официальный брак; 3. - неофициальный брак; 4. - разведен(а); 5. - вдовец(а).

Гендерные диспропорции в миграционном паттерне показывают преобладание женщин по сравнению с мужчинами по таким социальным статусам семейного ролевого поведения как: а). официальный брак - 57.0% (48.9%), разведен(а) - 9.5% (4.6%) и вдовец(а) - 7.6% (1.5%). Преобладание мужчин заметно в статусе «холост, не замужем»: женщины 21.5% и мужчины 42.0%. Миграционный паттерн мужчин в отсутствии семейного статуса в большей мере ориентирован на миграцию, чем женщин: 42.0% и 21.5% соответственно.

Во всех остальных типах семейного статуса преобладают женщины (таблица 8).

Тип поселения и миграционный паттерн мужчин и женщин

Доминирование женщин в сельских населенных пунктах, возможно, объясняется наличием такой черты субкультуры бедности как «доминирующее положение женщины в семье» в кризисной ситуации [21, с.251]. В ситуации депривации женщины берут на себя заботу о благосостоянии семьи и используют миграцию как способ решения семейных экономических проблем. Например, «более половины из общего числа бедных семей возглавляли женщины, 2/3 тех, кто достиг порога бедности или опустился ниже его – составляют женщины» [21, с.252].

Таблица 9. Распределение мужчин и женщин в зависимости от семейного положения и типа поселения перед отъездом в миграцию (%):

<i>пол</i>	<i>Где Вы жили в Республике Молдова, прежде чем Вы уехали за границу?</i>			<i>итого</i>
	<i>крупный город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>	
<i>холост, не замужем</i>				
мужской	36.4%	25.5%	38.2%	100.0%
женский	49.2%	22.0%	28.8%	100.0%
Итого	40.8%	24.3%	34.9%	100.0%

<i>состоит в официальном браке</i>				
мужской	29.7%	29.7%	40.6%	100.0%
женский	34.4%	19.1%	46.5%	100.0%
Итого	32.3%	23.9%	43.9%	100.0%
<i>состоит в неофициальном браке</i>				
мужской	50.0%	37.5%	12.5%	100.0%
женский	33.3%	50.0%	16.7%	100.0%
Итого	40.0%	45.0%	15.0%	100.0%
<i>разведен(а)</i>				
мужской	41.7%	41.7%	16.7%	100.0%
женский	30.8%	34.6%	34.6%	100.0%
Итого	34.2%	36.8%	28.9%	100.0%
<i>вдовец(а)</i>				
мужской	25.0%	.0%	75.0%	100.0%
женский	9.5%	19.0%	71.4%	100.0%
Итого	12.0%	16.0%	72.0%	100.0%

Распределение миграционного паттерна на этапе выезда по типам поселения в Молдове показывает значимую зависимость от переменной «семейное положение» (таблица 9).

Миграционный паттерн мужчин и женщин в шести странах

Таблица 10. Распределение мужчин и женщин в шести странах миграции (%):

<i>Пол</i>	<i>Укажите в какой стране Вы проживаете сейчас</i>						<i>итого</i>
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	
мужск.	55.6	29.4	47.4	65.2	31.1	60.6	48.7
женский	44.4	70.6	52.6	34.8	68.9	39.4	51.3
Итого	207	126	38	89	45	33	538
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Примечание: 1. – Россия; 2. – Италия; 3. – Португалия; 4. – Германия; 5. – Израиль; 6. – Англия.

Гендерный миграционный паттерн показывает существенные различия по всем шести странам.

Миграционный паттерн – преобладают мужчины: Россия - 55.6% (размах колебаний 11.2%) и Германия - 65.2% (размах колебаний 30.4%), Англия - 60.6% (размах колебаний 21.2%). Мужской миграционный паттерн объясняется доминированием «мужских» видов труда на рынках России, Германии и Англии.

Миграционный паттерн – преобладают женщины: Италия -70.6% (размах колебаний 41.2%), Португалия - 52.6% (размах колебаний 5.2%), Израиль - 68.9% (размах колебаний 37.8%). Страны Южной Европы - Италия и Португалия и ближневосточная страна Израиль – характеризуются спросом на «женские» виды труда мигрантов.

Существует так же проблема статистического доступа к присутствию женщин на рынке труда. В ряде стран женщины присутствие женщин на рынке труда недоучтено по ряду причин. Ситуация в России не исключение: занятость «в неформальных секторах экономики (например, в качестве домашних работников), а также отсутствие острой необходимости официального оформления в России, так как они значительно реже мужчин подвергаются проверкам со стороны правоохранительных органов» [11].

Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции

Миграционный паттерн страны в целом и по типам поселений представлен в таблице 11. Поселенческий миграционный паттерн показывает наличие существенных различий между мужчинами и женщинами.

Таблица 11. Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции (%):

<i>Страна прибытия</i>	<i>Тип поселения</i>				<i>Итого</i>
	<i>крупный город</i>	<i>средний город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>	
			<i>Россия</i>		
мужской	73.9	17.4	7.0	1.7	100.0
женский	78.3	15.2	6.5	.0	100.0
			<i>Италия</i>		
мужской	32.4	32.4	27.0	8.1	100.0
женский	28.1	41.6	23.6	6.7	100.0
			<i>Португалия</i>		
мужской	33.3	66.7	.0	.0	100.0
женский	40.0	35.0	25.0	.0	100.0
			<i>Германия</i>		
мужской	29.3	48.3	19.0	3.4	100.0
женский	35.5	38.7	12.9	12.9	100.0
			<i>Израиль</i>		
мужской	28.6	57.1	14.3	.0	100.0
женский	38.7	54.8	6.5	.0	100.0
			<i>Англия</i>		
мужской	55.0	30.0	10.0	5.0	100.0

женский	46.2	30.8	15.4	7.7	100.0
Итого	50.0	32.9	13.6	3.5	100.0
Всего					
мужской	51.5	32.8	12.6	3.1	100.0
женский	48.6	33.0	14.5	4.0	100.0

Миграционный паттерн в крупном городе. В этом типе поселения ориентация на крупный город среди женщин достаточно выражена в России - 78.3%, Португалии - 40.0%, Германии - 35.5%, Израиле - 38.7%. Поселенческая мобильность мужчин в крупный город в отличие от женщин характерна для Великобритании - 55.0% против 46.2%.

Миграционный паттерн в среднем городе. В среднем типе поселения мобильность среди женщин достаточно выражены только в две страны: Италия - 41.6%. Поселенческая мобильность мужчин в средний город характерна в четыре страны: Россия - 17.4%, Португалия - 66.7%, Германия - 48.3% и Израиль - 57.1%. В Англии мужской и женский миграционный паттерн существенно не различаются: 30.0% и 30.8%.

Миграционный паттерн в малом городе. В Португалии в большей мере характерны для женщин - 25.0%, мужчин - 0.0%. В меньшей степени, тенденции большей ориентации женщин на малые города, чем мужчин характерны для Германии, Израиля, Англии (таблица 11).

Миграционный паттерн в сельских поселениях. Сельские поселения Португалии и Израиля ни мужчины, ни женщины не выбирают. В сельские поселения России и Италии предпочитают проживать мужчины в большей мере, чем женщины: 1.7% и 0.0%, 8.1%, 6.7%. Однако различия находятся в пределах статистической погрешности, поэтому нуждаются в уточнении. В Германии и Англии миграционный паттерн преимущественно женский. В Германии различия существенны, в Англии в пределах статистической погрешности.

Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции

В выборку включены шесть стран с разными социальными, экономическими и культурными условиями. В связи с этим нас может заинтересовать «абстрактный» миграционный гендерный паттерн, характерный для всех шести стран.

Таблица 12. Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции (%):

<i>пол</i>	Проживают в шести странах миграции
	<i>Типы поселений</i>

	<i>крупный город</i>	<i>средний город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>
мужской	51.5%	32.8%	12.6%	3.1%
женский	48.6%	33.0%	14.5%	4.0%
Итого	50.0%	32.9%	13.6%	3.5%

Новая волна территориальной мобильности в шести странах миграции показывает, с одной стороны, что мужчины и женщины в поселенческой структуре распределяются следующим образом: крупные города 51.5% и 48.6%, соответственно, средние города 32.8% и 33.0%, малые города 12.6% и 14,5% и в селах 3.1% и 4.0%. Выше различия по шести странам были достаточно существенны (таблицы 11, 12). Миграционный паттерн типов поселения в шести странах миграции таких различий не показывает. Можно ли говорить о том, что к настоящему времени сформировалась практически одинаковая гендерная установка на типы поселенческих структур в типах поселения в шести странах миграции? И в чем причина расхождения миграционных паттернов на уровне стран в сравнении с поселенческими типами миграции? Или различия чисто статистически взаимно погашаются? В данном исследовании ответить на эти вопросы едва ли предоставляется возможным.

3.1.4. Гендерная ориентация и продолжительность миграции (миграционный опыт).

Таблица 13. Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции в зависимости от длительности проживания (%):

<i>пол</i>	<i>длительность проживания</i>				<i>Итого</i>
	<i>2016-2015</i>	<i>2014-2012</i>	<i>2011-2007</i>	<i>2006-></i>	
мужской	20.6%	33.2%	26.3%	19.8%	100
женский	16.4%	28.8%	25.5%	29.2%	100
Итого	18.5%	31.0%	25.9%	24.6%	100

Распределение мужчин и женщин в поселенческой структуре в шести странах миграции в зависимости от длительности проживания наблюдаются следующие различия. При длительности проживания в два и пять лет преобладают мужчины, от шести до десяти различия находятся в диапазоне статистической погрешности. В группе одиннадцать лет пребывания и более значительно больше женщин, чем мужчин: 29,9% и 19,8%. Можно сделать вывод, что мужчины ориентированы в большей мере, чем женщины, на более короткое временное пребывание в странах приема. Учитывая, что заработок женщин в среднем меньше чем у мужчин, так как

женщины заняты в основном менее престижными видами деятельности, им нужно более длительное время пребывания, что заработать необходимые денежные средства как для того, чтобы вернуть затраченные финансовые средства, так и для обеспечения семейных потребностей. Большая ответственность женщин социологам известна.

4.2. Миграция и возраст

4.2.1. Методологические проблемы возрастной дифференциации мигрантов

Возраст. Социологические исследования показывают, что один из самых важных факторов, оказывающих влияние на изучение миграционных потоков и остатков, является возраст мигрантов. Об этом говорят и данные нашего исследования: самоопределение респондентов в странах миграции существенно отличается в зависимости от возраста. Процесс взросления - важный фактор изменения миграционных процессов: отправляясь в одной возрастной категории в миграцию, мигрант возвращается или не возвращается в другой, старшей. В период возрастного изменения происходят важнейшие биологические и социальные процессы. Эти изменения производят необратимые изменения как в стране происхождения мигрантов, так и в стране приема.

Определенную сложность в исследовании возрастных параметров миграционных потоков представляет отсутствие достаточно сопоставимых определений структуры возрастных категорий.

Возраст мигрантов агрегирует параметры социальной жизни мигранта: за количеством лет / датой рождения «просвечивают» социальные качества личности, приобретенные / либо не приобретенные в процессе «жизненного курса». В возрастных категориях присутствует комбинация семейных качеств, профессионального (работы) статуса и целого комплекса приобретенных социальных качеств [35].

Дифференцирующий аспект возраста в миграционных исследованиях является важным методологическим приемом в анализе структуры миграционных потоков. (Возрастные эффекты относятся к вариациям в жизненных курсах из-за хронологического возраста (например, возраст иммигранта по прибытию) [1].

Возраст положительно коррелирует между началом миграции и возвращением: чем старше мигрант, тем с меньшими проблемами связан процесс возвращения в свою страну. Возраст не только связан с психологическими проблемами миграции, но также и с социальными трудностями при возвращении. Указывается, что это могло быть связано изменениями в профессиональной идентичности в процессе миграции [32].

В анализе миграционных процессов начальная ступень исчисления возраста - рождение в ряде стран изначально продуцирует статус мигранта / не мигранта. Например, гражданство Германии обычно приобретается, если родитель является немецким гражданином независимо от места рождения ребёнка [36].

Возрастная структура миграционных потоков служит дифференцирующим показателем изменения практически во всех типах поселений как в Республике Молдова, так и в странах миграции.

В анализе возрастной структуры мигрантов в современных исследованиях присутствуют два подхода:

А) **статистический** – возраст определяется числом прожитых лет. В этом случае «работая с возрастом как с "социально-демографической переменной", количественные исследователи преобразуют его (непреднамеренно) в квазибиологический признак» [29].

В) социальный, т.е. «возраст - набор классификаций, которые люди (пере) определяют во взаимодействии, как они реализуют свои повседневные жизни в различных повседневных и институциональных контекстах» [29].

За основу агрегации мигрантов нами взята социальная возрастная модель К.М.Джонсона, Р.Винклер, Л.Т.Роджера с некоторыми модификациями [20].

С точки зрения социального подхода возрастная континуум мигрантов делится на четыре группы. **Первая возрастная группа:** начальная стадия социального становления (возраст 18-29 лет). Социальный статус этой группы мигрантов характеризуется отделением от родителей и вступлением период самостоятельного проживания: поступлением в вуз, службой в армии или началом трудовой занятости.

Вторая возрастная группа: 1-я стадия социальной зрелости (возраст 30-44 года). Миграция на этой стадии связана с завершением образования, переходом к полной трудовой занятости и ориентацией на профессиональную карьеру.

Третья возрастная группа: 2-я стадия социальной зрелости (возраст 45-59 лет). На этой стадии происходит окончательное становление социального статуса взрослого, которое определяется созданием полной семьи, детей, социальной и политической ответственности.

Четвертая возрастная группа: пожилой возраст (возраст 60 лет и выше). Заключительный этап социального и профессионального роста, пенсия, миграция характеризуется возвращением к родным местам, миграцией к удобным условиям жизни, неэкономической активностью.

4.2.2. Распределение возрастных групп в поселенческой структуре

в шести странах миграции

Возрастная ситуация: возраст отъезда из Молдовы и возраст пребывания в стране миграции не один и тот же. Мигранты приезжали в одном возрасте, а сейчас их возраст составляет: возраст отъезда + количество лет проживания в стране миграции. Мы анализируем возрастную дифференциацию мигрантов на момент опроса, т.е. пребывания в стране миграции. В дальнейшем мы исходим из возрастной структуры в стране миграции.

«Различия в определениях возрастных категорий: сопоставление данных о контингентах и потоках детей-мигрантов и других возрастных групп затруднено, поскольку страны анализируют возраст и собирают данные с использованием различных определений». Так, Департамент Организации Объединенных Наций по экономическим и социальным вопросам (UN DESA) включает в возрастную категорию молодых мигрантов возраст 19 лет и моложе, в то время как опросы МОМ используют матрицу исследования перемещений (DTM), которая включает участников опроса в возрасте до 18 лет [7].

В нашем исследовании мы придерживаемся классификации UN DESA и включаем в возрастную группу «средних и поздних подростков» респондентов 18-19 лет. В нашей выборке группа 18-19-летних составляет 3.2% (3.1% - CBS-AXA) от общей численности выборки. Выборка этой группы мигрантов репрезентативна, но, небольшой количественный состав не позволяет проводить детальный статистический анализ. По этой причине мы ограничимся только некоторыми параметрами анализа: а). доля «детей» в общей группе респондентов, и в). «детях-мигрантах, которые сопровождаются», с). «не сопровождаются», и d). цель миграции. В дальнейший анализ группа 18-19-летних включается в общую группу молодежи 18-29-летних.

1. В нашей выборке группа 18-19-летних составляет 3.2% от общей численности выборки. Для сравнения: в общенациональной выборке группа 18-19-летних 3.1% от общего количества населения Республики Молдова [3]. (Параметры опросов детей-мигрантов включают: а). «сопровождаемые» и в). «не сопровождаемые». Группа «средних и поздних подростков» состоит из «сопровождаемых» - 47.1% и «не сопровождаемых» - 52.9%. (Проценты приводятся в иллюстративных целях). Одна часть детей мигрантов «не сопровождаемые» демонстрируют взрослый миграционный паттерн, другая еще находится в попечении взрослых членов семьи – сопровождаемые.

3. Мотивы миграции: учеба – 52.2%, работа - 41.2% и воссоединение семьи – 5.9%. Группа мигрантов на этапе «средних и поздних подростков»

включает «взрослую» мотивацию – работа, и продолжение предыдущего мотивационного паттерна – учеба.

Таблица 15. Распределение возрастных групп в поселенческой структуре в шести странах миграции (%)

<i>Возраст</i>	<i>Страны миграции</i>						<i>Ито го</i>
	<i>Россия</i>	<i>Италия</i>	<i>Португалия</i>	<i>Германия</i>	<i>Израиль</i>	<i>Англия</i>	
18-29	31.9	31.0	47.4	64.0	15.6	30.3	17.8
30-44	35.7	38.1	31.6	25.8	37.8	35.7	19.0
45-59	29.5	31.0	21.1	10.1	42.2	29.5	46.8
60->	2.9	.0	.0	.0	4.4	2.9	16.4
Итого	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Средний возраст	37,4	37,6	34,1	29,3	41,3	35,1	36,1

Средний возраст по всему массиву респондентов – 36.1. По странам средний возраст молдавских трудовых мигрантов выглядит следующим образом: Россия - 37,4 лет, Италия - 37.6 лет, Португалия - 34.1 лет, Германия - 29.3 лет, Израиль - 41.3 лет, Англия - 35.1 лет.

Самый молодой контингент мигрантов в Германии - 29.3 лет, самый возрастной в Израиле - 41.3 лет. Средний возраст в России и Италия - 37.4 и 37.6 лет говорит о том, что эти страны раньше других стали странами приема молдавских мигрантов. В Германии самый молодой средний возраст - 29.3 лет. Эта страна только начинает достаточно интенсивно осваиваться молдавскими мигрантами. Первопроходцами в этом случае выступает, как правило, молодежный сегмент мигрантов.

Россия. Молодежный сектор трудовой миграции из Молдовы в Россию, как считают российские исследователи, к 2012 году значительно помолодел. «Трудовая миграция значительно помолодела за последнее десятилетие. В 2000 г. доля самой молодой группы - с 18 до 29 лет - составляла четверть от всего потока трудовых мигрантов в Россию, а к 2012 г. она выросла до 44% [11].

В нашем исследовании возрастная группа 18-29 лет составляет 31.9%. Данная ситуация говорит скорее о том, что молодежная группа мигрантов не стабильна и подвержена временным изменениям.

4.2.3. Распределение возрастных групп мигрантов в поселенческой структуре в шести странах миграции

Возрастные группы молдавских мигрантов демонстрируют различную тенденцию поселения в странах миграции: молодые выбирают в большей мере крупные городские поселения в странах миграции, старшие – малые города и сельские поселения.

Таблица 16. Распределение возрастных групп мигрантов в поселенческой структуре в шести странах миграции (%):

<i>Возраст</i>	<i>проживают за границей</i>				<i>Итого</i>
	<i>крупный город</i>	<i>средний город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>	
18-29	50.8	34.0	14.7	.5	100.0
30-44	45.9	35.6	11.9	6.7	100.0
45-59	54.7	28.1	14.4	2.9	100.0
60->	50.0	25.0	12.5	12.5	100.0
Итого (N=538)	50.0	32.9	13.6	3.5	100.0

Крупный город, как место проживания, сохраняет привлекательность во всех четырех возрастных группах: большинство мигрантов проживали в крупном городе в Республике Молдова, большинство проживают и в стране миграции. Крупный город создает наиболее привлекательные условия для осуществления целей миграции: учеба, работа, развлечения и др. Различия между возрастными группами, проживающими в среднем городе, находятся в пределах статистической погрешности, что говорит о практически равном их распределении в этом типе поселения в стране миграции (таблица 16).

Тяготение мигрантов в крупный город определяется не только большими возможностями занятости. Сама природа мигранта состоит в том, что его появление это появления чужака для группы и неестественно. Чужой это тот, кто пришел и не ушел. Поэтому для «чужого нужно большое пространство, где он бы не выделялся среди «своих». Таким местом может быть город, из всех городов лучшим местом – крупный город. Чужой «то и дело соприкасается с каждым отдельным элементом, но органически, через родственную, локальную закреплённость не связан ни с одним из них» [37].

Таблица 17. Миграционный опыт в странах миграции (%):

<i>Возраст</i>	<i>Когда Вы приехали в эту страну?</i>				<i>Итого</i>
	<i>2016-2015</i>	<i>2014-2012</i>	<i>2011-2007</i>	<i>2006-></i>	
18-29	31.6	48.5	17.9	2.0	100.0
30-44	15.1	23.4	32.8	28.6	100.0
45-59	5.8	18.7	27.3	48.2	100.0
60->	.0	.0	33.3	66.7	100.0
Итого	18.5	31.0	25.9	24.6	100.0

Чем продолжительнее опыт пребывания в стране миграции, тем вероятнее, что миграционные планы могут перейти в постоянную миграцию. Двух- и пяти летний опыт миграции характерен для 18-29-летних - 31.6% и 48.5%, 30-44-летних от шести до десяти лет и свыше 10 лет – две старшие возрастные группы - 48.2% и 66.7%.

Таблица 18. Распределение миграционных мотивов в возрастных группах

<i>Возраст</i>	<i>Какова была мотивы Вашего отъезда за границу?</i>				
	<i>Учеба</i>	<i>работа</i>	<i>Вос. семьи</i>	<i>эмиграция</i>	<i>лечение</i>
18-29	21.2	70.2	7.6	.5	.5
30-44	3.1	89.1	7.8	0.0	0.0
45-59	0.0	94.1	4.3	1.4	0.0
60->	0.0	87.5	12.5	0.0	0.0
Итого	8.9	83.4	6.9	0.6	0.2
	48	449	37	3	1

Основной блок мотивации мигрантов состоит из трех элементов, хотя различающихся по степени интенсивности: учеба, работа, воссоединение с семьей. Во всех четырех возрастных группах работа на первом месте - 83.4% по массиву. Работа как доминантный мотив характерен в первую очередь для 3-й возрастной группы - 94.1%. Специфика жизненной стадии этой группы - переход в стадию пожилого возраста, заставляет эту группу сконцентрировать усилия для накопления финансового капитала как гарантии сносного существования в старости. Вторая группа также ориентирована на работу (89.1%), но для нее характерна ориентация на учебу (скорее переквалификацию) - 3.1%. Вес образовательного мотива не значителен, так как в этом возрасте переобучение осложняется другими проблемами: семья, работа, здоровье. Работа и учеба – основные доминанты миграционного паттерна группы начальной стадии социального созревания: 70.2% и 21.2%.

Таблица 19. Социальные сети в стране миграции (%):

<i>Возраст</i>	<i>Индекс</i>	<i>Перед Вашим отъездом у Вас уже были контакты в этой стране?</i>		<i>Итого</i>
		<i>да</i>	<i>нет</i>	
18-29	0.43	71.7	28.3	100.0
30-44	0.39	69.6	30.4	100.0
45-59	0.41	70.5	29.5	100.0
60->	0.39	69.3	30.7	100.0
Итого	0.41	70.4	29.6	100.0
		379	159	538

Социальные сети молдавских мигрантов развиты достаточно сильно: 70.4% имели контакт в стране миграции перед отъездом, и только 29.6% таких контактов не имели. Развитость социальных сетей молдавских мигрантов в шести странах миграции говорит о том, что миграция в Молдове стала элементов обыденной культуры.

Таблица 20. Распределение возрастных групп в зависимости от семейного положения перед отъездом в миграцию (%):

Возраст	Семейное положение				
	холост, незамужем	официальный брак	неофициальный брак	разведен (а)	вдовец(а)
18-29	75.1	18.8	4.6	1.5	.0
30-44	9.9	74.0	4.2	9.4	2.6
45-59	.7	72.1	2.1	12.1	12.9
60->	12.5	62.5	.0	.0	25.0
Итого	31.5	53.1	3.7	7.1	4.7
	169	285	20	38	25

Незамужние молодые женщины и неженатые мужчины, преобладают в этом типе семейного статуса, в сравнении с другими возрастными группами - 75.1%. В брачных отношениях: официальных и неофициальных состоят 23.4%. Семейный статус не актуален для молодежной группы мигрантов. Семья - эндогенное качество трех возрастных групп: 1-я стадия социальной зрелости - 74.0%, 2-я стадии социальной зрелости - 72.1%. На этой стадии происходит окончательное становление социального статуса взрослого, которое определяется созданием полной семьи, детей. Четвертая возрастная группа: пожилой возраст - 62.5%. Хотя статус официального брака продолжает оказывать значимую роль в формировании миграционного паттерна, намечена тенденция его постепенного снижения и перехода в группу вдовец(а) - 25.0%.

Таблица 22. Ремиграционные интенции возрастных групп (%):

Возраст	Индекс	Вы хотите вернуться в Молдову?		итого
		да	нет	
18-29	-0.09	45.5	54.5	100.0
30-44	0.21	60.4	39.6	100.0
45-59	0.43	71.4	28.6	100.0
60->	1.00	100.0	.0	100.0
Итого	0.17	58.4	41.6	

Чем старше мигрант, тем в большей степени проявляется корреляция с возрастом и планов возвращения. Молодая группа социального стано-

вления выбирает реальность другого социума как место жизненной реализации. Разрыв поколений приводит к ситуации, когда более половины молодых возрастов не хотят вернуться в свою страну – индекс -0.09, в то время как вторая, третья и четвертая возрастные группы демонстрируют все возрастающую тенденцию к возвращению: 0.21, 0.43 и 1.00. Если тенденция не изменится поселения шести стран миграции будут «молодеть», страны миграции будут отправлять на «заработанный» у них отдых в Молдову.

4.3. Работа в Республике Молдова – работа в шести странах миграции.

Из обстоятельств, существенным образом влияющих на профессионально-статусное распределение мигрантов влияют социальные, экономические и культурные особенности городских и сельских поселений.

Таблица 23. Статус мигрантов в Республике Молдова и в шести странах миграции (%):

<i>Статус респондентов</i>	<i>Молдова</i>	<i>Страны миграции</i>	
	<i>%</i>	<i>%</i>	
неквалифицированные рабочие	9.9	37.0	+21.7
квалифицированные рабочие	48.7	46.5	-2.2
специалисты среднего уровня квалификации	6.9	3.7	-3.2
специалисты высшего уровня квалификации	6.3	1.9	-4.4
безработные	10.2	2.0	-8.2
студенты, школьники	14.8	0.6	-14.2
домохозяйки	2.2	3.3	+1.1
нет ответа	.9	5.0	
Итого	100.0	100.0	

Статус респондентов в Молдове распределялся следующим образом: занятых в момент опроса - 71.8%, числились безработными - 10.2%, учащиеся (студенты и школьники) - 14,8% и домохозяйки - 2.2% н/о - 0.9%.

Статус респондентов в шести странах миграции составил: занятых в момент опроса - 89.1%, числились безработными - 2.0%, учащиеся (студенты и школьники) - 0,6% и домохозяйки - 3.3%, н/о - 5.0%.

Под влиянием требований рынка в стране миграции произошли существенные изменения в структуре занятых. В количественном отношении число занятых в странах миграции увеличилось до 479 (+93) человека за счет перехода части безработных, студентов, учащихся и домохозяек в статус занятых.

Численность специалистов высшей квалификации, нашедших соответствующую работу в странах миграции, по сравнению с численностью этой группы по последнему месту работы в Молдове сократилась в 3 раза, специалистов средней квалификации уменьшилась почти в 2 раза, напротив, число неквалифицированных рабочих увеличилось в 3.7 раза.

Распределение профессионально-статусных позиций в шести странах миграции.

Парадокс миграционной политики: высококвалифицированные мигранты – самая привлекательная категория мигрантов и их приезд поощряется, в отношении неквалифицированных мигрантов принимаются ограничительные меры. Однако потребность в большом количестве низкоквалифицированной рабочей силе испытывают практически все развитые экономики мира [6; 24].

Профессионально-квалификационные группы в шести странах миграции распределяются следующим образом: 41.5% - низкоквалифицированные работники, 52.2% - квалифицированные работники, 4.2% - средний уровень квалификации и 2.1% - высший уровень квалификации.

Таблица 24. Распределение мигрантов по видам профессионально-квалификационного статуса в шести странах миграции (%):

<i>Страны миграции</i>	<i>профессионально-квалификационный статус</i>				<i>Итого</i>
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
Россия	24.5	68.2	5.2	2.1	100.0
Италия	64.5	30.9	2.7	1.8	100.0
Португалия	40.0	57.1	2.9	.0	100.0
Германия	43.7	49.3	5.6	1.4	100.0
Израиль	59.5	35.7	0.0	4.8	100.0
Англия	37.9	51.7	6.9	3.4	100.0
Итого	41.5	52.2	4.2	2.1	100.0

Примечание: 1. - низкоквалифицированные работники; 2. - квалифицированные работники; 3. - средний уровень квалификации; 4. - высший уровень квалификации.

Наибольшая доля неквалифицированных молдавских мигрантов среди работающих: в Италии - 64.5%; Израиле - 59.5%, Германия - 43.7%, Португалия - 40.0% и Англии - 31.0%. На российском рынке труда каждый четвертый молдавский мигрант - неквалифицированный рабочий - 24.5%.

Ряд исследователей придерживается мнения, что тенденция привлечения низкоквалифицированных мигрантов характерна для Европейского союза в большей степени, чем для других стран [2].

1. Выбор страны миграции рационально мотивирован. Мигранты выбрали страны приема на основе рациональной мотивации. Результаты опроса показывают, что для подавляющего числа мигрантов 89.3% страны миграции были «желаемой страной миграции». И только для каждого десятого 10.7% выбор страны приема не совпадал с желаемой страной.

2. Выбор страны миграции – определяется наличием социального капитала в стране миграции. Значимое большинство мигрантов обладает социальным капиталом: 67.3% низкоквалифицированных работников, 74.0% квалифицированных работников, 60.0% среднего уровня квалификации и 80.0% высшего уровня квалификации имели перед отъездом контакты в стране приема.

Рынок труда в странах миграции отличается, при прочих условиях, в зависимости от типа поселения, в котором он расположен. Данные, представленные в следующей таблице, показывают распределение занятых мигрантов в Молдове непосредственно перед миграцией.

Таблица 25. Распределение профессионально-статусных позиций мигрантов в поселенческой структуре Молдовы перед миграцией (%):

<i>Виды занятости</i>	<i>Тип поселения в Республике Молдова</i>		
	<i>крупный город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>
Неквалифицированные рабочие	32.1	18.9	49.1
Квалифицированные рабочие	33.6	26.0	40.5
специалисты среднего уровня квалификации	43.2	18.9	37.8
специалисты высшего уровня квалификации	41.2	29.4	29.4
безработные	25.5	18.2	56.4
Итого	33.8	23.8	42.4

Распределение по отдельным видам профессионально-статусной квалификации выглядит следующим образом: а). неквалифицированные и квалифицированные работники осваивают все четыре типа поселений, в). специалисты среднего уровня квалификации два типа поселений-крупный и средний город, и с). специалисты высшего уровня квалификации крупный, средний город и малый тип города (таблица 19).

Профессионально-квалификационный статус мигрантов изменился в шести странах миграции по сравнению с профессионально-квалификационным статусом в Молдове. Из всего массива трудовых мигрантов сохранили профессионально-квалификационный статус 51.0% респондентов, повысили - 7.0%, понизили – 36% и перешли в группу незанятых – 6%.

**Распределения профессионально-статусных позиций
в шести странах миграции (поселенческий уровень).**

Миграция в большие города, отмеченная еще Равенстайном, общая характеристика пространственных миграционных потоков. Этот тип пространственной миграции – особенность как внутренней, так и внешней миграции. В развитых странах международная миграция создает значительный прирост населения крупных городов [15].

Поселенческая мобильность всех четырех групп профессионально-статусной квалификации в странах приема характеризуется поселением в городские поселения - 96.7% и в сельские поселения - 3.3%.

Таблица 26. Распределение профессионально-статусных позиций мигрантов в поселенческой структуре стран миграции (%):

<i>виды профессионально-статусной квалификации</i>	<i>Типы поселений</i>			
	<i>крупный город</i>	<i>средний город</i>	<i>малый город</i>	<i>село</i>
Неквалифицированные рабочие	41.2	34.2	19.6	5.0
Квалифицированные работники	56.4	31.6	9.6	2.4
Специалисты среднего уровня квалификации	80.0	20.0	.0	.0
Специалисты высшего уровня квалификации	60.0	30.0	10.0	.0
Итого	51.1	32.2	13.4	3.3

По отдельным видам профессионально-статусной квалификации распределение выглядит следующим образом: а). неквалифицированные и квалифицированные работники осваивают все четыре типа поселений, в). специалисты среднего уровня квалификации осваивают два типа поселений: крупный и средний город, и с). специалисты высшего уровня квалификации осваивают крупный, средний город и малый тип города (таблица 20).

**4.3.2. Движение в квалификационных группах
в шести странах миграции**

В социально-экономических условиях стран миграции происходит: а). изменение профессионально-статусных позиций, приобретенных респондентами в Молдове, в). безработные распределяются в конкретные профессионально-статусные группы, с). часть незанятых респондентов в стране миграции приобретает профессионально-статусные позиции, другая продолжает оставаться в прежнем статусе. Определяется состав дан-

ной группы ответом на открытый вопрос: «В каком секторе Вы заняты / что является Вашим занятием в стране миграции?»

Профессионально-статусная группа по месту работы в странах миграции составляет 479 чел. (90.5%) и незанятых 50 чел. (5.5%). В процессе пребывания в стране миграции количество занятых увеличилось на 68 чел.

Таблица 27. Виды занятости в Республике Молдова и виды занятости в странах миграции (%):

Виды занятости в Молдове**	Виды занятости в странах миграции*							
	1	2	3	4	5	6	7	99
1.	56.6	37.7	.0	.0	1.9	.0	1.9	1.9
2.	34.7	59.2	1.5	.0	3.1	.0	.8	.8
3.	43.2	21.6	13.5	8.1	5.4	.0	2.7	5.4
4.	20.6	38.2	11.8	20.6	2.9	.0	5.9	.0
5.	40.0	40.0	1.8	.0	7.3	1.8	5.5	3.6
6.	33.3	38.5	7.7	.0	7.7	2.6	10.3	.0
7.	19.5	29.3	7.3	.0	4.9	2.4	34.1	2.4
8.	83.3	16.7	.0	.0	.0	.0	.0	.0
99.	40.0	60.0	.0	.0	.0	.0	.0	.0
ИТОГО	37.0	46.5	3.7	1.9	3.9	.6	5.0	1.5

* *Примечание:* 1. - неквалифицированные рабочие; 2. – квалифицированные рабочие; 3. - специалисты среднего уровня квалификации; 4. – специалисты высшего уровня квалификации; 5. – домохозяйки; 6. – студенты, учащиеся; 7. - не работают; 99. - нет ответа.

** *Примечание:* 1. - неквалифицированные рабочие; 2. – квалифицированные рабочие; 3. - специалисты среднего уровня квалификации; 4. - специалисты высшего уровня квалификации; 5. – безработные; 6. – студенты, учащиеся; 7. - школьники; 8. – домохозяйки; 99. - нет ответа.

А. Движение профессионально-статусных групп Республики Молдова на рынке труда в шести странах миграции: России, Италии, Португалии, Германии, Англии и Израиля.

• **Неквалифицированные рабочие (53-100%)** – 56.6% – в странах миграции остались в группе неквалифицированных рабочих, 37.7% перешли в группу квалифицированных рабочих, в группу не занятых – 5,7%, н/о - 1,9% .

• **Квалифицированные рабочие (262-100%)** - 59.2% в странах миграции остались в группе квалифицированных рабочих, 34.4% перешли в группу неквалифицированных рабочих, 1,5% повысили свой статус до третьей группы, 4.1% перешли в группу незанятых.

• **Специалисты среднего уровня (37-100%)** - 13.5% в странах миграции остались в группе, 43.2% снизили свой статус до первой группы и – 21,6% до второй, повысили статус до четвертой 8.1%, перешли в группу незанятых – 13,5%.

• **Специалисты высшего уровня (34-100%)** - 20.6%, т.е. каждый пятый сохранили в странах миграции статус специалиста высшего уровня, 20.6%, также каждый пятый снизил свой статус до первой группы, 38, 2% до второй группы, 11.8% - до третьей, в группу незанятых перешли 8,8%.

• **Безработные (55-100%)** - в странах миграции заняли статус: 40.0% неквалифицированных рабочих, 40.0% квалифицированных рабочих, 1.8% специалистов среднего уровня и 14.6% незанятых.

• **Студенты (39-100%)**: 2.6% остались в статусе студентов, 33.3% перешли в статус неквалифицированных рабочих и 38.5% квалифицированных работников, 7.7% специалистов среднего уровня. 7.7% живут на содержании мужей и 10.3% не работают (точный статус не известен).

• **Школьники (41-100%)**: 2.4% остались в статусе школьников, 19.5% перешли в статус неквалифицированных рабочих и 38.5% квалифицированных работников, 29.3% - специалистов среднего уровня. 7.3% живут на содержании мужей и 10.3% не работают (точный статус не известен).

• **Домохозяйки (12-100%)**: 83.3% перешли в статус неквалифицированных рабочих и 16.7% квалифицированных работников.

Профессионально-статусная позиция мигрантов в странах миграции во временной перспективе.

Таблица 28. Распределение опрошенных мигрантов по году приезда в страны миграции и профессионально-статусной позиции (*в % по строке*)

<i>Когда Вы приехали в эту страну?</i>	<i>Профессионально-статусная позиция в странах миграции</i>				<i>Итого</i>
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
2006->	39.7	54.5	4.1	1.7	100.0
2011-2007	37.7	56.9	3.8	1.5	100.0
2014-2012	40.6	51.7	3.5	4.2	100.0
2016-2015	51.2	42.9	4.8	1.2	100.0
Итого	41.4	52.3	4.0	2.3	100.0
	198	250	19	11	478

Примечание: 1. - Неквалифицированные рабочие; 2. - Квалифицированные работники; 3. - Специалисты среднего уровня квалификации; 4. - Специалисты высшего уровня квалификации.

Распределение респондентов по году приезда в страны миграции и профессионально-статусной позиции (таблица 22) показывает следующее: чем позже мигрант приехал, тем больше среди них неквалифицированных работников и тем меньше квалифицированных работников. В то же время наблюдается рост доли специалистов среднего уровня квалификации и высшего уровня квалификации.

5. Заключение

1. 25.7% будущих мигрантов родились в крупных городах Республики Молдова, в малых городах страны - 50.9% и в сельских поселениях на первом этапе миграции - 22.1%.

2. Родившиеся в крупных городах и селах Республики Молдова в большинстве своем остаются там, где родились: 83.6% в крупном городе и 70.7% в селах. Крупные города растут за счет села - 22.1% и малого города - 15.9%. При этом сами в незначительном количестве пополняют малый город - 10.0% и село - 6.4%.

3. Поселенческий статус внешних мигрантов в шести странах миграции существенно меняется в сравнении с предыдущим этапом: половина внешних мигрантов - 50.0% поселяется в крупных городах, 32.9% мигрантов поселяется в среднем городе и малом городе - 13.6%, в сельских населенных пунктах - 3.5%.

4. Молдавские мигранты ориентируются на крупный город в России - 75.8% и Англии - 51.5%, на средний город: Италия - 38.9%, Португалия - 50.0%, Германия - 44.9%, Израиль - 55.6%. Особенностью поселенческой мобильности молдавских мигрантов в Россию и Англию доминантная миграция в крупный город, в странах ЕС (Италия, Португалия, Германия) и Израиле доминантная миграция в средние городские поселения. Очевидно, все три городских поселений стран ЕС предоставляют молдавским мигрантам большую степень реализации целевых миграционных установок.

5. Гендерные диспропорции в миграционном паттерне показывают преобладание женщин по сравнению с мужчинами по таким социальным статусам семейного ролевого поведения как: официальный брак - 57% (48.9%), разведен(а) - 9.5% (4.6%) и вдовец(а) - 7.6% (1.5%). Преобладание мужчин заметно в статусе «холост, не замужем»: женщины 21.5% и мужчины 42.0%. Миграционный паттерн мужчин в отсутствии семейного статуса большей мере ориентирован на миграцию, чем женщин.

6. Новая волна территориальной мобильности в шести странах миграции показывает, с одной стороны, что мужчины и женщины в поселенческой структуре распределяются следующим образом: крупные города

51.5% и 48.6% соответственно, средние города 32.8% и 33.0%, малые города 12.6% и 14,5% и в селах 3.1% и 4.0%.

7. Средний возраст по всему массиву респондентов – 36.1. По странам средний возраст молдавских трудовых мигрантов выглядит следующим образом: Россия - 37,4 лет, Италия - 37.6 лет, Португалия - 34.1 лет, Германия - 29.3 лет, Израиль - 41.3 лет, Англия - 35.1 лет.

8. Хотя все возрастные группы мигрантов в странах миграции выбирают крупный город – 49.0-50.4%, выбор первых трех групп в большей мере ориентирован на поселение в крупном городе, чем группа 50-74 летних – 46.6%. Поселение возрастных групп в средний город в процентном отношении мало отличаются, что свидетельствует об одинаковом их отношении к среднему городу как типу поселения в стране миграции. Старшая возрастная группа в большей мере выбирает малый город и сельский тип поселения.

9. Численность специалистов высшей квалификации, нашедших соответствующую работу в странах миграции, по сравнению с численностью этой группы по последнему месту работы в Республике Молдова, сократилась в 3 раза, специалистов средней квалификации уменьшилась почти в 2 раза, напротив, число неквалифицированных рабочих увеличилось в 3.7 раза.

Литература

1. Altman C.E. Age, Period, and Cohort Effects. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.10072F978-94-007-6179-7_88-1 (электронный доступ 12.10.2018).
2. Avato J. Migration pressures and immigration policies: new evidence on the selection of migrants. Social Protection and Labor Policy and Technical Notes 52449, The World Bank. 2009. <https://ideas.repec.org/p/wbk/hdnspu/52449.html>. (Электронный доступ 04.11.2018).
3. Barometru Opiniei Publice al Republicii Moldova. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=156&id=804> (электронный доступ 13.11.2018).
4. Бритвина И.Б. Детерминация вынужденной миграции из стран ближнего зарубежья. [file:///C:/Users/temp/Downloads/determinatsiya-vynuzhdennoy-migratsii-iz-stran-blizhnego-zarubezhya20\(1\).pdf](file:///C:/Users/temp/Downloads/determinatsiya-vynuzhdennoy-migratsii-iz-stran-blizhnego-zarubezhya20(1).pdf). (электронный доступ 10.11.2018).
5. Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA”, 2017. (Электронный доступ 4.10.2018).

6. Chaloff J. Management of Low-Skilled Labour Migration. <https://www.oecd.org/els/mig/43999033.pdf>. (Электронный доступ 04.11.2018).
7. Child migrants / Migration data portal. https://migrationdataportal.org/themes/child-migrants.”ktnhjuysq. (Электронный доступ 13.11.2018)
8. Clark WA.V., Ham, van, M., Coulter R. Spatial mobility and social outcomes. // Journal of Housing and the Built Environment, vol.29, 2014, no.4, pp.699-727. DOI: 10.1007/s10901-013-9375-0). (Электронный доступ 15.10.2018).
9. Deléchat C. International Migration Dynamics: The Role of Experience and Social Networks. <https://doi.org/10.1111/1467-9914.00173>. (Электронный доступ 17.10.2018).
10. Evidence on internal and international migration patterns in selected African countries. <http://www.fao.org/3/a-i7468e.pdf>. (Электронный доступ 21.10.2018).
11. Флоринская Ю.Ф., Мкртчян Н.В., Малева Т.М., Кириллова М.К. Миграция и рынок труда. <https://www.hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/56/153718772947f8faa2f83056aedd121217287df007/d0a4d0bbd0bed180d0b8d0bdd181d0bad0b0d18f,d09cd0bad180d182d187d18fd0bd.pdf>). (Электронный доступ 04.11.2018).
12. Головатая Л. Международная трудовая миграция из Республики Молдова: социальные и экономические эффекты. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Mejdnarodnaia%20trudovai%20migriatia%20iz%20RM_sotialinie%20e%20economiceskie%20effecti.pdf). (Электронный доступ 29.10.2018).
13. Grieco E.M., Boyd M. Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration. http://campus.filo.uba.ar/pluginfile.php/152317/mod_resource/content/1/Grieco2020Boyd-20Women20and20migration20-20gender20into20migration20theory.pdf). (Электронный доступ 26.07.2018).
14. Grigg D.B. E.G.Ravenstein and the “laws of migration”. <https://pdfs.semanticscholar.org/670c/f33479ee5460e750856ddaed69ec96440c13.pdf>. (Электронный доступ 26.10.2018).
15. Huis, van, M., Han N., Croes M. Migration of the four largest cities in the Netherlands. <file:///C:/Users/temp/Downloads/migration.pdf>
16. Impicciatore R. Internal Migration in Italy and its Links with International Migration. https://www.researchgate.net/publication/318432389_Internal_Migration_i

- n_Italy_and_its_Links_with_International_Migration. (Электронный доступ 17.10.2018).
17. International Migration Report 2017: Highlights, http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf. (Электронный доступ 17.10.2018).
 18. Ионцев В.А. И Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вып.3. http://docplayer.ru/50534646-V-a-ioncev-vyupusk-3.html#show_full_text
 19. Жизненный путь поколения: его выбор и утверждение. - Таллинн. 1985.
 20. Johnson K.M., Winkler R., Rogers L.T. Age and Lifecycle Patterns Driving U.S. Migration Shifts. <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=carsey>. (Электронный доступ 1.11.2018).
 21. Кравченко А.И. Социология. - Екатеринбург, «Деловая книга», 1998.
 22. Manasyan H.M., Avagian A.R., Manasyan M.G. Population migration and settlement structural movements in the Republic of Armenia (2002-2015). <http://ysu.am/files/8.%20population%20migrations%20and%20settlement%20movements%20in%20the%20republic%20of%20armenia.pdf>. (Электронный доступ 15.10.2018).
 23. Moldova în cifre / Молдова в цифрах 2017. Breviar statistic. / Статистический справочник. - Chişinău, 2017. http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Moldova_in_cifre/2017/Moldova_in_cifre_2017.pdf. (Электронный доступ 10.10.2018).
 24. Мукомель В.И. Политика интеграции мигрантов в России: вызовы, потенциал, риски. http://russiancouncil.ru/upload/wp_migration_413.pdf. (Электронный доступ 04.11.2018).
 25. Paul A.M. Capital and mobility in the stepwise international migrations of Filipino migrant domestic workers. // Migration Studies, Volume 3, Issue 3, 1 November 2015, pp.438-459, <https://doi.org/10.1093/migration/mnv014>). (Электронный доступ 04.11.2018).
 26. Рамочная программа партнерства Республики Молдова и Организации Объединенных Наций в целях устойчивого развития на 2018-2022 годы
151018<http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/strateg/UNDAF%20Moldova%20RU.pdf>. (Электронный доступ 06.10.2018).

27. Расширенный миграционный профиль Республики Молдова 2009-2014 Международная Организация по Миграции Республика Молдова, Кишинев. <http://www.iom.md>. (Электронный доступ 06.10.2018).
28. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. // Journal of the Statistical Society of London. Vol.48. No.2. (Tun., 1885). pp.167-235, <http://www.jstor.org/stable/2979181> Accessed: 24.06.2008, https://cla.umn.edu/sites/cla.umn.edu/files/the_laws_of_migration.pdf. (Электронный доступ 04.11.2018).
29. Rughiniş C., Humă B. Who Theorizes Age? The “Socio-Demographic Variables” Device and AgePeriod-Cohort Analysis in the Rhetoric of Survey Research, C:/Users/temp/Downloads/TheorizingageforRGandAcademia%20(2).pdf <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2015.07.005>. (Электронный доступ 18.10.2018).
30. Sandu D. Lumile sociale ale migrației românești în străinătate. – Iasi, Polirom, 2010.
31. Settersten R.A. The measurement of age, age structuring, and the life course. https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/user-docs/Allgemeine_Soziologie/Settersten_Mayer_20Measurement20of20Age.pdf. (Электронный доступ 26.07.2018).
32. Szkudlarek B. Reentry - A review of the literature. file:///C:/Users/temp/Downloads/Reentry-A_review_of_the_literature20(1).pdf. (Электронный доступ 08.04.2018).
33. Tani M, Migration and education, UNSW and IZA, file:///C:/Users/temp/Desktop/Think%20piece%20-%20International%20migration%20and%20education%20-%20Tani%20-%20FINAL%20.pdf). (Электронный доступ 02.11.2018).
34. Trends in International Migration Continuous Reporting System on Migration Annual Report 2001 edition Organisation for Economic Cooperation and Development <https://www.oecd.org/migration/mig/2508596.pdf>. (Электронный доступ 28.10.2018).
35. Tulus J. Family stories: oral tradition, memories of the past, and contemporary conflicts overland in Mentawai – Indonesi. https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/20262/iii_08.pdf?sequence=14a. (Электронный доступ 15.10.2018).
36. Закон о гражданстве Германии. <https://honorarconsul.ru/index.php?an=citizenship-law-germany>). (Электронный доступ 08.04.2018).
37. Зиммель Г. Эскурс о чужаке. <http://stomfaq.ru/30728/index.html>). (Электронный доступ 26.07.2018).

PERICOLUL MITURILOR POLITICE ASUPRA DEZVOLTĂRII INSTITUȚIILOR POLITICE DEMOCRATICE ȘI SOCIETĂȚII CIVILE

Liviu VOVC

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea
Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative

Doctorant în științe politice

This article reflects the influence the political myths have upon the democratic processes. Political myths are a particular category of myths, which focus on political subjects. They can be defined as ideological stories that offer a specific meaning to the past or the present, and offer predictions on future events, which are considered valid by a group of people. It is very important to study the link between symbols and politics, as well as their capacity to influence the conscience of the masses, in order to fight against the influence that myths have on the decisions of the citizens. The article offers a general analysis on political myths and on the way they have influenced the last important electoral processes, offering solutions that would reduce their influence on the public opinion.

Un fenomen caracteristic politicii contemporane, care devine deosebit de evident în timpul campaniilor electorale active constă în confruntarea și manipularea cu tot felul de mituri care sunt în stare să "condimenteze" imaginea politicienilor "buni" și "înțelepți". Or, actualmente, mitul devine partea reversă a oricărei idei, mai ales în politică. Un mit politic reușit reiterat sau nou inventat, poate deveni un instrument eficient de manipulare a conștiinței publice. Pe măsură ce imaginea lumii înconjurătoare devine mai complexă, percepția realității în toată diversitatea sa se pierde fiind înlocuită de scheme simplificate, unde setul de sugete mitologice tradiționale în care fostele personaje și forțe divine mitice sunt înlocuite cu actori moderni fiind promovată magia misterioasă a politicienilor și a forțelor lor ascunse. În consecință, comportamentul politic se reduce la anumite acțiuni dintre cele mai simple și emoțional expresive: efectele / elementele stihionice ale mitingurilor, manifestarea entuziasmului exagerat sau a unei ure inadecvate pentru liderii politici. Accentul în acest caz, cade nu pe preocuparea de înțelegerea proceselor politice reale, ci pentru reflecția lor mitologică.

În epoca sec XXI-lea, caracteristic dezvoltării active a tehnologiei informației, apar noi și diverse oportunități pentru crearea și exploatarea miturilor politice. Suntem contemporanii unei epoci a unei realități adesea construite artificial, construită sau bazată de mituri. Prin urmare, cunoașterea fenomenului și

al funcționării mecanismelor mitologiei politice devine o condiție pentru supraviețuire în lumea contemporană.

Din aceste considerente, un deziderat al societății contemporane constă în conștientizarea conceptului/ noțiunii de *Mit politic* pentru înțelegerea rolului și influenței mitului politic asupra schimbărilor în societatea civilă și asupra instituțiilor politice contemporane.

În prezent, s-au scris sute de lucrări științifice în domeniul filosofiei, psihologiei, semioticii, istoriei și culturii despre mit, problema mitologizării puterii politice în sursele Internet nu a fost încă suficient studiată, această problemă fiind analizată mai mult fiind utilizate exemplele mass-mediei tradiționale - presa scrisă, televiziunea, radioul.

Cercetările contemporane susțin că Mitul politic înseamnă multă fabulație, este deformare sau interpretare ce recuză în mod obiectiv realul; e o legendă cu funcție explicativă și cu rol mobilizator; cu un rol important în originea evenimentelor politice. Aceste manifestări țin de un anumit tip de discurs. Miturile politice ale societăților contemporane se suprapun, se întrepătrund și se pierd uneori în și miturile sacre ale societăților tradiționale. Mitul politic este în mod fundamental polimorf (asemenea mitului religios, constituie o realitate ambiguă și instabilă), fluid și ambivalent.

Totodată, Miturile sunt interpretarea unei acțiuni sau realități în interesul unei persoane sau grup de persoane, creatorii mitului. Miturile politice sunt o categorie particulară a miturilor care se axează pe subiecte politice. Acestea pot fi definite drept narațiuni cu încărcătură ideologică ce oferă un înțeles specific trecutului sau prezentului și oferă predicții asupra evenimentelor viitoare considerate valide de un anumit grup.

”Socializarea politică” reprezintă un proces de dezvoltare a individului politic prin asimilarea și interiorizarea normelor și valorilor din cadrul unei culturi politice într-un sistem politic dat. Acest proces complex are drept scop pregătirea persoanei pentru a putea să își asume anumite responsabilități și acțiuni corespunzător sistemului politic din societate. Această transformare a individului, este pe larg influențat de cei care difuzează și sunt con interesați în promovarea sistemului valorico-normativ cu caracter politic.

Din acest considerent studierea legăturii dintre simboluri și politică și capacitatea lor de a influența conștiința maselor este intens studiată în știința contemporană. Pentru determinarea realității politice dintr-o regiune este nevoie de a studia cultura, simbolurile, mitologiile acelor locuri. În opera sa, Ernest Cassirer explică că ”realitatea fizică pare să se retragă nemijlocit, în măsura în care avansează activitatea simbolică a omului” și că omul, ”nu mai trăiește într-un univers pur fizic, el trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți componente ale acestui univers. Ele sunt firele care țes rețeaua simbolică, țesătura încălțită a experienței umane”[1, p.53]. Ca urmare a acestor

declarații deducem că omul contemporan trăiește într-o atmosferă plină de simboluri, el transformându-se din "animal rațional" în "animal simbolic".

Leslie Alvin White, un antropolog american cunoscut pentru teoriile sale referitor la evoluția culturală și socio-culturală, a dezvoltat ideea scrisă de Ernest Cassierer adaugând că: "noi deosebim omul după capacitatea lui de a crea simboluri, capacitate ce are ca rezultat cultura umană. Anume datorita acestei capacități omul percepe lumea înconjurătoare altfel decât ființele ce nu posedă rațiune și în acțiunile lor se bazează doar pe instinct animalic" [2, pp.94-95].

Unul din principiile esențiale ale democrației autentice este pluralismul de idei valorificat prin intermediul libertății cuvântului sau a exprimării. Ultima a devenit o condiție sigură și unică de formare a unei opinii publice cu adevărat libere, lipsite de semnele vizibile ale posibilelor vicii doctrinare sau urme ale tehnicilor de manipulare distructivă. În acest fel democrația poate conferi o poziție redevabilă intereselor și priorităților naționale, transformând societatea civilă într-un actor de bază a proceselor de identificare, decodificare, monitorizare și conștientizare a problemelor legate de dimensiunile politice, socio-economice și de cultură ale unui spațiu public național.

Calitatea valorilor socio-politice într-un anumit sistem depinde de intensitatea traficului de informație, căile ei de circulație și accesibilitatea ei pentru indivizii simpli. Iar cel mai mic monopol asupra surselor mediatice și a informației ca atare, permite elitelor politice să-și garanteze participarea la procesul de producere a raționamentelor artificiale de către membrii electoratului. Dirijarea amplitudinii "vocii poporului" de către anumiți actori politici este realizată prin intermediul inoculării miturilor politice în rațiunea de evaluare a maselor. Aceste acțiuni nu numai că asigură lărgirea rîndurilor de adepți ale forțelor sau ale ideologiei promovate de anumiți actori politici, dar are și un rol esențial în confruntările electorale dintre "cavalerii politici"

Miturile politice sunt utilizate de forțele politice în diferite scopuri, printre care și de modelarea comportamentelor indivizilor în spațiul lor comun de adiacență – societate și chiar în mediul lor personal – familie. Capacitățile demonstrate de mituri reprezintă cu adevărat un pericol pentru societățile civile nou create, posesoare de sisteme de valori politice defectuase încă foarte vulnerabile la fluxurile de informație cu încărcătură politică. De aceea, este important ca miturile politice să fie desprinse de restul conținutului mesajelor, declarațiilor și pronosticurile elaborate de actorii politici.

Politica și discursurile politice din secolul XXI deseori sunt bazate pe folosirea miturilor pentru a influența masele. În fiecare an avem parte de exemple în care prin intermediul mass-mediei, a rețelelor de socializare cetățenilor unui anumit spațiu le este insuflată o opinie care să fie crucială pentru rezultatele alegerilor sau a referendumurilor.

Un caz elocvent al influenței miturilor politice asupra deciziilor cetățenilor, îl reprezintă evenimentul din Marea Britanie cunoscut sub numele Brexit.

Pe 23 iunie 2016, britanicii au fost chemați la urne pentru a se expune în cadrul unui referendum dacă Marea Britanie trebuie să rămână în Uniunea Europeană sau să o părăsească, această opțiune fiind denumită "Brexit", după exemplul referendumului din Grecia, Grexit.

Campania a fost divizată în două tabere, Leave și Remain. În timp ce tabăra Remain, condusă de elitele financiare, industriale nu a fost capabilă să vină cu explicații statice cu privire la un potențial dezastru economic după părăsirea UE, tabăra Leave a alimentat sitematic publicul, reprezentând o mulțime de informații parțial adevărate, venind cu declarații înșelătoare cu scopul de a isteriza electoratul și de a crea o reacție viscerală împotriva imigrației și a reglementărilor UE. O campanie care a valorificat la maximum elementele de bază ale psihologiei sociale pentru a construi o platformă convingătoare, chit că toate argumentele și motivele au fost eronate. Tabăra Leave nu era interesată de fapte, era interesată de exploatarea la maxim a unor prejudecăți, obscure, pe dorință vagă, nedefinită, legată de „Marea Britanie să fie măreață din nou” și pe nostalgia „vremurilor de altădată”, o eră de aur, care pe fond, nu a existat niciodată ca atare.

Pe parcursul întregii campanii cei din tabăra Leave au folosit la maxim două mituri:

- *Mitul superiorității*, care pune în prim plan importanța poporului britanic "ai nostril" și crea pericolul invaziei altor culturi care ar fi putut afecta mediul în care ei locuiesc.

- *Mitul veacului de aur*, care pune în atenție valoarea timpului trecut, prezentând comparativ avantajele perioadelor istorice anterioare față de prezentul nebulos și instabil, urmărind scopul de a convinge populația despre necesitatea revenirii la perioadele istorice prospere.

Drept urmare a isterizării electoratului și incapacitatea taberei Remain de a dinamiza electoratul confuz, au dus ca în final să învingă miturile și manipulara. Acest referendum fiind o dovadă că orice e posibil în sec. XXI.

Ultima campanie prezidențială din SUA (2016) a schimbat normele jurnalistice scrise sau nescrise și respectate de decenii. Obiectivitatea, echidistanța și echilibrul jurnaliștilor au fost uitate și lăsate deoparte. A fost o campanie care, în egală măsură, a fermecat, a uimit, a îngrozit și a polarizat atât Statele Unite, cât și lumea întreagă [3, p.8].

Donald Trump și echipa sa au știut cum să folosească psihologia socială astfel ca în final să învingă. Printre miturile folosite în cadrul campaniei electorale au fost:

- *Mitul complotului*, prin care el venea cu declarații împotriva imigranților, în mod particular musulmani și mexicani, care se făceau vinovați de situația în care se afla America.

- *Mitul veacului de aur*; însăși sloganul de campanie al său, ”Make America Grate Again” (să facem America puternică din nou), a fost unul de mobilizare a electoratului melancolic după vremurile trecute.

În contextul Brexit și al alegerilor din Statele Unite, au învins miturile politice promovate cu iscusință de actorii politici și capacitatea lor de a influența emoțiile electoratului. Rezultatele acestor două scrutine au fost bazate mai mult pe emoții și mai puțin pe fapte, mai mult pe sentimente decât pe luciditate. Iar acest lucru este un pericol pentru dezvoltarea instituțiilor politice democratice.

Actorul principal, responsabil și de rezultate a fost media care a promovat acest tertipurii. În societatea contemporană rolul mass-mediei este indiscutabil, vorbind mai ales de mijloacele mediatice cu grad impunător de emiterie și de solicitarea din partea populației. Datorită puterii imaginilor emise și a forței de influență televiziunea se bucură de o încredere enormă din partea publicului [4].

Or, prin prisma procesului de creare și propagare, miturile politice influențează cetățenii și atitudinile acestora față de anumite evenimente politice. Indirect, miturile pot influența și deciziile politice. În formarea și perpetuarea acestora, imaginarul colectiv a fost influențat de-a lungul vremii de diverși factori. În alte situații, miturile conduc la formarea unor întregi teorii ce sunt dezvoltate apoi în multiple contexte.

Programele electorale ale formațiunilor politice sunt fundamentate pe normele clasice ale gândirii mitologice, avînd următoarea structură:

- componenta spaimei infiltrate în rîndul populație prin amplificarea crizelor, recesiunii socio-economice în care se află societatea;

- prezentarea profilului unui “dușman / inamic inventat” din cauza căruia societatea se confruntă cu diverse dificultăți, fapt ce scutește partidele politice de orice responsabilitate pentru problemele apărute în comunitate;

- modelarea imaginii “eroului/salvatorului” în favoarea căruia va fi derulat mitul politic;

- utilizarea simbolurilor arhaice (imagini adaptate ale tatălui și mamei, elemente religioase etc.);

- elogierea trecutului glorios considerat drept “veac de aur” la care societatea numai decît trebuie să revină.

Iar mass-media este folosită pentru a întipări în conștiința cetățenilor ideologia promovată.

Pentru a nu admite ca miturile politice să influențeze opinia indivizilor, este nevoie în primul rînd, educația primită de la părinți despre valorile culturale ale vieții. În același timp, instituțiile de educație ale statului: grădinițe, școli, universități; trebuie să se implice activ în promovarea gândirii critice în rîndul

cetățenilor, astfel ca ei să nu poată fi influențați de promovarea excesivă a unor mesaje manipulatorii. Această capacitate a unei societăți, este vitală pentru dezvoltarea instituțiilor politice democratice.

Totodată, datorită rolului important pe care îl au mijloacele mass-media în informarea populației, este absolut necesară o instituție care să monitorizeze informația expusă publicului. Rolul acestui gen de instituții nu este de a cenzura, dar de a controla tipul de informație transmisă publicului larg și să impună o anumită decență în domeniul mass-media.

Bibliografie

1. Cassierer E. Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane. - București, 1994.
2. Комадорова Н. Символическая антропология Лесли А.Уайта. // Вестник Московского Университета. Сер.7. Философия, №5, 2000.
3. Lilleker D., Jackson D., Thorsen E., Veneti A. US Election Analysis 2016: Media, Voters and Campaign. Centrul pentru Politici și Studii Jurnalistice CSJCC
4. Coman M. Introducere in sistemul mass-media. - Bucuresti, 1999

13.12.2018

**COMPARTIMENTUL
RELATIILNTERNATIONALE**

**МЕЖДУ ЗАПАДОМ И ВОСТОКОМ: ЗИГЗАГИ
СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ ПОЛИТИКИ**

Светлана ГУБАНЕНКОВА

Российская Федерация, Орёл, Орловский государственный университет имени И.С.Тургенева, философский факультет, кафедра общей и прикладной политологии

кандидат философских наук, доцент кафедры

В статье рассматривается одна из вечных тем российского общества и государства – Россия между Западом и Востоком. Данная проблематика предопределяет выбор ориентации внутренней и внешней политики, а также детерминирует «качели» российского политического вектора. Автор отмечает, что геополитическое положение России (на стыке Запада и Востока) способствовало формированию разных направлений общественно-политической мысли, сыгравших значительную роль в разработке и реализации внутри – и внешнеполитического вектора российского общества и государства. Особое внимание автор концентрирует на осмыслении зигзагов современной российской политики – от прозападного курса в начале 1990-х годов, сменившегося многовекторностью с 2000 –х гг., анализируя причины, повлиявшие на выбор того или иного курса развития страны, а также его изменение. Утверждается, что видение будущего России, которое транслирует современная либеральная оппозиция, не отвечает запросам, потребностям большинства населения страны, её национальным интересам, социокультурным традициям, а непродуманные реформы 1990-х гг., имевшие катастрофические последствия не способствовали поддержке данного курса. В результате, с 2000-х годов политика современной России характеризуется многовекторностью и попытками закрепления статуса самостоятельного центра силы, с опорой на принципы цивилизационного своеобразия и самобытности.

Ключевые слова: Россия, Запад, Восток, политика, выбор ориентации, либералы, государственники, евразийцы, самобытность.

The article deals with one of the eternal themes of Russian society and the state - Russia between the West and the East. This problem determines the choice of orientation of domestic and foreign policy, and also determines the "swing" of the Russian political vector. The author notes that the geopolitical position of Russia (at the junction of the West and the East) contributed to the formation of different directions of social and political thought, which played a

significant role in the development and implementation of the internal - and foreign policy vector of Russian society and state. The author concentrates on the understanding of the zigzags of modern Russian politics - from the pro-Western course in the early 1990s, which was replaced by a multi-vector approach from the 2000s, analyzing the reasons that influenced the choice of one or another course of development of the country, as well as its change. It is argued that the vision of the future of the Russian Federation, which broadcasts the modern liberal opposition, does not meet the needs, needs of the majority of the population, its national interests, sociocultural traditions, and the ill-considered reforms of the 1990s that had disastrous consequences did not contribute to supporting this course. As a result, since the 2000s, the policy of modern Russia has been characterized by a multi-vector approach and attempts to consolidate the status of an independent center of power, based on the principles of civilizational identity and originality.

Keywords: *Russia, West, East, politics, choice of orientation, liberals, statesmen, Eurasians, originality.*

Социокультурное, социально-экономическое, технологическое, демографическое, политическое развитие современных государств и регионов определяется не только внутренними факторами, но и внешними условиями, детерминирующими эволюцию мира в целом. Страны Европы, длительный период времени, являвшиеся лидерами мирового развития, в XXI веке постепенно уступают свои позиции активно набирающим силу неевропейским государствам. В свою очередь, «Старый Свет» испытывающий на себе последствия глобализации (миграционный кризис, изменение векторов экономического развития с «секторов реальной экономики» на экономику «сферы услуг» и др.) поставлен перед проблемой выбора пути дальнейшего развития. В европейских государствах всё заметнее становится разрыв между противостоящими друг другу тенденциями глобализации и регионализации; противниками и сторонниками «исламизации Европы»; между политической элитой и неэлитой; отсутствие единства внутри самой политической, правящей элиты.

Сложное и противоречивое развитием современного мира в XXI веке сильнее актуализирует проблему выбора пути развития современной России. Если в странах Запада борьба за будущее осуществляется в европоцентричной системе координат, то судьба российского политического вектора во многом определяется проблемой выбора ориентации – Запад, Восток или особый путь развития. Россия между Западом и Востоком – вечная тема. Её разработкой занимались как мыслители прошлого (И.В.Киреевский, А.С.Хомяков, Н.Данилевский, К.Леонтьев, А.Тойнби, Л.Карсавин, П.Савицкий, Н.Трубецкой и др.), так и современные учёные

(А.Г.Дугин, Н.Н.Моисеев, А.С.Панарин, Ф.И.Гиренок, Т.Т.Махаматов, С.В.Чугров, С.Ф.Черняховский и др.). Географическое и геополитическое положение России (на стыке Запада и Востока) способствовали формированию разных направлений общественно-политической мысли, сыгравших значительную роль в выработке и реализации внутри – и внешнеполитического вектора российского общества и государства.

Византия, политически и культурно включила Древнюю Русь в европейскую цивилизацию, и одновременно способствовала, наряду с другими факторами (географическими, историческими) своеобразию России. Одной из попыток обоснования социокультурной специфики России стал спор между общественно-политическими течениями конца XV века нестяжателями (лидер Нил Сорский) и стяжателями или иосифлянами (Иосиф Волоцкий), в результате которого сторонниками иосифлянства была утверждена идея симфонии двух властей (светской и духовной). Продолжением тенденций выявления своеобразия России и её политической роли в мире можно считать появление концепции «Москва – Третий Рим» (автор Филофей), где обосновывалась идея преемственности религиозно-политического развития от Византии (Константинополь – Второй Рим), после падения которой, Москва остаётся единственным сосудом, формой существования истинной православной веры, хранимой и оберегаемой в России, в случае необходимости несущей «свет с Востока» другим народам, сошедшим с духовного пути развития. Изменение политического устройства страны, заложенное реформами Петра I только усилили проблему видения будущего России, что привело к появлению в первой половине XIX века, течению славянофильства, начальным событием которого считается переписка между А.С.Хомяковым и И.В.Киреевским, где отстаивалась идея о самобытном развитии России, её традиций, социокультурных устоев, заметно отличавшихся от европейских ценностей, норм социально-политической жизни. Именно ценности, по мнению зав. кафедрой сравнительной политологии МГИМО, Президента Российской ассоциации политической науки О.В.Гаман-Голутвиной, образуют «матрицу цивилизационного своеобразия» [7, с.158].

Общественно-политические трансформации России в XVIII веке, наряду с проникновением политических идей с Запада способствовали оформлению в первой половине XIX века течению «западничества», стремившегося доказать, что Россия является частью западной цивилизации, но отстала от неё, поэтому ей следует заимствовать её социально-политические институты и образ жизни в целом, что поможет российскому обществу и государству двигаться по европейскому пути развития. Со временем часть представителей западничества эволюционировали в сторону либерализма и демократии, а часть представителей славянофильства - в сторону

консерватизма, частично идеи славянофилов были восприняты идеологами «русского социализма».

Во многом идеи данных течений, в XX и XXI веках получают новое прочтение и оценки, оказывая влияние на современную российскую политику. После распада СССР приоритетным считался западный вектор российской внутренней и внешней политики. Это вполне соответствовало национально-психологическим особенностям российского общества, одной из отличительных черт которого является преклонение перед романо-германской (англо-саксонской) цивилизацией. Об этом много писали мыслители начала XX века: Н.Данилевский, И.Ильин, Н.Трубецкой и др., отмечая данные проявления в виде иностранных заимствований, губительно действующих на национальные традиции, либо прямо подменяющие их; стремление рассматривать российские общественно-политические отношения и институты через европейское видение мира.

Симптомы подобного «европейничанья» (термин Н.Данилевского) можно наблюдать на протяжении длительного исторического развития российского общества и государства. Либеральная политическая правящая элита, продолжая данную традицию, в проводимом внутри – и внешнеполитическом курсе российского государства в 90-е годы XX века, делала выбор в пользу Запада, утверждая в обществе либеральные ценности, ссылаясь на достоинства европейского образа жизни и социально-политических институтов, совершенно не учитывая национальную социокультурную традицию. Вместе с тем, в представлении ряда европейских и российских исследователей (например, А.Рачинский, профессор Национального института восточных языков и цивилизаций, Франция; М.Ремизов, Президент Института национальной стратегии, Россия) Запад рассматривается как некая «мифологема, созданная ущербным сознанием русских западников» [7, с.159], «это представление о том, что Запад или Европа – некий монолит, предмет некоего целостного, однозначного выбора, который можно сделать или не сделать. Отсюда понятие европейского выбора как форма потребительского отношения к этим самым ценностям» [7, с.159]. Необходимо отметить, что подобные идеи характеризуют социальный фон и отражают ценностный кризис европейского общества. Российский учёный, писатель Е.Г.Водолазкин [1, с.4], подчёркивает, что культивируемая Западом идеология глобализма стремится предельно упростить мир, привести всё многообразие культур к единому знаменателю, что приводит к отрицанию отдельных страниц собственно европейской истории. Византийское культурное наследие, отдельными представителями западноевропейской интеллигенции отрицается как неевропейское, что в корне неверно. Рассматривая византийство в качестве неотъемлемой части европейской культуры, писатель отмечает её самобытность и глубину. Ценности и

традиции византизма перейдя в русскую культуру, наполнили её поиском смысла жизни и глубины существования. Данная идея отрицания собственной культурной традиции подтверждается мыслями А.Рачинского, отмечающего, что Европа как геополитическое, культурное, этническое, религиозное целое представляет собой миф; что между различными европейскими странами нет ничего общего. Позволив себе не согласиться с данным мнением, отметим, что политическое единство Европы действительно оставляет желать лучшего, но культурное единство является фундаментом существования европейских стран, которые цивилизационно являются носителями идеи греческих полисов, принципов древнеримской правовой системы и христианских ценностей, которые заложили основу западной политико-культурной традиции.

Эпоха «триумфа» либерального направления во внутренней и внешней политике Российской Федерации в период президентства Б.Ельцина, выражающегося в ориентации на рыночную экономику, либерально-демократических преобразованиях российского общества и государства, позиционирующих себя в качестве «прилежных учеников» Запада, добровольно принявших на себя морально-политические обязательства, направленные на преобразование социально-политических структур российской жизни, которые должны были подготовить ее к вхождению в состав «цивилизованных народов» и полноценному партнёрству с Западом как «нормальной, цивилизованной европейской стране» продолжалась до начала 2000-х годов. Данный период, в определенной мере, наивных ожиданий со стороны либеральной правящей политической элиты сопровождался масштабными трансформациями общественно-политической жизни страны.

Во внутренней политике это время реформ «шоковой терапии» команды «младореформаторов» (Е.Т.Гайдар, А.А.Нечаев, А.Б.Чубайс, А.Н.Шохин и др.) – либерализация цен, денежная реформа, приватизация привели к резкому росту инфляции, обесцениванию денежных средств, снижению реальных доходов населения, резкому спаду производства, массовому закрытию предприятий, безработицы, «ограблению» населения в процессе приватизации (в народе её называли «прихватизацией»), олигархизации экономики, появлению огромного бюджетного дефицита, росту налоговой задолженности предприятий и производств, наращиванию государством долгов на внутренних и внешних финансовых рынках, ускоряющемуся росту социально-экономической напряженности и политической нестабильности логичным апофеозом которых стал дефолт 1998 года. В.М.Кудров отмечает, что в период с 1992 по 1994 гг. ВВП страны снизился почти на 30%, промышленное и сельскохозяйственное производства на 32% и 16% соответственно, рубль стал конвертируемой валютой; 1994-1996 гг. ВВП снизился на 20%, промышленное производство на 27%,

сельскохозяйственное на 23%, потребительские цены выросли в 9 раз, реальные денежные доходы населения снизились на 4%, увеличивался экспорт, розничный товароборот сократился на 5%; с 1996 по 1998 гг. ВВП снизился на 7%, промышленное и сельскохозяйственное производства на 8% и 16%, потребительские цены выросли в 2,5 раза, розничный товароборот на 1,5%, реальные доходы населения сократились на 10%. В год дефолта ВВП и промышленное производство снизились на 5%, сельскохозяйственное производство на 13%, потребительские цены выросли больше чем в 1,8 раза, реальные доходы населения сократились почти на 16%; более чем в 3 раза упал курс рубля по отношению к доллару, резкий рост розничных цен привели к обесцениванию денежных средств у населения, разваливалась банковская система, начинается отток иностранных инвестиций и др. [5, с.556, 558].

Внешнеполитический курс страны отождествлялся с интересами мировых демократий и состоял в поддержке инициатив западных стран, и отказе от чёткого обозначения национальных интересов. В частности, В.П.Лукин, председатель Комитета Верховного совета РСФСР по международным делам и внешнеэкономическим связям, отмечал, что Россия отказывается от стратегии глобального доминирования и заменяет её на рационально-региональную. Это вполне согласуется с либеральным подходом к международным отношениям, где Россия рассматривается как европейская держава (имеется в виду её региональный масштаб влияния, а не мировой как прежде). Внешнеэкономическая зависимость России от кредитов международных финансовых организаций подрывали её независимость в выработке внутривалютного и внешнеэкономического курсов, происходило ограничение и сокращение международного влияния, страна столкнулась с угрозой потери территориальной целостности.

Катастрофические последствия данных либеральных реформ сформировали у большинства населения России неприятие данного курса развития общества и государства, что отражает статистика уменьшения поддержки политическим партиям либерального направления в Государственной Думе Российской Федерации (1993 г. блок «Явлинский – Болдырев – Лукин» - 8%, Демократическая партия России – 6%; 1995 г. «Яблоко» - 6,89%; 1999 г. «Союз Правых Сил» - 8,52%, «Яблоко» - 5,93%; с 2003 г. по 2018 г. ни одна партия либерального направления не преодолела «заградительный барьер», например, в 2011 г. «Яблоко» - 3,43%, «Правое дело» - 0,60%; 2016 г. «Яблоко» - 1,99%, «Партия Роста» - 1,29%, «Парнас» - 0,73, «Гражданская платформа» -0,22%, «Гражданская сила» - 0,14%) [2]. При этом, необходимо отметить, что сами идеи демократии, прав и свобод человека и гражданина, идеи предпринимательства, рынка не отвергаются российским обществом. Данные Института социологии РАН за 2018 год

свидетельствуют даже о повышении значимости демократических ценностей среди населения современной России, по сравнению с предшествующими опросами.

НА ТАКИХ ЦЕННОСТЯХ, ПО МНЕНИЮ РОССИЯН, ДОЛЖНО СТРОИТЬСЯ БУДУЩЕЕ РОССИИ (%)

ИСТОЧНИК: ДАННЫЕ ОПРОСОВ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ЦЕНТРА ИНСТИТУТА СОЦИОЛОГИИ РАН.

	2014	2018
Социальная справедливость	47	59
Права человека, демократия, свобода самовыражения личности	27	37
Россия должна стать великой державой	32	32
Возвращение к национальным традициям, моральным и религиозным ценностям	35	27
Сильная жесткая власть, способная обеспечить порядок	26	26
Сближение с Западом, с современными развитыми странами	11	14
Свободный рынок, частная собственность, минимум вмешательства государства в экономику	13	14
Россия в первую очередь, для русских	10	12
Ни один из этих лозунгов не выражает мою личную мечту о будущем России	9	8

Источник: [4].

Как видно из таблицы, в первую тройку ценностных приоритетов вошли справедливость, демократия, державность. Следовательно, в российском социуме присутствует запрос на внутриэкономическое, внутриполитическое развитие, конкуренцию, равные социально-экономические, правовые возможности для самореализации личности с опорой на сильное и мощное государство. Однако, либеральные реформы 1990-х годов не учитывали экономическое состояние страны, отсутствие необходимой социальной, культурной, правовой базы, неготовности общества к подобным радикальным преобразованиям. Представления либеральной общественности о роли государства в стране, статус России на мировой арене не соответствуют ожиданиям большинства населения. Поэтому, в целом по России, либеральные политические силы, ни тогда, ни в настоящее время не могут предложить действенную концепцию развития России, согласующуюся с потребностями и ценностными ожиданиями народа, и ответить на запросы общества. В определенном смысле видение будущего России современной либеральной оппозицией совпадает с образом Российской Федерации, который сложился у большинства европейских политических деятелей в отношении желательного для них взаимодействия с современной Россией. Э.Я.Баталов определяет его так: «они (Запад) желали бы видеть

Россию... приближенной к Европе, к Западу в целом. Речь идёт о стране с развитой рыночной экономикой, гарантированными гражданскими и политическими правами, развитым гражданским обществом и ограниченным по своим масштабам и функциям государством... Но при этом не слишком сильной, лишённой великодержавных амбиций и готовой если не следовать в фарватере Запада, то прислушиваться к его советам и идти на уступки» [5, с.495]. Данное видение будущего России не совсем соответствует её национальным традициям и вряд ли будет реализовано в полном объеме.

Однако, запрос населения на порядок, стабильность и сильное, самостоятельное государство, отстаивающее национальные интересы и стремящееся проводить независимую внешнюю политику, согласующееся с национальной социокультурной традицией приводят в 2000-х годах к акцентированию внимания на цивилизационное своеобразие России, специфику его политико-культурного, исторического пути, политического процесса. В сознание правящей элиты современной России (по крайней мере, достаточно большой ее части) приходит понимание необходимости проведения независимой политики от Запада и в своей политической деятельности она начинает реализовывать идею, высказанную отечественным учёным конца XIX – начала XX вв. П.Савицким, Россия – как духовный и материально самодостаточный мир, вызывающий почтение и уважение (ибо наименее импонирует подражателю), что будет способствовать сближению с Европой в качестве полноправного, равноценного участника диалога (обосновывающего независимое и отличное от европейского развитие), а не послушного ученика.

Национальная историческая, политико-культурная традиция России утверждает её значимую роль в мировом сообществе стран и народов, и отвергает её статус в качестве «этнографического материала». Данная концепция, достаточно детально разработанная Н.Данилевским, характеризуя разные народы, типологизирует их на «положительных» творцов (народов, оставивших заметный след в мировом историко-политическом процессе вследствие своей позитивной деятельности), «отрицательных» и т.н. «этнографический материал» (народы, не способные ни на положительную, ни на отрицательную роль в мировой истории). Следовательно, «они, по сути – некое вещество, не достигшее своей исторической индивидуальности, и поэтому, могут только входить в состав того или иного культурно-исторического типа – организма, претендующего на свою собственную роль в истории» [3, с.59]. Понимая потенциальную опасность превращения в подобный «этнографический материал» политическое руководство России с 2000-х гг. начинает проводить политику, направленную на укрепление территориальной целостности страны, её суверенитета,

развитие многосторонних связей с другими государствами, в том числе с азиатскими, усиливая внимание на восточный вектор своей политики и переориентируясь с одновекторной западной ориентации на многовекторный путь сотрудничества и партнёрства как с Западом, так и с Востоком.

Претензия на закрепление статуса современной России в качестве мировой державы - самостоятельного глобального актора, одного из центров силы в формирующемся процессе постепенного становления многополярного мира, детерминируется также не только геополитическим положением страны, но и величиной её территории. В геополитике статус государства на международной арене зависит от величины территории, которая определяет, в том числе, национальные интересы и проводимую политику. Размер предопределяет численность и плотность населения. Государства, имеющие большую территорию и достаточно высокую плотность населения, имеют весомое значение в мировой политике играют значимую роль в глобальном развитии человеческой цивилизации. Являясь самой большой по площади страной современного мира (17,1 млн. км.²) территория России занимает 1/8 часть земной суши, по площади сопоставима с материком Южная Америка (17,4 млн. км.²) [6]. Размеры России в два с лишним раза больше чем территория Европы, или США и Китая. Утратив после распада СССР во многом свой международный престиж, Россия оставалась важным политическим игроком, имея значимые запасы полезных ископаемых, огромную территорию и ядерное оружие. Страны, имеющие значительную территорию и вес в международном масштабе, как правило, становятся центром притяжения других государств, втягивающихся в сферу их влияния.

Современная Россия по всем своим характеристикам (социокультурным, цивилизационным, историческим, политическим, геополитическим) не может позволить себе отказаться от позиции мировой державы. Не быть таковой она может лишь в условиях потери территориальной целостности и суверенитета, превратившись в один из осколков ранее огромной страны и попав под влияние более мощных государств, использующих слабую страну в качестве инструмента реализации свои политических амбиций и интересов, превративших её в арену борьбы. Для того, чтобы на равных участвовать в мировом политическом процессе Российской Федерации жизненно необходимо перебороть своё преклонение перед Западом, и активнее использовать специфику своего географического, геополитического положения, не отказываясь от западного вектора национальной политики, активнее использовать другой – восточный, и не бояться осознавать и отстаивать свою самобытность. О своеобразии России как особого мира – России-Евразии, полифонической цивилизации, интегрирующей в одно целое ценности, как Запада, так и Востока, много писали основопо-

ложники евразийского течения – П.Савицкий, Н.Трубецкой и др. Евразийский путь развития России отстаивается и многими современными политиками, а также научной общественностью в качестве идейного основания для консолидации сил, и осмысления будущего пути её развития. Осознание сущности и специфики российского наследия позволит выработать единственно верный путь будущего развития во внутренней и внешней политике, который позволит российскому обществу и государству, отстаивая национальную идентичность сохраниться в качестве самостоятельной, самодостаточной личности. Схожие идеи высказывает и американский политолог П.Гренье [7, с.161-162], размышляя над вопросом, в чём состоит правильная политическая ориентация для современной России, и отвечает – в сохранении всего позитивного потенциала ценностей российского наследия как единого целого, а это, в свою очередь, предполагает осознание российской национальной идентичности. Если ценность идентичности, национальной гордости, задающий тон для развития общества и государства понимают зарубежные учёные, не пора ли понять это и разным направлениям современной российской политики?

Литература

1. Водолазкин Е.Г. Постмодернизм кончился. // Литературная газета. 23-29 июля 2014. №29 (6472).
2. Выборы в Российской Федерации (1993-2018) / (режим доступа) <http://www.agitclub.ru/vybory/result4.htm> (дата обращения 13.11.2018).
3. Губаненкова С.М. Евразийство в контексте современного мироустройства: социально-философский анализ. - Орёл, ОГУ имени И.С.Тургенева, 2016. 153 с.
4. Институт социологии РАН зафиксировал перемену настроений у россиян от 06.11.2018 // Новости сибирской науки. / (режим доступа) <http://www.sib-science.info/ru/institutes/dorozhe-velichiya-06112018>(дата обращения 13.11.2018).
5. Россия в многообразии цивилизаций. / Под ред. Н.П.Шмелёва – Москва: Изд. «Весь Мир», 2011. 896 с.
6. Страны мира. / (режим доступа) <http://www.straniymira.ru/strany-ploshchadi.html>. (дата обращения 15.11.2018).
7. Чугров С.В. Россия и Европа: диалог о ценностях в пространстве цивилизации. // Полис. Политические исследования. 2015. №4, с.157-169.

19.11.2018

MOLDOVAN LABOR MIGRATION INTO THE EUROPEAN UNION

Valeriu MOSNEAGA

Republic of Moldova, Chisinau, Moldova State University, Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences, Department of Political and Administrative Sciences, Laboratory of Political Sociology
Professor, doctor habilitat (Political Science)

Gheorghe MOSNEAGA

Republic of Moldova, Chisinau, Moldova State University, Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences, Laboratory of Political Sociology
MA (Political Science), scientific researcher

The article gives a characteristic of Moldovan labor migration into the European Union. The authors show that Moldovan labor migration into the EU begins in the second half of the 1990's. Since the late 1990's – the early 2000's, it acquires a mass character.

The main reasons of Moldovan migration into the European Union are economic reasons. The factors that determine the choice of country for labor migration are varied. These are the desire to earn more money and to provide the growth of welfare for themselves and their family; lingual proximity; the presence of social capital, and others..

The different forms of infiltration and stay in the EU that are used by the Moldovan labor migrants are uncovered. Among these, tourist visas, illegal border crossings, illegal employment and legal individual and collective labor contracts, labor quotas, the visa-free regime and labor visas are noted.

The process of formation of Moldovan communities in the EU is becoming massive since the 2000's. The most attractive countries for Moldovan labor migration are Italy, Germany, France, the UK, Spain, Czechia, and Portugal. Italy is the absolute leader in attracting Moldovan labor migrants.

The formation of Moldovan communities in the EU corresponds to world practice: starting with the familiarization with the capital cities, the migrants gradually familiarize themselves with the accepting country's other regions. The Moldovan communities form primarily through the presence of labor migrants of young ages. Typical, especially on the early stage, is the clearly defined gender direction, conditioned by the requirements of the labor market in the destination countries. The consolidation of migrant communities leads to the expansion of the range of age structure and to the leveling of the sex/ gender structure of the Moldovan communities.

Male Moldovan labor migrants are mainly engaged in constructions, women – in the field of housekeeping and nursing services. Gradually, the field of their labor activity expands; they work in different fields, including prestigious and highly paid ones. Among the Moldovan labor migrants, there is also a growth in the number of businessmen. However, even today, most migrants are engaged in work that is of lower status than their actual education and qualification.

An analysis of the main trends of Moldovan labor migration into the European Union shows that Moldovan migrants are demonstrating their desire to integrate into the accepting society, to transform their status from illegal into legal, from unqualified into professional status, that corresponds to their level of education, qualification, and experience of labor activity. Among the Moldovan labor migrants there is an increasing number of people in possession of double and triple citizenship. There is a clear tendency to obtain the citizenship of the country of residence. From labor migrants they turn into labor emigrants, their future plans and strategies change. They are striving to become full-fledged citizens of their new homeland, and have no desire to return to Moldova.

The EU visa-free regime with the Republic of Moldova is creating new possibilities for Moldovan labor migration into EU countries. The amount of Moldovan short-term labor migrants into EU countries in the conditions of the visa-free regime has increased more than twice. Temporary stay in the accepting country and labor activity, as a rule, does not alter the decision to return home with the majority of the short-term Moldovan migrants.

Key words: *Moldovan labour migration in EU, reasons for labour migrations, Moldovan communities in EU, trends of Moldovan labour migration.*

Introduction

Starting with the second half of the 1990's the population of the Republic of Moldova actively engages in international labor migration. Initially, the Moldovan labor migrants would travel for work to Russia. However, starting with the 2000's, they begin to actively familiarize themselves with the western and south western destinations – to travel for work to the European Union.

The goal of our research the analysis of Moldovan labor migration into the European Union, of the main destinations of migrant flows, of the main forms, strategies and motivations used by Moldovan labor migrants.

The characteristics of Moldovan labor migration into the EU

Since the soviet days, the Moldovan population would migrate in search of higher income to other regions in the USSR, primarily to Russia. With the

collapse of the Soviet Union, and the fall of the Moldovan population's living standards, labor migration to Russia remained, and even increased.

The first attempts of Moldovan labor migration toward west-European countries appear in the second half of the 1990's. At its first stages, it was a rare and not mass phenomenon. The regional financial-economic crisis of the late 1990's caused the worsening of the socio-economic situation in the CIS countries, especially in Russia. It has led to the shortening of the labor market and the decrease of income. All this stimulated the reorientation of Moldovan labor migrants toward the European Union. We should also note that the last (since the beginning of the 2000's) reorientation of Moldovan labor migrants toward the European Union countries was also caused by the inclusive / integrationist policies of the European Union in regard to migrants, the need for work force.

Labor migration toward the European Union countries turned out to be a new phenomenon for the Moldovan population. The European Union, for the most part, was a terra incognita for the Moldovan labor migrants. In the EU countries, there were no Moldovan communities, social networks, that would help factual and potential labor migrants in choosing one country for labor migration, or another.

1.Reasons for migration into the European Union

With the second half of the 1990's, the Moldovan population's labor migration abroad is becoming more massive, includes the population of all of the country's regions, all sex, age, and ethnic population groups. Herewith, the Moldovan population is traveling for work not only to the traditionally familiar regions, the post-soviet space countries, mainly Russia and Ukraine, but is beginning to explore the European Union countries, Turkey, Israel, the USA, and Canada, giving preference to the European Mediterranean countries (Italy, Spain, Portugal, France, and others). Starting with the second half of the 2000's, especially in the 2010's, Moldovan migrants begin to move beyond the "Latin world" and the attachments to linguistic proximity in their choice of country for labor migration, and thus begin to successfully explore Ireland, the UK, and Germany.

When characterizing the contemporary reasons for Moldovan international migration, we should note that the economic factor continues to be relevant and significant. If previously, at the base of labor migration there was the desire to solve one's financial problems, to provide material well-being, then today the economic motivation of Moldovan labor migrants is becoming more complex. The family's difficult material situation, lack of work places, and adequate income for normal living, the need to solve different socio-economic problems tied to alimentation, habitation, medical treatment, children's school and university education, the purchase of an apartment or the building of a house, the pur-

chase of an automobile and long-term goods, all remain dominant reasons. People see labor emigration as their only option, as the possibility to change their life for the better.

At the same time, in the recent years, there are an increasing number of labor migrants who, while staying in Moldova, had decent residence and a good (by Moldovan standards) income that allowed their families to avoid poverty. These people became labor migrants not because of lack of food or of a workplace. The defining reason was their desire to receive higher pay, to receive more than they already receive at home for the same work done; to thusly solve the existing material problems, or to improve their existing material situation.

This shows that the Moldovan work force is becoming more “capricious”. In the conditions of globalization, it begins to think outside of the categories of its country, labor-market, and income, and begins to compare the socio-economic situation, parameters, and living standards of its own country to those abroad. It makes the choice in favor of more profitable work, more adequate and humane living and working conditions, and the more humane and civilized attitude toward the individual, employee, and citizen that are prevalent in the accepting country.

As practice shows, there is also a third, most numerous, category of citizens. They participate in labor migration for other reasons. For them, the main factor that pushes them into migration is their desire to test themselves in labor activity abroad, to be like everyone else, to see the world and make money along the way. Herewith, parents are just as prone to following the fashion of labor migration, and oftentimes motivate their children to leave, to join labor migration.

Further, with the end of the 2000’s, just as it was at the beginning of the 1990’s, politics, the political situation, again becomes the push factor. Today this is expressed by the increasing political instability. Moldovan politics are one of the factors that force Moldovan citizens to leave in search of a better life and existence abroad.

2. The factors that condition the choice of country for labor migration

Even though the reasons for departure abroad are economic, the Moldovan migrant, when choosing the country for labor migration is not guided by chance, blind choice, or conjunction, as it often happened during the initial period of exploration of west-European countries. More often than not, the choice is conscious, conditioned by the influence of different factors.

Firstly, there's the Romanian factor¹. Moldovans speak the same language as the Romanians. Many Moldovan citizens have relatives in Romania, communication with whom in the conditions of the soviet period was quite difficult. After the fall of Ceausescu's regime in Romania, and the collapse of the USSR, communication between Moldova and Romania became free. The amount and intensity of human contacts increased. A significant part of Moldovan citizens have permanently moved for residence to Romania. Studying in Romanian lyceums and universities is becoming popular among Moldovan youth. Upon completion of studies, many remain to live in Romania. The Romanian citizens who took part in labor migration into EU countries in the late 1980's – early 1990's are including their Moldovan relatives into their social networks. They are the people who influenced the Moldovan choice of country for labor migration in the EU. This in particular means Italy.

Secondly, there's the factor of presence of work, high income. Practice has shown that the presence of work, of available work places on the labor market of the accepting countries has a positive influence on the policy of migrant acceptance and integration. In this regard the experience of Portugal, who in 2004 had to conduct the European Football Cup and was in need of construction workers, is indicative. Seeing as how Portuguese salaries are among the lowest of the EU-15 countries, Portugal was forced to orient itself onto third country migrants, including the illegal ones. This acted as the pull-factor, determining the Moldovan (and Ukrainian) citizens' choice of Portugal as of the destination country for labor migration at the end of the 1990's – beginning of the 2000's.

At the end of the 2000's, a similar pull-factor for labor migrants was demonstrated by Germany, who was experiencing a construction boom in Berlin, and in other German cities. Additionally, Moldovan labor migrants are attracted by the high salaries, and the German state's developed labor market.

Thirdly, there's the lingual/ linguistic factor. The Moldovan population speaks a language of the Romance (Latin) group. When choosing the country for labor migration, the Moldovans often went by their linguistic preferences, their knowledge of the country's language. This was best demonstrated in the case of labor migration to the countries of the Latin world (Portugal, Italy, Spain, Switzerland, Belgium, Luxembourg, and others.). Lingual integration is an important moment of a migrant's social adaption and integration. Practice has shown that Moldovan labor migrants master a spoken language of the Romance group over a period of 2-3 months without having to attend specialized courses [7].

¹ We are outlining the Romanian factor as a standalone because it is a multi-leveled factor that factually includes several factors (language, family emigration, social networks, presence of work, study migration, et al.)

Fourthly, there's the educational factor, level and quality of university studies in the European Union countries, the value of a European diploma. Herewith, it should be taken into consideration that the France was the initial country for educational migration. In the Moldovan-language schools of Moldova, French was the main foreign language to be studied since back in the soviet days. It was taught very well. Most students would possess it at spoken level. Since the late 1990's, Moldovan graduates travel to study in French universities more and more often. Upon completing their studies, they find employment in France. This leads to the formation of a certain specific of France when compared to the rest of the EU countries. According to the experts, France is the country of elite Moldovan labor migration [4].

This tendency works even today when France is chosen as the country for immigration. We should note that today, France is not the only country where people travel to study. More and more often, young people travel to the UK, to Germany, and to other countries to study. Departure for studies with the purpose of obtaining the education of an EU university is becoming a mass phenomenon with the second half of the 2000's.

When recognizing the irrefutable importance and value of these phenomena and processes, at the same time one should not overestimate this striving to obtain western university education. Research shows that for the majority of young people and their parents, educational migration is tied not to the desire to obtain a more prestigious and quality education that would broaden the prospects for better employment both abroad and at home.

Fifthly, there's the factor of family migration. Moldovan labor migrants have demonstrated a high level of integration in the European Union. In the 2010's there began the process of mass reintegration of labor migrant families. Herewith, this process concerns not just the children, but also the parents of labor migrants. Most fully and clearly, this process can be seen on the example of Italy. Family reunification indirectly affects labor migration. However, it has a positive effect on labor migrant integration, on their labor activity.

Sixthly, and last, but not least – there's the social networks factor. The presence in the destination country of formed social networks, of multiple relatives and friends that provide information, material and psychological help at the first stage of a migrant's adaptation, and help with employment. Moldovan citizens, with the help of Romanian labor migrants, discovered Italy form themselves. In Italy, there quickly began to form Moldovan communities that, in turn, began to attract new Moldovan labor migrants through social networks. Herewith, the Moldovan social networks oftentimes acted as a pull factor for the Ukrainian labor migrants as well.

3. The main channels of Moldovan labor migration into the EU

Firstly, there's legal entry into the EU countries using tourist visas or official invitations to different kinds of cultural or sporting events, educational programs, etc. Initially, in the 1990's – early 2000's, this was the primary mechanism of legal entry into the EU. However, as practice has shown, the Moldovan pseudo-tourists would not return home and would stay and work in the destination countries illegally. They were identified and deported.

The presence of multiple pseudo-tourists has resulted in the border officials of many EU countries to develop the belief that Moldovan citizens travel to the EU not to see the countries' cultural heritage and landmarks, but rather to find illegal employment. Many countries introduced sanctions in regard to Moldovan tourist agencies and tourists. Spain, upon facing Moldovan pseudo-tourism, closed its doors to tourist agencies and forbade entry to tourists from the Republic of Moldova.

Secondly, there's the illegal crossing of borders with forging of documents, or in the "green zone". Such people have been stopped and deported. But they would again try to reach the EU and find employment. According to our research, during the 1999-2011 period, there have been identified about half million cases of violations of border control, and of the stay regime in the EU committed by Moldovan citizens [1]. However, this did not mean that all the Moldovan migrants in the EU were irregulars. In 2001, the Moldovan authorities proved to the representatives of European bodies that the overwhelming majority of migrants would enter the EU legally. But in the EU countries, they would remain illegally, and would work without having an official permit.

Thirdly, there's entry into the EU via true passport (ID card) of an EU country. Starting with the second half of the 1990's, there begins the process of Moldovan's obtaining foreign citizenships. This process becomes especially massive during the third millennium, in the 2000's. This was aided by the following circumstances: on the one hand, it was the complication of the process of obtaining an EU tourist visa. This is mentioned above, and is explained by the distrust of the law enforcement bodies of the EU member-states toward the Moldovan citizens' tourist aspirations.

On the other hand, it was the policy of Romania and Bulgaria on granting their citizenships ("restoring historical justice") to the citizens of Moldova, Basarabian natives, who were citizens of Romania up to the mid 1940's, and their descendents. In Bulgaria's case, citizenship was also granted via simplified rules to ethnic Bulgarians and Gagauzians, residents of the Republic of Moldova whose ancestors moved out of historical Bulgarian lands. According to experts' estimations, more than 700 thousand Moldovan citizens are citizens of Romania and about 70 thousand are citizens of Bulgaria [9]. We should also mention the passports of the Baltic States, of Poland, Czechia, and others, and their Moldovan owners, who were significantly less in number.

Another important moment is the liberalization of the Republic of Moldova's policy in the field of citizenship, undertaken under the influence of the European Union. In 2002, the Moldovan authorities permitted double citizenship, and also allowed the possession of two Moldovan passports per citizen at the same time.

We should note that today, the vast majority of Moldovan citizens stay and work in EU countries on the basis of a Romanian passport. This is the main channel of admission and stay in EU countries.

Fourthly, there is the arrival and labor activity in EU countries based on a labor contract. It should be noted that it is also one of the channels of migration into the EU. However, it did not receive a mass spread, on account of the aforementioned option of obtaining EU countries' citizenship, namely the citizenship of Romania.

Herewith, this mechanism had several variants of realization. The first variant was tied to the legalization of the labor migrant that arrived via tourist visa and worked and stayed in the destination country illegally. The employer's consent for the legalization of their Moldovan worker included the provision of a labor contract. In this case, the labor migrant was supposed to leave the country and re-enter it legally, via labor contract [10].

The second variant consisted of obtaining of the labor contract by a person who had not previously been to the destination country. The labor contract for that person was established by their relative or co-national who asked their employer and vouched for the professionalism and worthiness of the migrant from whom the contract was made. We should underline however, that experience has shown such services often being provided in exchange for money. People strove to make money this way [12].

The third variant was tied to the provision of labor quotas for Moldovan labor migrants based on the Italian government's yearly plan. In 2002, the quota was measured at 500 labor migrants. In 2007, the quota reached 6500 people. Factually, this was the legalization of Moldovan illegal labor migrants. The condition was the migrants' departure and legal re-entry [13].

The fourth variant is the variant of organized labor migration based on intergovernmental, inter-institutional and other agreements. Again, this variant was mainly used in Italy at the beginning of the 2000's. These labor migrants would enter the country legally. They really were guest-workers who received salaries, medical and social insurance, a place to stay, and were under the protection of the Italian and Moldovan governments. This form likewise did not receive wide spread [8].

Fifthly, there's entry into the European Union based on the existing EU visa-free regime with the Republic of Moldova. The Republic of Moldova obtaining the EU visa-free regime (2014) stimulated Moldovan migration into EU

countries. The visa-free regime turned out to be another channel for labor migration of the Moldovan population [11]. It is known that the visa-free regime allows free stay in EU countries for up to 90 days over a period of 6 months. However, it does not grant the right of employment during the time period. But, the visa-free regime opened the doors for migration of the marginal and impoverished layers of Moldovan society. They saw the visa-free regime as a means of illegal / semi-legal employment for a period of up to three months. The majority of illegally employed Moldovan citizens strive to not break the 90 day rule, fearing punishment for violating the visa-free regime. However, practice has shown that there is a certain, small portion of labor migrants that wittingly commits transgressions. They are being deported and forbidden entry into the EU in accordance to the established rules and procedures.

4. Moldovan communities in EU countries (case study of Italy, Germany, Portugal, and the UK)

How many Moldovan migrants are there in the European Union and in which countries do they reside? There is no definitive answer to this question. However, experts are leaning toward the idea that the total number of Moldovan labor migrants in Russia and the European Union is between 700 thousand and 1 million people. Herewith, the second number is considered more probable.

With the beginning of the 2000's, Moldovan labor migration begins to develop under the influence of two regional migration systems: the Commonwealth of Independent States (its center - Russia) and the European Union. Russia was, and still is the main destination for the Moldovan's labor migration. Herewith, in the two recent decades, labor migration into the European Union demonstrated a steady tendency of growth.

In 2008 66% and 34% of all the Moldovan labor migrants were oriented onto the CIS (Russia) and the European Union accordingly [5; 6]. By 2013, the quota of long-term migrants into the CIS (Russia) was of 56% (EU - 44%). By 2015, their quota decreased to 44%. The EU's share, on the other hand, increased to 56%. Changes are happening in the case of short-term migrants as well. In 2015, the share of Moldovan short-term migrants in the EU increased from 10% to 22%. At the same time, in Russia it decreased from 90% to 78% [15, p.4-5].

The reason for such drastic changes is tied to the fact that starting with 2014, Russia has been experiencing an economic crisis that affected the reorientation of the significant part of Moldovan labor migrants - their return home, and re-departure to the EU. At the same time, we should note that the changes in the Russian Federation's migration policy likewise had a negative impact on Russia's attractiveness. In 2014, the European Union introduced the visa-free regime for the citizens of the Republic of Moldova, which was something that

facilitated labor migration of Moldovan citizens into the European Union countries.

Practice has shown, and sociological research confirmed the presence of an important tendency of the primary stage of Moldovan labor migration to both Russia and the EU. People would initially go to capitals and big cities where it's easier to evade the police, find a place to stay, find work, and get better salaries. Thus, in 2006, 2/3 of all Moldovan labor migrants were focused in 10 capital and major cities (Moscow (Russia), Rome (Italy), Saint-Petersburg (Russia), Istanbul (Turkey), Odessa (Ukraine), Paris (France), Milano (Italy), Lisbon (Portugal), Padua (Italy), and Tyumen (Russia) [6, p.6]. However, gradually, a new tendency begins to show - the migrants' spread throughout the entire country, their familiarization with the country's other regions.

Among other trends, we can list the Moldovan labor migrants' gender preferences in choosing the destination country. This was motivated primarily by the situation on the accepting country's labor market, the need for male and female labor.

Moldovan migration geography is the following: Italy, Czechia, Germany, Greece, France, Ireland, Spain, Portugal, Romania², and the UK. Based on the sociological research conducted by us in 2016-2017 in Italy, Germany, Portugal, and the UK, we will characterize Moldovan labor migration in these European Union countries [9]. We will evaluate the process of formation of Moldovan communities on the example of four countries in which the Moldovan labor migrants have the most mass representation. These countries are Italy, Germany, the UK, and Portugal.

The choice of these countries in particular is conditioned by the following circumstances.

Italy is the second, after Russia, mass consumer of Moldovan labor migrants. This is a country of traditional emigration of population. Italy possesses many years of experience of tolerance and openness to immigrants. Portugal was one of the first countries to which the Moldovan labor migrants have set course, where Moldovan communities abroad began to form. Its place "at world's end", the high volumes of the Portuguese population's emigration, and the interest in work force all resulted in one of the most well thought-out and tolerant policies in the field of immigrant integration of all the European Union (according to the results of MIPEX, in the regard to immigrant integration, Portugal is one of the leaders, alongside Sweden) [1]. Germany has a great economic potential, a massive labor market, and a developed social benefits sys-

² Romania, for the most part, is a country of study migration. Moldovan citizens are studying in this country's lyceums and universities, are obtaining internationally-recognized diplomas, and afterward, join labor migration into the EU-15 countries. A certain (smaller) part of the graduates remain and work in Romania.

tem. The German direction of Moldovan labor migration is one of the more quickly developing and promising. This also is the case with the UK, where there are quickly forming Moldovan migrant communities. Herewith, in this country, the Moldovan migrants focus not just in constructions and nursing services, but also in the banking and financial sector, in the field of informational technologies, and in business [9].

Italy. In Italy, in 2016, according to the official data of the Italian Ministry of Labor, there have been more than 150.000 Moldovan citizens who were in possession of the country's residence permits. In truth, their numbers are significantly higher because many of them are staying in the country based on a Romanian, Bulgarian, or another EU country's passport. In the conditions of the EU visa-free regime, many Moldovan citizens arriving into Italy with the biometric passport are getting illegal employment, covering up for their co-nationals who travel back to Moldova on vacation or to get medical treatment.

Furthermore, starting with the mid 2010's, there began the process of obtaining of Italian citizenship by the Moldovan migrants, both through naturalization, and through marriage to Italian citizens. In total, this is already a significant number, estimated at 15-17 thousand people. That being said, the number of Moldovan citizens (including those in possession of EU member-states' passports), of labor migrants, according to the estimations of Italian experts, is getting close to 240 thousand people. The Moldovan experts agree with this number, and bring up their arguments in favor of this: according to the data of the Moldovan airlines "Air Moldova", among the passengers of Italian flights, flying from Chisinau, the number of possessors of Romanian passports makes up 40% of all the passengers.

Herewith, before 2014, there was a univocal tendency of growth of the number of Moldovan migrants in Italy. However, the economic crisis that affected Italy in the late 2000's and the mid 2010's has lead to the change of this trend. This is tied to the economic and migration crises in the EU, accompanied by the harshening of migration policy, in Italy as well; and with the Moldovan migrants obtaining Italian citizenship.

In Italy, in the gender structure of Moldovan migrants, women are predominating [2]. They make up 2/3 of all Moldovan labor migrants in the Republic of Italy. In Italy, all the age groups of the Moldovan population are present. However, migrants of working ages - between 24 and 49 years - are predominating. Among the Moldovan migrants, more than 30 thousand are children, minors. At the same time, Italian statistics show that among the Moldovans there have been registered more than 10 thousand mixed families. Marriages are registered with Italian citizens, the citizens of other EU countries, and with the citizens of third countries from outside the EU.

Moldovan labor migrants are located in all of Italy's zones. However, they are located unequally: in the North-East - 51,5%, in the North-West - 23,6%, in the Center - 21%, in the South - 3,6%, on the islands - 0,4%. Among the most attractive regions, the following can be outlined: Venice (28,3%), Emilia-Romagna (18,7%), Lombardi (14,2%), Lazio (10,6%), Piedmont (8,2%).

The Moldovans in Italy are engaged in the service sector (especially, house services and care for the elderly and the sickly) - 2/3, in constructions and industry - 22.1%, and in fishing and agriculture - 5.2%. An insignificant part of them are engaged in business. The Moldovan women are, in the vast majority of cases, engaged in the field of home service, care for the sick and the elderly, and in the field of hotel business. Men are engaged in constructions, transport, fishing, and agriculture.

At the same time, there is a noticeable process of diversification of fields of activity, which is caused by the fact that the number of Moldovan citizens who've received education in Italy is increasing [9]. Many Moldovan citizens (in the context of the Italian authorities' policy of recognition of migrants' qualifications and diplomas) have managed to nostrify their diplomas, to find employment in accordance to their qualifications, in different field of the Italian society. Sadly, a large part of Moldovan labor migrants is unaware that Italy recognizes Moldovan qualifications, and that there's no need for nostrify. As noted by experts, the process of recognition concerns only the diplomas of higher learning.

Germany. The main reason for Moldovan migration to Germany is economic. Among the motives for choosing this country as the destination country, we should note: Germany's economic and political potential as of EU's motor, stability and the developed system of social benefits and integration, capacious labor market, and high salaries, the high demand for work force, especially in the fields of construction, medicine, education, and informational technologies. Moldovan citizens are travelling to Germany to earn money. This is the most numerous group of migrants. Among the Moldovan migrants there are many doctors, programmers, people with high education and qualifications who find employment in accordance to their qualification and specialization.

In the recent years, there are an increasing number of Moldovan students in German universities. The absolute majorities of them, after graduating, are finding employment in Germany, and are not returning to Moldova. Experts note that it is often difficult to tell what the young people's goal is - to receive education in Germany, or to find employment, to use the received education. In this case, one speaks of the combination of short- and long term goals in the strategies of the Moldovan citizens who arrived to Germany to study. Experts say that none of them want, nor plan to return to Moldova. Furthermore, they

don't care about Moldova at all. The only ones to return will be those who will have family problems, or those whose families will insist on their return [9].

The number of Moldovan citizens in Germany, according to German statistics, is not high. In 2015, in Germany there have been about 15 thousand Moldovan citizens. According to experts' opinion, this makes up 25-30% of the true number of Moldovans in Germany as most Moldovan citizens are possessors of Romanian passports; they live and work as citizens of the European Union.

The age-sex structure of Moldovans in Germany includes all the age categories, although more than 40% of them are people of 25-45 years of age. As of the end of 2015, in Germany there have been registered more than 600 Moldovan children born within the accepting country's territory. Children are also born to asylum seekers. More than half (55%) of all Moldovan labor migrants are women.

The reasons of arrival to Germany (2015 data): work – 9,8%; study – 15,8%; family reunification – 64,7%; humanitarian issues – 9,8%. The most Moldovan citizens arrive to Germany for family reunification. We should note that herewith, beside the Moldovans who possess Romanian passports, statistics don't include those Moldovans who possess Italian and Portuguese citizenship and began moving to Germany, Belgium, Luxembourg, and other EU countries.

The most massive presence of Moldovan citizens is in the German capital of Berlin, in such lands as Bavaria (mainly in Munich), Northern Rheine-Westphalia (Dusseldorf, Cologne, Essen), Baden-Württemberg (Stuttgart), and Hessen (Frankfurt-on-Maine). The least Moldovans have been registered in the land Schleswig-Goldstein, in other northern lands, in Turing, and in the eastern lands (the former GDR) in general. This is because these German lands are falling back in their socio-economical development. There are fewer possibilities of employment than in the western lands [9].

At the same time, in Germany, there is a significant part of Moldovan illegal migrants.

Moldovan citizens are mostly employed in constructions and transport. There are also an increasing number of specialists occupied in the field of contemporary technology. Women are mainly active in the field of nursing services. However, unlike in the Mediterranean countries (Italy, Spain, Portugal, and Greece), the Moldovan labor migrant women are engaged in nursing services not at people's homes, but rather in the system of social aids, in boarding houses, patient and retirement homes, and social service centers, which is due to a different system of social care (Germany, Sweden, Austria, Denmark, and others) [3]. Women, who received German education and speak the German language, work in the education field (schools and pre-school institutions). Many young Moldovan doctors, learn the language and begin working by spe-

cialization. Quite a few Moldovans work in the field of culture - musicians, painters, dancers.

Portugal. The reason for the Moldovan citizens' migration to Portugal was economic. People were trying to survive in the conditions of the crisis and worsening living conditions; they were hoping to provide their families material well-being. Labor migration of the Moldovan population into Portugal begins at the end of 1990's, attains mass character, and reaches its peak during the second half of the 2000's. Portugal is a country on the opposite side of Europe, and in order to reach it, one must cross the entire European continent, the other, bigger and richer EU countries. This country, where "the land ends", with its small labor market and relatively low salaries (compared to the rest of the EU-15 countries) turned out to be one of the most attractive EU countries. The reason for this is that Portugal, a country of traditional and multi-year emigration (alongside Italy, Spain, and Greece), thus characterized by the Portuguese population's high level of tolerance of migrants, and was preparing to host the European Football Cup of 2004. In regard to this, the country's infrastructure began to quickly develop; massive constructions of not only stadiums, but of roads, hotels, and housing took place. This football impulse gave the country's development a strong kick even after hosting the European Cup. Striving to compensate for the minuses of their country's low salaries, distance, and outskirts nature, the Portuguese authorities adopted and implemented a tolerant migration policy, oriented toward the integration of migrants into Portuguese society [2].

Most Moldovan migrants, territorially, settled in the country's capital Lisbon (more than a third of all the migrants). In general, the number of Moldovan labor migrants in the country's center was of about half of the total number. Furthermore, the Moldovan migrants were spread in the provinces Faro-Algarve and Santarem. However, over time, the Moldovan citizens' settlement of Portugal changed somewhat. The most numerous Moldovan community formed in the country's South, in the city/ region of Faro, where there lived and worked about a third of all the Moldovans in Portugal - 7 thousand people (men – 57.5%, women – 42.5%). On second place was Lisbon (a quarter of all Moldovan migrants, of which men made up 56%, and women – 44%). Next was the central region of Santarem-Setubal, adjoining the Lisbon region – about 5.5 thousand people. In the other regions, the Moldovan labor migrants' population did not exceed a hundred people (in each, accordingly).

By age, the Moldovan labor migrants were young people. The vast majority of them were between 20 and 40 years of age. Most of them were women. In 2005, their share was of about 63% (men - 37%, accordingly). The fields of their activity were traditional for migrants: men - constructions, transport; women - home services, nursing of the sickly and the elderly.

In 2006, the number of Moldovans has sharply increased and officially made up more than 12 thousand people. The number of men made up 64%, whereas the share of women decreased to 37%, although in absolute numbers, their number increased two-fold and made up more than 5.5 thousand people.

In 2008, the highest number of Moldovan labor migrants in the Republic of Portugal had been reached. Officially, in Portugal, there were more than 21 thousand people, of which more than 12 thousand were men (57%) and about 9 thousand were women (43%). Including the illegal Moldovan labor migrants in Portugal, the Moldovan community was estimated to include from 25 thousand to 30 thousand people.

Since 2009, the number of Moldovans in Portugal begins to decrease. According to official data of the Portuguese Border and Foreigner Service, their number in that year was of slightly more than 15.5 thousand people, of which there were more than 8.3 thousand men and 7.3 thousand women.

The decrease of the number of Moldovan citizens in Portugal continues. In 2009, as noted above, there were 15.641 people, in 2010-2011 – 13 thousand people each, in 2012 – 11 thousand people, in 2013 – 9.471, in 2014 – 8.460. In 2015, there have officially been registered 6.948 Moldovan citizens. The increase of Moldovan citizens in these years made up only a few hundred people. Thus, in 2015, only 230 Moldovan citizens immigrated to Portugal. A Moldovan expert from among the labor migrants in Portugal explains the situation with the Moldovan labor migrants in this country thusly: "In 2014, in Portugal there legally were 25.000 Moldovans. Currently (the beginning of 2016) legally there are 6.000 Moldovan citizens. This results in the opinion that we've departed. But this is an erroneous impression. In truth, most of us have Portuguese citizenship. I think that these numbers today are not real. The most Moldovans are in the South, in the country's tourist center: in Algarve, Faro, Portimao, et al. Many Moldovans are located in the center of the country. There is a big concentration in Cascais and Sintra zones. ... People are employed in different domains. Women usually provide home services because they have more flexible work hours there. Many work in shopping centers. Those who received a diploma in the field of medicine, and managed to nostrify them in Portugal, work here by profession. I have nostrified my teacher's diploma, but I do not work by profession because the salary is low. Men work in the field of constructions. Today, many specialize in the field of insulated glazing. I know many men who are engaged in the production of doors/ windows. Some have even opened mini-factories of furniture production"[9].

We should note that the overwhelming majority of Moldovan labor migrants in Portugal have a high educational and professional background, which facilitates their integration into Portuguese society. About 25% of the migrants possess higher or secondary specialized education, 25% - secondary specialized

education, and the rest (half of the migrants) - general secondary education. Cases when people lack basic or any kind of education are very rare.

The main group is migrants of 25-45 years of age. However, there is a noted increase of very young people. This phenomenon has become particularly noticeable once the Republic of Moldova received the EU visa-free regime. Young people arrive via biometric passports, marry their migrant friends who are already established in Portugal, they make families, and give birth to children.

Experts consider that this can be explained by, first of all, the chance to obtain Portuguese citizenship. "According to the legislation of the Republic of Portugal, Moldovan citizens may obtain Portuguese citizenship after six years and one day of legal stay in the country. We note that among those who've arrived to Portugal in 2000-2009, a significant part of Moldovan citizens correspond to this criterion. If their stay is legal, they meet all of the demands posed by the state: they pay taxes, they have a labor contract, are officially registered, etc. Being granted Portuguese citizenship is one of the reasons for the decrease of Moldovan citizens in Portugal. In other words, a significant part of Moldovan citizens have managed to obtain a second - Portuguese - citizenship". As result, the leveling of the demographic structure of Moldovan migrants in Portugal is taking place.

Another reason is that Portugal, in 2008-2015, faced multiple economic problems and the deterioration of the labor market situation due to the fact that many Moldovan citizens began to look for other variants for migration. Some (a minority) have returned home. The majority -migrated to other countries, but as citizens of Portugal. Research shows that the Moldovans from Portugal began to depart to the UK, to Germany, Belgium, Luxembourg, Andorra, Brazil, Angola, and Guadeloupe. This primarily concerns men. Women are staying in Portugal where, during the many years of living in this country, property had been purchased, bank loans and credits had been taken, and children had been enrolled to study in Portuguese schools and universities. We should note that the orientation of migrant-men toward constructions and of migrant-women toward the service sector (hotel, house, and nursing) remains even today [9].

The UK. The UK is a country that poses interest to the Moldovan labor migrants [2]. According to the estimations of the Consulate, and the British statistical data, the number of Moldovan citizens in the United Kingdom and in Northern Ireland approaches a number of 30 thousand people. The majority of Moldovan citizens (90-95%) are staying in the UK based on the passports of EU countries, of Romania and of Poland. At the same time, the Moldovan citizens of Russian background possess the passports of the Baltic States. Many among the Moldovan migrants have arrived from Greece, Portugal, Spain, Cyprus, Italy, and other countries, where they received local citizenships and became EU

citizens [9]. A certain (lesser) part of Moldovan labor migrants only possess Moldovan citizenship, stays and works in the UK on the basis of labor contracts or have a British visa (more than 1.800 people). These people have legal status, residence, and employment. At the same time, we should note that there are many cases of Moldovan citizens (both those who hold a Moldovan passport, and those who hold the passport of an EU member-state) obtaining British citizenship / passport. During the period of 2000-2016, British citizenship was granted to several thousand Moldovan citizens, herewith, in 2016 alone, it was granted a few hundred people.

Moldovan citizens are engaged in different fields of life of British society. Aside from the more traditional labor migrant fields such as constructions for men, and the service sector for women, Moldovan labor migrants can be found in business, in the financial sector, in medicine, education, informational technologies, and the hotel complex. Moldovan labor migrants can be found anywhere. Many Moldovans are employed in the airport system, and in other fields (the company Amazon, and others).

The reason for this is that in the UK there is "a different context than in Italy or in other countries where emigrants from the Republic of Moldova travel. The Anglo-Saxon tradition, for the most part, focuses on meritocracy. It is easier to move up the hierarchic ladder here. In countries such as Italy, Spain, or France, it is more difficult to build a professional career without having connections, friends, or relatives. Here, on the other hand, they are interested in one's abilities and professional training, the added value created for the company. The historical context of the British Empire likewise has influence. It's true that in politics and in business, the university you graduated from - Easton, Oxford, Cambridge, Westminster, etc. - helps you. The Moldovans, who put effort, are climbing up the social ladder. This especially means the field of business. Here, compared to Italy, there are more people with high professional training [9].

The UK is a country with a developed economy and a large labor market. It can absorb a significant number of emigrants. Thanks to this, the number of Moldovan migrants in the UK increased, and continues to do so.

5.The socio-demographic portrait of the moldovan labor migrant (based on the results of the sociological study conducted in 4 EU countries)

What does the contemporary Moldovan labor migrant in the European Union represent? Our survey has confirmed that the absolute majority of migrants are people of working age. The ration of people below the age of 30 is of 40%, whereas the number of people below 40 makes up 63.2%, in other words, more than 3/5 of the total number of respondents.

Table 1. Division of Moldovan migrants in destination countries, by age

Age	IT	PT	DE	UK
18-30 years	31.7%	52.6%	73.0%	36.4%
31-40 years	25.4%	18.4%	12.4%	36.4%
41-50 years	24.6%	26.4%	12.4%	21.1%
51+years	18.3%	2.6%	2.2%	6.1%
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

The young contingents of Moldovan labor migrants predominate in Germany and Portugal. By migrant age, it was possible to identify two groups of countries. The first group of countries (Germany, the UK, Portugal), where there is a predominance of younger people, and Italy, where people of older ages are more prominent.

The reasons for this are the following. Germany is just beginning to open, thus in it, there is a predominance of the younger ages, needed in constructions, more prone to social risks, and possessing Romanian citizenship. Likewise, these countries have a large number of Moldovan students. The UK opened up its labor market to the Moldovan migrants earlier, but likewise with the help of the Romanian passport. Herewith, in the UK, there is a demand of more qualified work force. The high share of Moldovan migrants in Portugal, in our opinion, is explained by the fact that a process of substitution is taking place there, many Moldovan migrants of older ages, upon receiving the Portuguese citizenship migrated temporarily, or emigrated to other EU countries, where there are higher living standards and salaries. At the same time, their children have grown up and entered the period of creation of their own families. Often times, they form families with Moldovans.

We should note that the data obtained by us corresponds to the data obtained during the course of the sociological research of 2012 [2]. Changes were noted only for Germany and Portugal, where there is an increasing share of young people, aged below 30. Our explanation is relevant upon comparing the results of the 2012 survey.

Table 2. Division of Moldovan migrants in destination countries, by sex

Sex	IT	PT	DE	UK
Men	29.4%	47.4%	65.2%	60.6%
Woman	70.6%	52.6%	34.8%	39.4%

It should be noted that among the Moldovan migrants there is an almost equal representation of men and women, with a slight predominance of female migrants. However, in the country section, the situation is not so univocal. The predominance of men among migrants is seen in Germany (almost by 2), and in

the UK (by 1.5). This demonstrates that in Germany there is a demand of working hands in constructions. In the UK, this is primarily in the computer technologies sector, where the majority of workers are men.

In Italy, the situation is characterized by the predominance of women (more than by twice). This is explained by the demand of woman labor in the field of home services, nursing of the sickly and the elderly, and the existing model of social and medical services. Here, care for the sick and elderly family members is the obligation of their relatives, whereas in Germany, as we have already mentioned, this is done by the state. Portugal is characterized by the most balanced gender proportion among the Moldovan migrants.

A comparative analysis of the base demographic indexes of our research and the 2012 research shows that the results are quite similar by the migrants' sex, age, and family status. In regard to other indexes, it is more difficult to give a straight answer, considering the use of different methodology (sample, tools, et al).

When comparing to the 2012 research data, we should point out that the division by sex entirely coincides in Italy and Portugal, whereas the situation in the UK is changing (our research has shown that there is a trend in favor of increasing gender balancing) - male-migrants conduct family reunifications. In general, the family status index is likewise comparable between the two researches. However, among the British Moldovans, there is an increasing number of people living in civil marriage [2].

Table 3. Family situation of Moldovan migrants in the destination countries

	IT	PT	DE	UK
Single	24.0%	42.1%	59.6%	30.3%
Married, officially	59.2%	50.0%	29.2%	66.7%
Married, unofficially	3.2%	.0%	2.2%	.0%
Divorced	4.8%	5.3%	5.6%	3.0%
Widowed	8.8%	2.6%	3.4%	.0%

An analysis of the familial situation of Moldovan migrants shows that the highest share of unmarried migrants was registered among the Moldovan migrants in Germany. The share of such people makes up almost 60%. Also a high share of such people is among the Moldovans in Portugal (more than 40%). In the UK, people of such social status make up about 1/3 (a little over 30%). In Italy, the share of unmarried migrants is of a quarter.

More than half of the Moldovan migrants in the surveyed countries are people who are officially married. The highest index among Moldovans is in the

UK (2/3 from the total number). Italy is slightly behind (59.2%). In Portugal, every second Moldovan migrant (50%) is officially married.

The amount of people residing in unofficial marriage is rather low: Italy (3.2%), Germany (2.2%). In Portugal and the UK, according to our research, this index is null. We assume that this is the result of the patriarchic model of familial-marriage relations that is dominant in Moldova that discourages civil marriages.

Among the migrants, the category of people whose family status is defined as divorced or widower/ widow is quite well represented. The highest share of such people is found in Italy (13.6%). In Germany and Portugal, this index shows 9% and 7.9% accordingly; in the UK, it is of 3%.

Table 4. Education of Moldovan migrants in the destination countries

	IT	PT	DE	UK
Middle school (lyceum)	27.0%	34.2%	36.0%	9.1%
Professional school	34.9%	39.5%	23.6%	21.2%
Licentiate degree	15.9%	13.2%	20.2%	15.2%
Master degree	21.4%	13.2%	16.9%	54.5%
Doctor of science degree	.0%	.0%	3.4%	.0%

Analysis of the education status of the Moldovan migrants' in the surveyed countries shows that the level of education and qualification is quite high. The highest level is in the UK - more than 90% of the migrants are people who hold a university degree or people with completed training at professional school level. Every second migrant holds a master degree. The share of professional school graduates slightly surpasses 20%. Only 9% of the migrants hold a general secondary or lyceum degree.

This index is somewhat different in the other countries, but it's likewise high. In Germany, Portugal, and Italy, the share of such workers on average, makes up 2/3. Herewith, every second migrant has professional training at professional school level. Germany, where this index is lower (every fifth migrant), is an exception. The share of people without a higher education of professional training is estimated at 1/3 of the total number of migrants.

Table 5. Residence of Moldovan migrants in their home country

	IT	PT	DE	UK
Capital / city	28.6%	34.2%	36.0%	87.9%
Town	23.0%	26.3%	29.2%	9.1%
Rural settlement	48.4%	39.5%	34.8%	3.0%

Among the Moldovan migrants, there is a mass representation of natives from different localities (rural settlements, small towns, and big cities (the capital Chisinau, and the city Balti). Herewith, residents of the rural areas make up a number ranging from a third (Germany and Portugal) to half (Italy) of all migrants. The UK is an exception case, here the share of rural residents among the Moldovan migrants makes up on 3%.

At the same time, in the UK, there is an absolute predominance of residents of big Moldovan municipalities. Their share makes up almost 88%. In other countries this index is significantly lower, about 1/3. A quarter of the migrants originate the small Moldovan towns (25%). The UK is an exception again; here the share of Moldovan residents of small town settlements is of only 1/10.

Table 6. Residence of Moldovan migrants in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Big city	29.4%	36.8%	30.3%	51.5%
Medium city	38.9%	50.0%	44.9%	30.3%
Small city	24.6%	13.2%	16.9%	12.1%
Rural settlement	7.1%	.0%	7.9%	6.1%

Residence of Moldovan migrants in big cities is characteristic of the UK, i.e. every second respondent. In the other countries, this index is lower: in Portugal - 37%, in Germany – 30%, in Italy – 29%. In Portugal, every second Moldovan migrant resides in medium-sized cities (50%); in Germany - 45%, in Italy – 39%, in the UK – 30%. In small towns resides every fifth migrant in Italy (25%), in Germany - 17%, in Portugal – 13%, in the UK – 12%. A very small part of migrants reside in the rural areas. Most often, they are focused in Germany (8%), Italy (7%), and the UK (6%). In Portugal, this was marked by no one.

Table 7. Who did you arrive with to the destination country?

	IT	PT	DE	UK
By myself	77.8%	65.8%	68.5%	63.6%
With family	15.1%	28.9%	18.0%	18.2%
With relatives	10.3%	2.6%	5.6%	0
With friends	0	2.6%	7.9%	3.0%
With acquaintances	1.6%	0	0	0

The majority of migrants are arriving to the destination country on their own. This was stated by 78% of the Moldovan migrants in Italy, 69% in Germany, 68% in Portugal, and 64% in the UK.

Specifying the question, we've found out that most often, these are the migrant's family members. In Portugal, this index was at 29%, in the UK and Germany - 18% each, and in Italy - 15%.

With close relatives, the members of the "greater family" (uncles, aunts, cousins) – 5.9%; the highest index is characteristic of Italy (10%). In the other countries, this index is significantly lower: Germany – 6%, and Portugal – 3%. The UK does not trace this index.

Friends and acquaintances make up 8% (7% - friends and 1% acquaintances) per the entire sample. We should note that significant numbers are registered in Germany (8%).

Surveying shows that most of the migrants have residence permits in their destination country. Portugal, Italy, and Germany show an index in the range of 84-87%. Only 13-16% of the respondents in these countries declared that they lack such a permit. In other words, they are irregulars.

In the UK the situation is somewhat different. The share of Moldovan citizens in possession of a residence permit in this country is lower, and makes up 63-64%. In other words, almost every third Moldovan migrant in this country does not have a residence permit.

Table 8. Presence of a residence permit in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Yes	85.6%	86.8%	85.4%	63.6%
No	13.6%	13.2%	14.6%	36.4%
No answer	.8%	.0%	.0%	.0%

The absolute majority (89%) of Moldovan citizens in the surveyed countries work there. The highest index in this regard is among the Moldovan citizens in Portugal (95%). Somewhat lower are the indexes of the UK (88%), Italy (87%), and Germany (78%). This is explained by the fact that in these countries there is a significant number of Moldovan students who are the least involved in the process of work. Furthermore, if the first generation of migrants is almost completely engaged in work (the reason why they came to these countries), then among the second generation migrants, one can encounter people who are in no hurry to find employment, and are striving to find a job in accordance to their status and qualifications. Additionally, there's also the factor of increasing joblessness in the conditions of the crisis.

Table 9. Presence of work in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Yes	87.3%	94.7%	77.5%	87.9%
No	12.7%	5.3%	22.5%	12.1%

Table 10. Length of the Moldovan migrants' work week in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Up to 20 hours	.9%	2.8%	2.8%	0
20-36 hours	25.9%	22.2%	27.8%	10.3%
37-48 hours	41.1%	33.3%	44.4%	58.6%
49-60 hours	17.0%	27.8%	18.1%	27.6%
61-72 hours	3.6%	8.3%	5.6%	3.4%
73+ hours (up to 180 hours)	11.6%	5.6%	1.4%	0

Our survey has shown that the Moldovan migrants who are staying in foreign countries have work weeks of different lengths. The most common work week lasts 37-48 hours. About 38% of all Moldovan migrants work like that. In the UK, this is an average for 59% of all Moldovan migrants, in Germany – 44%, in Italy – 41%, and in Portugal - 33%.

The second most common work week lasts 49-60 hours. This is a norm for 28% of migrants in both Portugal and in the UK; in Germany – 18%, in Italy – 17% of all migrants.

The third most common work week lasts 20-36 hours. This is the work week for 28% of Moldovan migrants in Germany, 26% in Italy, 22% in Portugal, and 10% in the UK.

A work week that lasts 61-72 hours is also quite common. For the most part, this is characteristic of Portugal – 8%; in Germany this share equals 6%, in Italy - 4%, and in the UK - 3%.

Migrants say that they have to work even more hours than that per week. A work week of 73-180 hours is the norm for 12% of the migrants in Italy. In Portugal, there are 6% of such migrants, in Germany - 1%. Most often, a work week of this length is characteristic of those who provide house services of nursing the sickly or the elderly by the "24/ 24 hours" principle.

Table 11. Presence of a labor permit in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Yes	80.0%	81.6%	77.8%	60.0%
No	18.3%	13.2%	19.4%	3.3%
No answer	1.7%	5.3%	2.8%	36.7%

The conducted survey has shown that the majority of migrants have labor permits. In general per sample, such a permit is had by the absolute majority of Moldovan migrants (81%). Although in particular countries, the situation is not as univocal. The highest percentage of people possessing a labor permit is found

in Portugal (82%). In Italy, there are fewer such people – 80%; in Germany – 78%, in the UK – 60%.

A definite answer of non-possession of a labor permit was given by 14% of the total respondents. Leading in this regard are Germany (19%) and Italy (18%). Portugal shows an index between 12% and 14%. In the UK, this index is of 3%. However, 37% of Moldovan migrants in this country had difficulty answering, or did not answer this question, which is something that makes one wonder of the reasons for this.

Table 12. Presence of work in the destination country in accordance to the available qualifications

	IT	PT	DE	UK
More	11.5%	22.2%	18.6%	.0%
Less	54.0%	47.2%	48.6%	48.3%
The same	32.7%	27.8%	31.4%	51.7%
No answer	1.8%	2.8%	1.4%	.0%

It is known that economic reasons force the migrant to emigrate in search of a higher income and of means for existence. Due to this, the migrant is often willing to engage in work that does not correspond to their level of education and qualification. At a pinch, the foreign citizen - the labor migrant - is less "capricious" in this regard.

Our survey confirmed this [14]. Basically every second of the surveyed Moldovan migrants is engaged in a job that does not correspond, or is lower their possessed qualifications. This picture can be seen in all the surveyed countries. In Italy, the share of such workers among the Moldovan migrants is estimated at 54%, in Germany – 49%, in the UK – 48%, and in Portugal – 47%.

At the same time, a significant part (38%) of the respondents claims that the job they are doing corresponds to their qualifications. The highest index in this regard is in the UK (52%). In the other countries, this index is lower: in Italy – 33%, in Germany – 31%, in Portugal – 28%.

Only 13% of the migrants state that the job they are doing is above their possessed qualifications. Indexes above average are in Portugal (22%) and Germany (19%); in Italy – 12%. In the UK, our survey did not record such cases.

Table 13. Average income of Moldovan migrants in the country of destination

	IT	PT	DE	UK
Less than 500 Euros	11.4%	11.1%	13.6%	6.3%
500-750 Euros	13.8%	19.4%	17.0%	3.1%
751-1000 Euros	30.9%	22.2%	17.0%	12.5%

1001-1500 Euros	29.3%	22.2%	36.4%	37.5%
1501-2000 Euros	12.2%	22.2%	13.6%	21.9%
More than 2000 Euros	.8%	2.8%	2.3%	18.8%
No answer	1.6%	.0%	.0%	.0%

Income in the destination country is both an important criteria of the efficiency of migration, and a condition of integration into the accepting society. The majority of migrants are located in the range with an average income between 500 and 1501 Euros per month. A significant part of the migrants have a monthly income of more than 1501 Euros. Herewith, it should be noted that such income is provided not just by the high salaries, but also by the pay for overtime work (prolongation of length of work day, work in two or more places, work with one or no days off, etc.).

By country, the situation is the following. In Italy, the majority of migrants (74%) are focused in the following three categories of income – from 500 to 1500 Euros. Herewith, 14% of the respondents have an income between 500 and 750 Euros; 31% - between 751 and 1000 Euros; 29% - between 1001 and 1500 Euros. Income above 1500 Euros is received by only 13% of the respondents. At the same time, 11% of the respondents have an income of less than 500 Euros.

In Portugal, the majority of the respondents (67%) are concentrated in the following three categories of income - between 751 and 2000 Euros. Herewith, in each category there are 22% of Moldovan migrants each. Income of more than 2000 Euros is only had by 3%. At the same time, in the category of up to 750 Euros, there are 30% of the respondents. Herewith, in the category of up to 500 Euros there are 11% of the respondents, and in the category of 500-750 Euros – 19%.

In Germany, the majority of migrants (70%) are concentrated in the following three categories of income - between 500 and 1501 Euros. Herewith, in the category 500-750 Euros there are – 17%, in 751-1000 Euros – 17%, and in 1001-1500 Euros – 36%. In the category of income of below 500 Euros there are 14% respondents. At the same time, in the 1501-2000 Euros category, there are 14%, whereas in the above 2000 Euros category – 2%.

The highest monthly income among the surveyed countries is had by the Moldovan migrants in the UK. The majority of the respondents (78%) are included in one of the three categories of income – from 1001 Euros and more. Herewith, 38% have an income between 1001 and 1500 Euros; 22% - an income of 1501-2000 Euros, and 19% - an income of more than 2000 Euros. At the same time, an income of up to 500 Euros is had by 6% of the respondents; 3% have an income of 500-750 Euros, and 13% have an income of 751-1000 Euros.

Table 14. Main sources of income for Moldovan migrants in the destination country

	IT	PT	DE	UK
Work / salary	85.7%	94.7%	77.5%	81.8%
Stipend	4.0%	.0%	10.1%	.0%
State benefits	.8%	.0%	4.5%	9.1%
Support from family back home	5.6%	.0%	5.6%	3.0%
No answer	4.0%	5.3%	2.2%	6.1%

In Italy, 86% of Moldovan migrants make up their monthly income from salaries; 4% - from stipends; 1% - from state benefits; and 6% - from aid provided by Moldova.

In Portugal, 95% of the Moldovan migrants make up their income from salaries. Other sources of monthly income forming have not been listed.

In Germany, 78% of the respondents form their income from salaries; 10% - from stipends; 5% - from state benefits; 6% - from aid provided by their families in Moldova.

In the UK, 82% of Moldovan respondents form their monthly budget from salaries; 9% point toward state benefits and 3% - to aid from their family back home.

Table 15. Presence of a valid Moldovan passport

	IT	PT	DE	UK
Yes	96.8%	89.5%	93.3%	93.9%
No	3.2%	10.5%	6.7%	6.1%
No answer	.0%	.0%	.0%	.0%

At the same time, many Moldovan citizens have the citizenship (passports) of other countries. Double citizenship, as it's been mentioned before, is allowed by the Moldovan legislation. Our survey has shown that in all the surveyed countries, there is a significant mass of people who possess the citizenship of other countries. The highest index of presence of a second citizenship / passport is in the UK – 97%. In the other countries, this index is lower: in Germany – 72%; in Italy – 66%; in Portugal – 50%. This is due to the fact that one can enter the European Union countries based on a Moldovan biometric passport, and continuously stay there without any problems for a period of up to 90 days. At the same time, the Moldovan passport does not grant the right of employment in the EU.

Moldovan citizens are solving this by "restoring" their Romanian or Bulgarian citizenship. The Romanian and Bulgarian states grant Moldovan citizens

their citizenships based on historical or ethnic conditions. Their citizens, as EU citizens, have the right of employment in the EU. This is exploited by Moldovan citizens when they obtain their second citizenship from these countries.

The data from the table shows quite clearly that Moldovan migrants often possess the passport of another country in order to profit from certain advantages in the destination country, to solve the issues of their stay and employment.

Table 16. Presence of another country's citizenship (passport)

	IT	PT	DE	UK
Yes	65.9%	50.0%	71.9%	97.0%
No	34.1%	50.0%	28.1%	3.0%

The conducted survey has shown that 20% of the polled Moldovan respondents have the passports of the country of their stay. Herewith, the most massive this process is among the Moldovan respondents in Portugal (37%), in the UK – 21%, in Italy - 15%, and in Germany – 10%. These numbers allow one to assume that among the Moldovan migrants there are people who possess three citizenships.

Table 17. Presence of the citizenship (passport) of the country of residence

	IT	PT	DE	UK
Yes	15.4%	36.8%	10.1%	21.2%
No	84.6%	63.2%	89.9%	78.8%
No answer	.0%	.0%	.0%	.0%

The conducted survey has shown that many Moldovan migrants would like to hold the citizenship of their country of stay. Of those who do not hold (in general per sample of Moldovan migrants - 81%) the citizenship of the stay/destination country, they would like to hold the citizenship of Italy – 63%; of Portugal – 85%; of Germany – 58%; and of the UK – 63%.

Table 18. Desire to obtain the citizenship/ to become a citizen of the country of residence

	IT	PT	DE	UK
Yes	63.1%	84.6%	58.0%	63.0%
No	34.2%	15.4%	40.7%	29.6%
No answer	2.7%	0	1.3%	.4%

Obtaining the citizenship of the country of stay expands the one's possibilities in different fields of activity. Furthermore, the presence of the residence

country's citizenship creates more favorable conditions for the migrants' integration into the countries' societies.

Integration into the country of stay is greatly facilitated by the presence of relatives. More so, relatives who reside with the migrant complicate the migrant's departure / return home, to the country of origin, to the Republic of Moldova. Presence of relatives in the country of residence has been marked by 58% of all the surveyed people. The highest index is in the UK (70%); in Italy – 64%, in Portugal – 61%; in Germany – 43%.

Table 19. Presence of relatives in the country of destination

	IT	PT	DE	UK
Yes	64.3%	60.5%	42.7%	69.7%

Table 20. What relative are there in the country of destination?

	IT	PT	DE	UK
Husband	19.7%	21.7%	12.5%	22.7%
Wife	11.3%	13.0%	5.0%	31.8%
Children	31.0%	30.4%	17.5%	50.0%
Parents	26.8%	21.7%	25.0%	9.1%
Siblings	63.4%	43.5%	55.0%	40.9%
Grandparents	.0%	.0%	2.5%	.0%
Grandchildren	5.6%	4.3%	2.5%	4.5%
Cousins	33.8%	34.8%	42.5%	27.3%
Uncles/ aunts	31.0%	8.7%	30.0%	.0%
Nephews/ Nieces	1.4%	.0%	10.0%	9.1%

Our survey has shown that many migrants have relatives who are part of both the simple ("nuclear") family, and of the expanded family, in the destination country.

The husbands of 23% of Moldovan migrants reside in the UK. The indexes of Portugal and Italy are also exactly the same - 22% and 20% accordingly. A significantly lower index is in Germany (13%).

In the UK there is likewise the highest index (32%) of migrants whose wives are in the destination country. Even though Portugal is, like in the first case, on second place, the number of migrants whose wives are in Portugal is significantly lower (13%). Similar is the index of Moldovan migrants in Italy (11%). In Germany, the index is twice lower (5%).

Children: In the UK, there is the highest index – 50%; in Italy – 31%; in Portugal – 30%. A lower index is in Germany (18%).

Data on the "nuclear" family shows that, according to the survey, in the UK there is the highest share of migrants who are residing in the destination

country with their family (spouse and children). The second and third indexes in this regard belong to Italy and Portugal accordingly.

Parents: The highest index of parents residing with their children is in Italy. 27% of the migrants point to this. In Germany, this index is equal to 25%, in Portugal - 22%, and in the UK - 9%.

Migrants' siblings have the most massive representation in the destination countries; in Italy – 63%; in Germany – 55%; in Portugal – 44%; and in the UK – 41%.

The second, by number, category of relatives staying in the destination / residence country are the cousins of Moldovan migrants. In Germany, 43% of the respondents point to this; in Portugal - 35%; in Italy - 34%; and in the UK - 27%.

The migrants in the destination counties have a massive representation of the big family representatives of the old generation – uncles and aunts. Their highest share is in Italy – 31%; and in Germany – 30%. Significantly lower this is represented in Portugal – 9%, and not represented at all in the UK – 0%.

Generalizing the results of the survey on this parameter, it should be noted that migration carries a familial character, is accompanied by the existence and formation of Moldovan communities where blood-relative ties run strong [9].

6. The main trends of moldovan labor migration into the EU

Upon researching the Moldovan labor migrations into the European Union, the following main trends have been identified:

Firstly, there is entry via tourist visa and illegal stay, and illegal employment in the European Union countries;

Secondly, there's the transformation of illegal status and labor activity into legal status via the legalization of one's stay and legal employment (residence permit, labor contract).

Thirdly, there's the obtaining of citizenship of the country of stay in the EU. Thus they become EU citizens with full rights and freedoms. Herewith, we should note that Moldovan citizens who hold Romanian passports and the community right to stay and work as EU citizens likewise strive to obtain the passport of their country of stay in the EU, to become a citizen of the said country.

Fourthly, the legalization of stay and labor activity in the EU spreads onto the process of legalization (nostrification) of diplomas of higher learning. Solving this problem provides employment in accordance to one's specialization and qualifications.

Fifthly, Moldovan labor migration in EU countries has the tendency to transform into labor emigration. People begin to not only study the language,

adapt to the life and work conditions, and the way of life and behavior, but begin to integrate in to the residence country's society as well.

Sixthly, Moldovan citizens, while staying in one of the EU countries are showing their willingness to migrate within the European Union. The reasons for such migrations are most often economical, motivated by the pull (higher salaries) or push (economic crisis) factors. Obtaining the citizenship of EU countries facilitates the labor mobility of Moldovan labor migrants inside the European Union.

Seventhly, the EU visa-free regime with Moldova affected the growth of Moldovan labor migration into European Union countries. Herewith, labor migration carries both illegal and legal character ("national labor visas). The legalization of short term employment of citizens, natives of third countries that have the EU visa-free regime will lead to the decrease of the processes of transformation of labor migration into labor emigration, and to the return home - to the country of origin - of citizens of third countries, including of citizens of the Republic of Moldova. In the EU countries, the labor migrants' return home will contribute to the increase of tolerance and to the decrease of migrantophobic attitudes within the local populations.

Conclusions

1. Moldovan labor migration in the European Union begins to develop with the second half of the 1990's. With the end of the 1990's - the early 2000's, it gains a mass character.

2. The main reasons for Moldovan migration into the European Union are economical. Herewith, these reasons underwent a certain evolution motivated by the maturing of the Moldovan work force in international labor migration, its recognition of its own capabilities and value.

3. The factors that determine the choice of country for labor migration are different, and for the most part, are typical for international migration, including labor migration. It's the migrants' desire to earn more money and to provide the increase of material well-being for themselves and their families; the lingual proximity; the presence of social capital, of relative connections in the destination country. The choice of country for labor migration, and the effectiveness of integration in it are subordinated to study and family migration.

At the same time, among the specific factors that determine the choice of country for labor migration, we should note the "Romanian factor" whose influence is multileveled, affects the policies of the Romanian state on granting ("restoring") Romanian citizenship, stimulating study migration into Romania, as well as the influence of the Romanian society, and the roles of social capital, social networks on the process of migration self-determination of Moldovan labor migrants.

4. In the process of labor migration, Moldovan citizens used different forms of entry and stay in the EU, such as tourist visas, illegal border crossing, illegal employment and legal individual and collective labor contracts, labor quotas, the visa-free regime and labor visas.

5. The process of formation of Moldovan communities in the European Union begins with the second half of the 1990's, and is becoming massive starting with the 2000's. Compared to Russia, the specifics of formation of Moldovan communities in the EU are tied to the fact that they are forming: a) almost entirely from scratch (before 1991, in EU countries there have not been any Moldovan communities: the only exception was Germany, where the ethnic Germans and Jews from Soviet Moldova were repatriated during the 1970-80's; b) based entirely on labor migration; c) in the overwhelming majority of cases via the long-term labor migrants.

The most attractive countries for Moldovan labor migration are Italy, Germany, France, the UK, Spain, Czechia, and Portugal. Italy is the absolute leader of attraction of Moldovan labor migrants. More than 240 thousand Moldovan citizens are located here. In the other countries, the number of Moldovan migrants is, at the very least, far smaller, and is estimated at several tens of thousands of people.

The formation of Moldovan communities in the EU corresponds to global practices: initially, the migrants are familiarizing themselves with the big and capital cities, gradually, migrant communities form in other regions as well, including in the accepting countries' rural areas.

Moldovan communities in the EU countries are forming primarily via labor migrants of young ages. Typical is, especially at the initial stage, the clearly defined gender focus, conditioned by the demands of the accepting countries' labor markets. However, the consolidation of migrant communities demonstrates the tendency to expansion of the range of the age structure and the alignment of the age/ sex structure of the Moldovan communities.

6. Moldovan labor male-migrants are mainly employed in the field of constructions. Women - in the field of house services and nursing of the elderly and the sickly. Gradually, the field of their labor activity begins to broaden. Among them, more and more often, workers from the field of informational technologies, the banking sector, education and medicine can be encountered. This is tied to the legalization of their status, them obtaining the citizenship of EU countries, and the nostrification of the diplomas they received in Moldova. Among the Moldovan labor migrants there are an increasing number of businessmen. However, even today, most migrants are engaged in jobs the status of which is below their level of education of qualifications.

Among the Moldovan labor migrants there is an increasing number of persons who hold double or triple citizenship. The tendency to obtain the citizenship of the country of residence is clearly noticeable.

The process of integration into the accepting society is characteristic of the Moldovans. This has been demonstrated by the processes of family reunification and of moving of migrants' parents and children into the EU countries that began in the 2010.

7. The analysis of the main trends of Moldovan labor migration into the European Union shows that Moldovan migrants are demonstrating the desire to integrate into the accepting society, to transform their status from illegal to legal, from unqualified to professional, that corresponds to the level of their education, qualifications, and working experience. From labor migrants they are becoming labor emigrants, changing their plans and strategies for the future. They are striving to become full-fledged citizens of their new homelands and have no desire to return to Moldova.

The EU visa-free regime with the Republic of Moldova creates new possibilities for Moldovan labor migration into EU countries. The number of Moldovan short-term labor migrants in the EU countries in the conditions of the visa-free regime has increased by more than twice. Temporary stay in the accepting country and labor activity, as a rule, do not affect the short-term migrants' plans to return home.

References

1. Cirlig V., Mosneaga V. Migration Movements between Moldova and the EU: Policies and Numbers. // ICMPD, Research Papers drafted within the framework of the "Building Training and Analytical Capacities on Migration in Moldova and Georgia (GOVAC)" project. Internship to ICMPD, September 2011. - Vienna, OstWest Media, 2012, pp.43-75
2. Cheianu-Andrei D. Cartografierea diasporei moldovenesti in Italia, Portugalia, Franta si Regatul Unit al Marii Britanii. - Chisinau, OIM, 2013, 140 p.
3. Davydova-Minguet O., Mosneaga V., Pozniak O. Gendered Migration from Moldova and Ukraine to the EU: Who Cares? // Liikanen I., Scott J.W., Sotkasiira T. (eds). Borders, Migration and Regional Stability in the EU's Eastern Neighbourhood. - Joensuu, Karelian Institute of the University of Eastern Finland, 2014, pp.225-240
4. Dusciac D., Guzun D., Dobrin M., Revineala S., Sintov R. Centrul Satelit NEXUS-Paris: Un nou model de sustinere a migratiei circulare de succes si de integrare a migrantilor in societatea tarii-gazda. // Moraru V. (coord.) Migratia, diaspora, dezvoltare: noi provocari si perspective. - Chisinau, Sirius, 2016, p.193-204

5. Luecke M., Mahmoud T.O., Toman S.A. Labour migration and remittances in Moldova: Is the boom over? Trends and preliminary findings from the IOM-CBS AXA panel household survey 2006-2008. – Chisinau, OIM, 2009, 84 p.
6. Migration as it is. An Overview of migration in the Republic of Moldova. – Chisinau, SIDA, IOM, 2007, 26 p.
7. Marques J.C., Gois P. Imigrantii din Europa de Est in Portugalia: asemanari si deosebiri intre ucraineni, rusi si moldoveni. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). – nr.4 (XLIII), 2008. - Chisinau: CEP USM, 2008, p.81-103
8. Морару В., Мошняга В., Руснак Г. Маятник миграции. – Кишинэу: Типография-Sirius, 2012, 200 с.
9. Mosneaga V. Mapping Moldovan Diaspora in Germany, UK, Israel, Italy, Portugal and Russia. – Chisinau, IOM, 2017, 212 p.
10. Mosneaga V. Migrant support measures from an employment and skills perspective (MISMES). Republic of Moldova. - Torino, European Training Foundation, 2015, 80 p.
11. Мошняга В., Мошняга Г. Безвизовый режим стран Восточного Партнерства с ЕС: эффекты и политики. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). – nr.2 (LXXXI), 2018. - Chisinau: USM, USPEE, AMSP, 2018, с.106-133
12. Mosneaga V., Moraru V. Moldovan Labour Migration in Italy and Spain. // Montanari A. (ed.) BraiNet-Working: Migration Flows Feeding into Business Internationalisation. – Rome, Rubbettino, 2010, pp.199-238
13. Mosneaga V., Moraru V., Turcan V., Rusnac Gh. Fetetele unui proces: migratia fortei de munca din Republica Moldova in Italia. – Chisinau, Editura Prim, 2011, 264 p.
14. Цуркан В., Мошняга В. Профессиональная идентификация молдавских трудовых мигрантов: проблемы и решения (по результатам социологического исследования шести стран). // Мошняга В. (коорд.) Политика и практика регулирования миграции в условиях современных вызовов. – Кишинев, MOM, 2017, с.52-64.
15. Zwager, de, N., Sintov R. Driving innovation in circular migration. Migration and Development in Moldova – 2015. – Chisinau, Moldova, Nexus, IASCI, 2016, 16 p.

17.08.2018

ASPECTE CULTURAL-CIVILIZAȚIONALE ALE RELAȚIILOR REPUBLICA MOLDOVA – ROMÂNIA: CONTEXT REGIONAL DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE³

Grigore VASILESCU

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale, Centrul de Studii Europene

Doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, profesor Jean Monnet în integrare politică europeană

The article analyses cultural and civilizational aspects of relations between the Republic of Moldova and Romania. The author studies the subject in regional context from European integration perspective. It is explained that the approached issue is very important from different perspectives, such as historic and identity perspectives, political, economic and commercial ones. Author states that cultural and civilizational aspects of relations between the Republic of Moldova and Romania are the base of the common identity, spiritual unity of nation regardless of different visions, political and geopolitical positions, and debates about the vector of development of the Republic of Moldova. Also, the author analyses the Europeanity of the Republic of Moldova in the common context of Romanian culture and spirituality. Speaking about the European integration of the Moldova and regional unity between the Republic of Moldova and Romania, the author underlines the return of Moldova to the family of European States from both, geographical and historic meanings. In this context, the author tries to answer if the Moldova's way to European Union is with or without Romania, especially because of the East / West orientations in the country and at the moment new appeared "Pro-Europa" and "Pro-Moldova" approaches.

Introducere

Tematica relațiilor dintre Republica Moldova și România este deosebit de importantă și actuală din mai multe puncte de vedere, mai multe considerente și mai multe aspecte: istorico-identitare, politice, economice, comerciale. Aspectele cultural-civilizaționale ale relațiilor Republica Moldova – România ocupă un loc aparte în toată această tematică dat fiind că anume cultura, afinitățile civili-

³ Varianta inițială a acestei lucrări a fost prezentată în cadrul Seminarelor Jean Monnet în integrare europeană ce au avut loc între anii 2010-2012, organizate la Centrul de Studii Europene a USM în parteneriat cu Centrul de Studii Europene, Centrul de Excelență Jean Monnet, Universitatea A.I.Cuza, Iași, România.

zaționale atât istorice, cât și contemporane sunt acelea care au stat la bază, au cimentat și continuă să coaguleze apartenența, identitatea comună, unitatea spirituală de neam necătând la diferitele atitudini, poziționări politice, geopolitice, diferite dezbateri și discuții privind perspectivele, vectorul de dezvoltare a Republicii Moldova etc. Aceste aspecte capătă o semnificație și importanță și mai mare mai ales atât în contextul regional în care ne aflăm sau în care se află Republica Moldova și România în prezent, cât și în contextul proceselor europene contemporane, cele de integrare și unificare în primul rând. Sigur că tematică la care ne referim este destul de vastă, aspectele cultural-civilizaționale ale relațiilor Republica Moldova – România fiind multiple. Din acestea în articol vor fi examinate doar unele și anume: cultură, civilizație, spiritualitate comună românească de-a lungul secolelor în context european; România – Republica Moldova: unitate europeană de valori, tradiții, aspirații; unele probleme actuale comune moldo-românești de integrare culturală europeană. Pe parcursul examinării, tangențial se va atrage atenția și la alte momente ale tematicii supuse abordării, dar de bază vor fi cele anunțate mai sus.

Câteva considerații și precizări preliminare

Mai întâi despre **felul de abordare** pe care am ales-o. Examinarea problemelor și aspectelor anunțate pentru această lucrare poate fi diferită desigur. Cea pe care am ales-o este una nu parțială, să spunem doar istorică, politică sau economică etc., ci una mai integră, mai cuprinzătoare, mai generală, deci într-un fel mai **conceptuală**, filosofică, dacă se poate spune.

Acum, **de ce totuși am ales pentru examinare aspectele cultural-civilizaționale** ale relațiilor Republica Moldova – România? Vom atrage aici atenția la câteva explicații. Una din cele mai mari și mai esențiale este faptul că la general vorbind, în context regional, dar și continental, Europa (din care facem parte și noi, România și Republica Moldova) conceptual poate fi înțeleasă, explicată, definită până la urmă prin cultură. Tot prin cultură se definesc și noțiunile de conștiință europeană, mentalitate, apartenență, identitate europeană fără de care construcția europeană, procesele de integrare și unificare sunt foarte dificile, dacă nu și imposibile. Europa, așa cum au demonstrat-o mai mulți autori, inclusiv cercetătorul român Andrei Marga în capitolul „Europa și specificul european” din vestita lucrare „Filosofia unificării europene”, este nu atât o economie, o politică sau altceva, ci în primul rând o cultură, un cerc cultural, o unitate spirituală, înainte de a fi o unitate de alt ordin [1, p.31]. Da, este adevărat că procesul de integrare europeană, potrivit și cunoscutei metode Jean Monnet, a început cu integrarea economică, pentru aceasta avându-se motive foarte serioase, trecându-se și la integrarea politică. Dar integrarea europeană ajunge și trebuie să ajungă și la integrarea culturală, la cultura europeană. Anume aici, în acest domeniu vor fi cele mai interesante, dar și acela mai mari probleme, cele

mai mari provocări, legată și de marea diversitate culturală europeană. Anume despre această cea mai mare provocare a proceselor de integrare și unificare europeană scria autorul român Mircea Malița în lucrarea sa „Zece mii de culturi, o singură civilizație”. Provocarea majoră la care va trebui să facă față Uniunea Europeană, menționează autorul făcând referință și la cercetătorul Jean-Marie Domenach, este tensiunea dintre „Europa economică” și „Europa culturală”. Prima poate avea succes în competiția globalizării - și aceasta este miza ei geopolitică, - dar a doua se va confrunta mereu cu logica identității și diferențierii. Europa comunitară, continuă autorul, pare a fi obsedată doar de unificare pe temeiul bunurilor și valorilor instrumentale, utilitare, deci, civilizaționale, ignorând planul cultural în care relația identitate – integrare este atât de tensionată. Principala sfidare la adresa Uniunii Europene va veni, așadar, din partea identităților culturale [2, p.58]. Nimeni, conchide autorul, nu poate răspunde acum în mod univoc la întrebarea despre modul în care se va articula funcțional și practic un spațiu economic și monetar unificat, cu diferențele de cultură și mentalitate ce alimentează identitățile naționale. Posibil că aceasta ar fi cea mai mare sfidare și cea mai dificilă provocare pentru soarta istorică a proceselor de unificare europeană. În acest context două întrebări sunt extraordinar de principiale: 1. Dacă poate avea viabilitate o Europă integrată la nivel economic, monetar și eventual politic, dar diferențiată interior de structuri culturale naționale? 2. Dacă pot în genere supraviețui diferențele culturale sub cupola unificării economice, financiare și monetare? [2]. Da, sunt întrebări foarte principiale, dar și deosebit de complicate, la care încă nu sunt răspunsuri clare cel puțin din punct de vedere practic. Experiența fostei Uniuni Sovietice a dat până ce răspunsuri negative la aceste întrebări. La nivelul nostru regional, la nivelul acestui spațiu România – Republica Moldova, trebuie să căutăm și să avem răspunsuri clare la aceste și alte întrebări ce țin de aspectele regionale cultural-civilizaționale.

Aspectele cultural-civilizaționale la care ne referim sunt actuale și importante și din motivul că din acele elemente care construiesc o identitate, națională în cazul de față, cele ale culturii, legate nu doar de limba vorbită, sunt de o semnificație deosebită! Vorbim aici de o cultură comună inclusiv și într-un sens antropologic, nu doar din punct de vedere al creațiilor, vorbim și de valori comune, inclusiv și ca mecanisme de interpretare a realității, ca repere axiologice, vorbim și de tradiții culturale, obiceiuri etc. Problema care necesită examinare este ce avem din toate acestea enumerate în comun, ce trebuie să păstrăm, cu ce vom merge noi împreună, cei din România și Republica Moldova, în Europa sau cu ce ne vom prezenta. Este vorba aici și de o ecologie culturală despre care prea puțin se vorbește la noi. Mai mult se atrage atenția la probleme de mediu ambient, de diferite poluări, emisii în atmosferă etc., pe când poluările au componente și aspecte culturale la care puțin se face referință.

La constatări și precizări preliminare am atrage atenția și la **problema regionalismelor**, mai ales că problema anunțată în titlul lucrării o examinăm în context regional. Regionalismele se referă la dezvoltările regionale, sunt mai mult niște concepte, dar și practici, proiecte economice, poate și politice într-o anumită măsură. Sunt și pot fi regionalismele și proiecte culturale? Avem regionalisme de acest fel? Este o întrebare. Probabil că putem vorbi de așa regionalisme culturale odată ce avem o așa mare diversitate culturală europeană, odată ce avem atâtea Europe în Europa, despre care vorbesc mai mulți autori [3, p.4] și odată ce există și această Europă a regiunilor. Îl vom cita aici pe autorul român Ștefan Aug. Doinaș, care în studiul „În căutarea Europei” nota: „La întrebarea de bun-simț, pusă nu numai o singură dată: „Câte Europe există în Europa?”, s-a răspuns printr-o propoziție la fel de comună: Nu poate exista decât o Europă a diferențelor, expresie care-i satisface atât pe susținătorii identităților culturale, atenți la valori integratoare, cât și pe partizanii suzeranităților statale, mult mai preocupați de identitățile etnice. Și unii, și alții își dau seama că viitorul Europei depinde de cristalizarea unei *conștiințe europene* care, la rândul ei, implică o radicală transformare a mentalităților. Din păcate, diferențele regionale sunt încă în vigoare, iar epitetele cu iz istoric și geografic – cum ar fi: bizantin, balcanic etc. – capătă în gura tuturor diverse sensuri, peiorative sau laudative. Fiecare popor din Europa posedă un *ego* aproape autarhic, sensibilizat de o adevărată alergie în fața lui *alter*” [3, p.17]. Aceleași idei susține și Alexandru Duțu în compartimentul „Câte Europe sunt în Europa?” din valoroasa lucrare „Idea de Europa și evoluția conștiinței europene”, unde autorul arată că Europa s-a individualizat nu în raport cu alte continente, ci anume în raport cu regiunile geografice, politice, profesionale [4, pp.45-63]. Într-adevăr, regionalismele în Europa de rând cu alte diversități sunt destul de multe și foarte diverse, importante din punctul de vedere al identităților, individualizărilor cultural-civilizaționale. Toate statele europene, având o identitate națională distinctă unitară într-o anumită măsură, în același timp includ regionalisme, diferite regiuni câteodată destul de diferite între ele. Astfel, în Franța există 26 de regiuni (cum ar fi Alsacia, Normandia de Jos și de Sus, Bretania, Lorena etc.), care sunt nu doar colectivități teritoriale cu roluri de subdiviziuni administrative, dar și individualități culturale, mai ales în ceea ce privește tradiții, obiceiuri etc. În Italia există 20 de regiuni distincte (spre ex., Calabria, Campania, Emilia-Romagna, Lazio, Liguria, Lombardia, Sardinia, Sicilia, Toscana etc.), care au și anumite autonomii politice, posibilități culturale deosebite etc. În Germania avem 16 regiuni diferite care se numesc landuri sau state ale federației (cum ar fi Baden-Wuttenberg, Statul Liber Bavaria, Brandenburg, Orașul Liber și Habseatic Hamburg, Hessa, Mecklenburg – Pomerania, Saxonia Inferioară, Statul Liber Saxonia, Saxonia-Anhalt, Statul Liber Turingia etc.) și care își au propria constituție (alături de Constituția Germaniei), propriul guvern, propria legislație, evident și importante

deosebiri regionale culturale. Spania este și ea divizată în 50 de provincii, la fel distincte și din punct de vedere cultural-etnografic. Regiunile istorice românești sunt astăzi cele zece provincii tradiționale definite în perioada „României mari”: Banatul, Crișana, Maramureșul, Ardealul, Bucovina, Moldova, Basarabia, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, dintre care unele depășesc hotarele României de azi, aparținând în parte unor țări vecine. În afară de aceste regiuni / provincii distincte mari cu importante deosebiri etnografice, etno-culturale, chiar și antropologice, se mai evidențiază peste treizeci subregiuni la fel deosebite, binecunoscute, cum ar fi Țara Bihariei, Țara Buzăului, Țara Codrului, Țara Dornelor, Țara Făgărașului, denumită și Țara Oltului, Țara Mocanilor, Mărginimea Sibiului, Țara Moților, Țara Năsăudului, Ținutul Secuiesc, Țara Severinului etc., etc. (În contextul mării diversități europene, totuși, câte deosebiri, specific, individualizări deosebit de importante și interesante există într-o singură țară, în cazul de față România! Ca de altfel și în toate statele europene [vezi *Inventarea Europei* – câte regiuni există în Europa!]. Să luăm doar un singur exemplu - Țara Moților din România. Într-un material intitulat “Cine sunt moții? Răspunsul scriitorului Ioan Slavici”, autorul remarcă: “Aceștia sunt oamenii și trupește și sufletește mai colțuroși și mai vârtzoși. Fie scurt, fie înalt, Moțul e voinic și îndesat, calcă rar și apăsător și are ceva din firea ursului. Om cu deosebire de potolit. Moțul vorbește puțin, e foarte răbdător, se avântă cu anevoie, dar e neînduplecat după ce a luat o hotărâre... Moții sunt cea mai nobilă parte a poporului român” [22].

Având în vedere această mare divizare regională, aceste foarte importante și interesante **individualizări regionale etno-culturale**, în cazul examinării aspectelor cultural-civilizaționale ale relațiilor Republica Moldova – România apar câteva întrebări. Pentru că România este compusă din mai multe regiuni / provincii, subregiuni, denumite țări, ținuturi, mărginimi, unele din ele fiind mai aproape, altele mai departe de noi, interogația este cu care din aceste părți avem mai multe legături, contacte, afinități cultural-civilizaționale? Probabil că mai aproape suntem de Moldova de peste Prut, de ținuturile din partea de est a României, mai puțin poate cu cele din vest, deși aici trebuie cercetată situația. Altă întrebare poate fi legată de posibilitatea și eventualitatea anumitor proiecte comune culturale pe linia regionalismelor existente. Poate fi, spre ex., considerat proiectul cultural “Români de pretutindeni” un asemenea regionalism cultural, așa cum rușii propagă propria cultură, limbă prin „Casa științei și culturii ruse”, care o avem și la Chișinău. De ce n-am avea și noi asemenea Case românești prin localitățile noastre? Așa cum este „Casa Limbii Române” la Chișinău. Unii poate vor spune că nu avem nevoie de așa ceva, pentru că și așa suntem români și vorbim românește. Nu este adevărat! Avem nevoie! Mai ales având în vedere promovarea și persistența în ultimul timp a ideologiei moldovenismului, îndeosebi celui brutal și agresiv. Dar și având în vedere răspândirea acelor regionalisme despre care am vorbit mai sus, când uneori intenționat sau poate și neintenți-

onat se speculează sau se încurcă lucrurile. Da, aici în Republica Moldova (sau Basarabia, cum suntem de multe ori numiți din partea cealaltă a Prutului), noi, locuitorii de aici, ne numim moldoveni, așa cum cei din Oltenia se numesc olteni, sau ca din alte părți – bănațeni, ardeleni, munteni etc. Dar suntem toți parte, ramuri ale românismului, suntem toți până la urmă români și vorbim aceeași limbă română. Aceste adevăruri, ca și valorile noastre comune, trebuie promovate cu insistență, cu cunoștință și conștiință de cauză.

Încă o precizare foarte importantă pe care trebuie s-o facem ține tot de contextul regional la care ne referim. Zona aceasta sau regiunea care o formăm noi, România și Republica Moldova, constituie **extrema estică a latinității**, așa cum am fost în istorie de veacuri, de la Ștefan cel Mare și până astăzi. Facem împreună parte din **civilizația latină**, de rând cu altele două – cea anglo-saxonă și slavă – parte componentă a civilizației europene. Zona aceasta, România și mai ales Republica Moldova, care este la extremitatea și mai estică a latinității, a europenității, este foarte interesantă din punct de vedere geopolitic, dar mai ales geocultural. Aici se intersectează culturile, cele occidentale și orientale, cele europene și cele slavice, arabo-islamice. Suntem o zonă de frontieră dintre Vest și Est, dintre UE și Rusia, UE și CSI. Această situație desigur își lasă amprenta. De aici și acele multiple probleme care apar și care există și de ordin politic, dar și de ordin cultural-civilizațional la care n-avem cum să nu ne referim.

Aspectele cultural-civilizaționale ale relațiilor România – Republica Moldova necesită a fi discutate și în **contextul europenizării**, proces care este de parcurs pentru ambele state. Europenizarea ca proces este înțeleasă și interpretată în mod diferit: și ca racordarea la Acquis-ul comunitar; și ca racordarea la legislația europeană; și ca racordarea și participarea la politicile și instituțiile europene; și ca racordarea și preluarea valorilor general-europene, celor de democrație, libertate, pace, bunăstare, prosperitate etc. Europenizarea are însă încă o semnificație, poate una din cele mai importante – formarea culturii, a conștiinței și mentalității europene, o sarcină din cele mai necesare, fără de realizarea căreia nu pot fi rezolvate multe alte sarcini și probleme ale integrării și unificării europene. Dar, ceea ce trebuie să menționăm și să avem în vedere permanent este că europenizarea nu se cade a fi exagerată, absolutizată, pentru aceasta ar putea duce la o omogenizare, de fapt la un fel de nou totalitarism – impunerea dintr-un singur centru, cel de la Bruxelles, a unor cerințe comune, uneori exagerate, a unor standarde unice, a unor modele culturale unice, a unor idei, valori venite din afara culturilor naționale. Aceasta poate crea tensiuni, deoarece afectează culturile, valorile naționale, tradițiile, obiceiurile locale, care de multe ori, sub presiunea cerințelor chipurile comune, general-europene, sunt impuse să fie date uitării, chiar să fie interzise etc. (aici pot fi aduse ca exemple cazurile cum este gătită țuica tradițională la români sau cum sunt sacrificați porcii la noi de Crăciun...). Problema și întrebarea care poate fi formulată aici este: **ce și cum pot**

face împreună România și Republica Moldova în context regional pentru păstrarea valorilor, tradițiilor, obiceiurilor naționale comune în procesul europenizării, de ce am putea să ne dezicem și de ce categoric nu. Avem de discutat și aceste aspecte.

Totuși, vorbind și atrăgând atenția la aceste aspecte care le-am menționat mai sus, este strict necesar să înțelegem și să interpretăm corect noțiunea de europenizare în contextul integrării europene. Pentru că integrarea europeană nu înseamnă, așa cum este răspândit în mentalitatea multor oameni de la noi, să punem pe spatele Europei / Uniunii Europene rezolvarea problemelor noastre, nu înseamnă neapărat și nu trebuie doar să așteptăm că Europa / UE va veni și ne va ajuta. (În viziunile multora de la noi, chiar și a celor din guvernare, cum arată ultimele tendințe ale politicii așa zise pro-Moldova, permanent apare întrebarea: la ce ne mai trebuie Europa / UE dacă nu ne dă ajutoare, bani?...). Adevărul este că da, Europa / UE ne ajută, ne susține, ne dă ce poate, dar problemele noastre noi trebuie să le rezolvăm! **Asumarea responsabilității – iată ce înseamnă de rând cu altele integrarea europeană!** Este tocmai ceea ce de multe ori ne lipsește – asumarea angajamentelor, valorificarea ideii europene, a culturii europene! Aceste lucruri trebuie permanent să le avem în vedere! Mai ales având în vedere acea atitudine demagogică, mercantilistă, de fapt iresponsabilă față de integrarea europeană care persistă și care este caracteristică dacă nu întregii, atunci unei mari părți a clasei politice moldovenești. La aceasta s-a atras atenție în luările de atitudine de la noi. Astfel, încă în 2005 la un Simpozion internațional de la Chișinău expertul la Comitetul Helsinki Moldova Dorin Chirtoacă menționa: „Modul în care privește puterea politică de la Chișinău integrarea europeană este, în opinia mea, Următorul: „Europa înseamnă stabilitate financiară și siguranță pentru averile acumulate până în prezent. Suntem la putere și trebuie să ne menținem în continuare. Europa ne presează să ne democratizăm. Dacă ne democratizăm cu adevărat, riscăm să pierdem puterea. Atunci cum să procedăm? Simplu: simulăm reformele și îi facem pe europeni să fie convinși că Republica Moldova se democratizează, de fapt nu schimbăm nimic și ne vedem în continuare de interese” [23]. S-a scurs ceva timp de atunci, dar această politică și atitudine „a la Caragiale” față de integrare europeană, față de reforme continuă și în prezent, cu o diferență numai, importantă: europenii, la care făcea referință D.Chirtoacă, nu mai sunt atât de creduli și nu mai pot fi manipulați sau duși în eroare...

În încheierea acestor considerații și precizări preliminare am vrea să susținem teza, pe care și s-o argumentăm pe parcurs, că divizările, anumite de fapt divizări, totdeauna au fost, sunt și vor fi în Europa. De ce? Pentru că: 1. Există ceea ce unește Europa – interese, valori comune, cele de pace, bunăstare, prosperitate, libertate, democrație, economie liberă și funcțională etc., etc. Acestea, adică ceea ce este sau poate deveni comun, odată cu înaintarea, avansarea pro-

ceselor integraționiste, de unificare, vor deveni tot mai multe, mai profunde; 2. Dar există și ceea ce divizează Europa. Aici avem în vedere nu numai cele care cu timpul poate vor fi depășite (spre ex., divizările care le avem azi pe plan religios). Este vorba de cele care vor fi și pe viitor, pentru că nu putem să ne închipuim fără ele însăși viața, existența noastră umană – valorile naționale pe care le are fiecare popor, începând cu casa proprie, patrie, loc natal, limbă maternă, tradiții și obiceiuri locale etc. Despre acestea vom mai discuta. Acum trecem la examinarea problemelor anunțate pentru această lucrare, mai întâi la cele ce țin de cultură, civilizație, spiritualitate comună românească de-a lungul secolelor în context european, de unitatea europeană a României și Republicii Moldova în ceea ce privește valorile, tradițiile, aspirațiile comune. Vom începe această examinare cu întrebarea despre europenitatea Republicii Moldova, sau ce fel de țară suntem noi, Republica Moldova.

Republica Moldova - țară europeană sau despre europenitatea statului moldovenesc în contextul comun al culturii și spiritualității românești

Ce fel de țară este Republica Moldova? Întrebarea pare să fie banală, pentru că orice elev va spune fără ca prea mult să se gândească: Republica Moldova este țară europeană. Și va avea dreptate, pentru că într-adevăr, Republica Moldova este țară europeană, cel puțin geografic. Mai mult ca atât, din acest punct de vedere Republica Moldova este situată geografic chiar în centrul Europei. Și totuși, întrebarea rămâne deschisă: este oare cu adevărat Republica Moldova țară europeană în sensul deplin al cuvântului? Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui s-o examinăm din mai multe puncte de vedere – istoric, al trecutului, mai ales că Republica Moldova de astăzi este un stat tânăr, apărut recent pe harta lumii, ceea ce ne trimite la Moldova istorică în sensul de a vedea ce fel de țară era aceasta, unu, doi, din punctul de vedere al situației reale de azi, deci al prezentului, și trei, din punctul de vedere al perspectivelor, al viitorului.

Ce ceste paradoxal și chiar într-un sens straniu, faptul că din punct de vedere istoric, al trecutului, cât și cel al viitorului într-o anumită măsură, dacă e să credem declarațiilor guvernanților de azi despre vectorul de dezvoltare a țării, despre care vom mai vorbi, Republica Moldova este poate mai mult o țară europeană decât din punctul de vedere al situației reale în care ne aflăm la mai multe capitole. Vom aduce mai întâi câteva argumente istorice la capitolul „Republica Moldova ca țară europeană din punct de vedere istoric”: despre Moldova europeană a lui Ștefan cel Mare, apoi – despre Moldova europeană a lui Dimitrie Cantemir.

Moldova europeană a lui Ștefan cel Mare

Începând această parte a lucrării ar trebui să menționăm mai întâi faptul că astăzi, când vorbim de integrarea europeană a Republicii Moldova, de unita-

tea regională dintre Republica Moldova și România, vorbim de fapt de **revenirea țării noastre în familia satelor europene**. Revenire, pentru că nu numai geografic ne aflăm acolo, dar și istoric. Putem spune la sigur că dispunem de suficiente argumente istorice tari în favoarea europenității Moldovei! Și unul dintre cele mai tari argumente istorice este fără îndoială **Moldova europeană a lui Ștefan cel Mare**. Atunci când, la sfârșitul secolului XIV și începutul secolului XV, cuceritorii otomani își înfăptuiau expansiunea către centrul Europei, punând în pericol însăși libertatea și identitatea națională a țărilor acesteia, când în Italia renascentistă Machiavelli, așa după cum demonstrează ilustrul cunoscător român al culturilor și civilizațiilor, academicianul Virgil Cândea, propunea în “Principele” o filozofie și o etică nouă, recomandând conducătorilor să fie, potrivit intereselor statului, „vulpe și leu”, șiret și crud, cinic, călcător de jurăminte și prefăcut, un om, un domnitor, un suveran cu o atitudine riguros creștină în gândirea și acțiunile sale, ca Ștefan cel Mare, devenise, într-adevăr, cu totul rar în Europa [5, p.12]. Ștefan cel Mare a fost recunoscut de către contemporani și de urmași ca un adevărat apărător al creștinătății europene, un „model de suveran creștin în plină Renaștere” (Virgil Cândea). Țara Moldovei condusă de marele voievod devenise un “avanpost al rezistenței Europei contra expansiunii otomane și invaziilor tătare”, ceea ce indiscutabil a menținut siguranța marelui drum comercial Nord – Sud dintre Marea Baltică și Marea Neagră. Cel mai prețios poate printre toate altele era imaginea și reputația pe care a căpătat-o Moldova lui Ștefan cel Mare în Europa. “Moldova, - consemnează cu acest prilej Virgil Cândea, - era tratată de aliați, ca și de adversari, ca o putere politică și militară implicată activ și eficient în tensiunea crescândă dintre Respublica Christiana și Imperiul Otoman. Statele europene știau că se pot bizui pe acest aliat, iar otomanii învățaseră să-și evalueze corect adversarul. Și unii, și alții priveau Moldova cu respectul și prudența care asigurau românilor dintre Carpați și Nistru condițiile necesare păstrării ființei statale, instituțiilor și identităților lor” [5, p.12]. Pe lângă toate acestea, trebuie să mai avem în vedere că domnia lui Ștefan cel Mare fără îndoială a fost o perioadă înfloritoare și strălucită pe planul vieții spirituale și a realizărilor culturale, ceea ce a înscris pagini valoroase veritabile în arta europeană, recunoscute și apreciate pretutindeni.

Astfel, prin tot ceea ce a reușit, viața și opera, activitatea lui Ștefan cel Mare constituie o **contribuție remarcabilă la istoria românească și europeană a Țării Moldovei** [6, pp.70-72]. Din acest punct de vedere deosebit de important și actual devine evaluarea (și valorificarea!) din perspectivă europeană (a europenității!) dar și universală a activității și operei lui Ștefan cel Mare, evaluare care se poate face pe mai multe planuri: spiritual, cel al continuității politicii creștine, cultural, istoric, din punctul de vedere al asigurării continuității naționale etc. În acest sens concluzia pe care o face Virgil Cândea este indiscutabilă: „Domnia lui de 47 ani a avut consecințe benefice pe termen lung și a pregătit o

epocă modernă a eliberării naționale și de refacere a unor vechi culturi amenințate să dispară. Ștefan cel Mare și, prin el, românii își împlineau astfel rolul istoric de salvagardare a flancului de sud-est al Europei. Cu aceste convingeri să intrăm în Uniunea Europeană și să le împărtășim celorlalți europeni” [5].

Trebuie de menționat aici că anumite **inițiative și eforturi în vederea evaluării și valorificării anume din perspectivă europeană a operei lui Ștefan cel Mare** s-au depus și se depun, spre ex., în anul 2004, declarat an consacrat marelui domnitor în legătură cu aniversarea de 500 de ani de la trecerea în nemurire a celebrului voievod al Țării Moldovei, numit acum și „cel mai iubit dintre moldoveni”. În legătură cu această comemorare s-au mai scris noi lucrări despre viața și opera lui Ștefan cel Mare, s-au turnat filme, s-au organizat conferințe, manifestări cultural-științifice etc. Vom aduce aici în acest sens câteva aprecieri aparținând reputaților savanți istoricieni moldoveni Valentina și Andrei Eșanu, buni cunoscători al vieții și operei lui Ștefan cel Mare:

“Personalitate genială, strălucitul domn a lăsat o urmă adâncă în istoria, cultura și civilizația multiseclară a poporului său și a întregii Europe. Ștefan cel Mare a desfășurat o activitate multilaterală, a fost un strălucit comandant de oști, un înzestrat strateg militar, un mare ocrotitor și sprijinitor al culturii și spiritualității românești”.

“Moldova lui Ștefan cel Mare, aflată la porțile creștinătății, timp de o jumătate de secol a ținut piept celei mai mari puteri militare din Evul Mediu – Imperiul Otoman. Prin războaiele sale de apărare față în față cu turcii, leșii, tătarii ș.a. Ștefan cel Mare a înscris prin victoriile sale de răsunset european cele mai strălucite pagini de istorie militară a poporului român”.

“Datorită nesecatei sale activități, atât în plan politic, cât și cultural, celebrul domn al Țării Moldovei a intrat în istoria universală ca o personalitate de prim rang”.

“Marele nostru voievod a reușit cu mijloace mici să facă fapte mari și să înscrie Țara Moldovei pe orbita vieții politice, culturale și spirituale a Europei de atunci”.

“Deși a trecut o jumătate de mileniu de când vestitul nostru domn își doarme somnul de veci la Putna, personalitatea sa rămâne deosebit de vie în memoria poporului” [7, p.5].

Moldova europeană a lui Dimitrie Cantemir

Un alt argument istoric al europenității țării noastre este **Moldova europeană a lui Dimitrie Cantemir**. Despre acest argument puternic s-a vorbit și în legătură cu sărbătorirea în octombrie 2003 a aniversării de 330 de ani de la nașterea domnitorului Moldovei, marelui nostru cărturar enciclopedist, scriitor și umanist. Cu ocazia acestei aniversări, la conferința cultural-științifică “Dimitrie Cantemir – 330 ani de la naștere” [8], s-a menționat că Dimitrie Cantemir a fost

primul promotor al ideii europene la noi! Iar renumita sa lucrare „Descrierea Moldovei” a servit drept carte de vizită a poporului moldovenesc în Europa de atunci și a contribuit la o mai bună cunoaștere a Moldovei și a moldovenilor în contextul mai larg a culturii și spiritualității românești.

După cum s-a menționat la conferința științifică, moștenirea literară și științifică lăsată de marele domnitor și cărturar este actuală și pentru Europa contemporană. Omenirea, marii gânditori, cele mai lucide minți încă de pe timpurile celebrului filosof antic Platon se gândeau la timpurile când „regii vor deveni filosofi, iar filosofi - regi”. Dimitrie Cantemir este unul dintre puținele personalități proeminente de la noi, din spațiul românesc în general, dar și din cel european, care a reușit să cumuleze aceste calități, rămânând un exemplu de personaj istoric pentru noi, pentru cultura și civilizația românească, pentru Europa, având în vedere desigur și limitele, toate cele grelele încercări, grelele decizii pe care trebuia să le i-a, toate cele prin ce i-a fost dat să treacă...

Drumul nostru spre Europa / Uniunea Europeană: cu România sau fără?

Deci iată, după cum vedem, avem în trecut pagini frumoase și glorioase care demonstrează europenitatea noastră și în același timp unitatea noastră istorică românească de istorie comună, cultură, civilizație, spiritualitate. Da, din respect față de adevărul istoric, aici se cere să facem o paranteză, pentru că în istoria noastră multiseculară am avut nu doar pagini frumoase și glorioase. Am avut și pagini mai triste, care au influențat asupra formării noastre, a moldovenilor-români, ca popor mai estic, mai puțin occidentali-europeni, pentru că, deși inițial am fost formați prin procesul de romanizare – de la Dacia Romană, de la Roma ne tragem! – dar mai apoi am mai trecut și prin alte orientări, am mai căzut sub influență bizantină, mai apoi fanariotă... Să ne amintim, spre exemplu, cum a influențat asupra mentalității, conștiinței noastre domnia fanarioșilor în Țările Românești, perioadă care este considerată de istorici ca “una din cele mai negre în istoria noastră” [9]. Îl vom cita în continuare pe Constantin Tănase, care se referea într-un articol la semnificația acestei perioade nefericite în istoria noastră: „Din rândurile fanarioșilor (greci din Fanar, un cartier din Constantinopol, locuit de greci nobili și avuți) erau recrutați domnitorii Țărilor Românești – din 1711 în Moldova și din 1816 în Muntenia – până în 1821. (Au fost 40 de domni fanarioși în Țara Românească și 36 în Moldova). Domnitorii fanarioși au jefuit țara, au viciat moravurile, din care cauză *fanariot* are și sensul „ipocrit, vicel, corupt, viciat” (iar fanariotism înseamnă „ipocrizie, fățarnicie, viclenie”). Ca urmare, în concepția poporului, noțiunea „grec” căpătase atunci o conotație negativă. Astfel, într-o notă la balada „Codreanu”, Vasile Alecsandri explica astfel sintagma „grec țarigrădean”: “Adică grec din Fanar, unul din acei intriganți servile care au sădit în inimile românului ură și dispreț contra grecilor, atât prin bântuirile ce au cauzat țării în timp de mai mult de un secol, cât și prin co-

ruperea năravurilor ce au lăsat în urma lor”. Iar „coruperea năravurilor”, adăugăm noi, a fost atât de puternică, încât se mai resimte și astăzi prin unele locuri” [9]. Autorul are, se vede că, dreptate când afirmă aceasta de la urmă, în legătură cu care mai adăuga: „Ceea ce nu pot însă admira e fanariotismul unor indivizi care s-au lansat în politică dându-se drept democrați, iar mai apoi, pentru a ajunge miniștri și președinți de Academie, au intrat în slujbă la comuniști”. Deci, tot cu comuniștii și cei care i-au urmat avem de afacere... Fațete ale acestor situații le avem și în prezent, după cum arată evenimentele, pe ambele maluri ale Prutului...

Pentru că am trecut la prezent, să vedem ce avem acum, unde suntem cu istoria noastră recentă, cu realitățile noastre de acum? Cât de aproape suntem azi de Europa / UE? Sau cât de departe?

Este binecunoscut așa-zisul drum european pe care l-a parcurs Republica Moldova de la independență încoace, căci s-a examinat, s-a cercetat și s-a scris mult la această temă [10, pp.9-15; 11, pp.220-234; 12, pp.7-12, 13-17, 118-123; 12].

Cine e de vină în situația în care ne aflăm astăzi? Toți. Toate partidele, toate elitele politice care s-au perindat, primul președinte, al doilea ș.a.m.d. Toți poartă vina pentru ce a fost și ce e cu noi, pentru că și până azi mai suntem între Vest și Est, între UE și CSI / Rusia, pentru că până azi mai discutăm care este calea noastră, europeană sau eurasiatică, cu România sau fără, până azi mai discutăm despre dileme, alternative, de parcă am avea atâtea multe de ales. Mai mult ca atât: s-a ajuns să se vorbească că azi stăm și mai prost, s-a ajuns să se vorbească „despre o prăbușire a visului european” [13, p.17], odată cu eșecul guvernărilor proeuropene după 2009, în special eșecul lui Vlad Filat, politician proeuropean, în cazul căruia se atenționează nu doar despre un simplu caz de corupție la nivel înalt, ci de eșecul unui mare proiect, cel european.

Totuși, credem că cea mai mare vină în tot ce s-a întâmplat cu drumul nostru european, în general cu calea de dezvoltare a țării noastre după independență încoace o au comuniștii moldoveni, care s-au aflat la guvernare din 2001 până în 2009, dar și acei politicieni care au ieșit din sânul acestei formațiuni (acum socialiști, democrați etc.) și se mai află și azi, mulți din ei, la guvernare, inventând noi și noi căi, acum și cea a „pro-Moldova”... În acest sens interesantă este metamorfoza pe care au suferit-o comuniștii moldoveni în problema integrării europene a Republicii Moldova, cum ei dintr-o formațiune care se pronunța împotriva integrării europene s-au transformat într-o guvernare care ar fi cea mai proeuropeană, istorie despre care mai puțin se vorbește... să ne aducem aminte pe scurt această istorie care ar trebui pusă la punct.

Ne amintim că PCRM se afla la guvernare din 2001. Prin 2005, după cum relatează „Timpul de dimineață” [14], Partidul Comuniștilor își trece în palmares, ca pe o realizare personală, faptul că Republica Moldova a obținut statutul de

vecină a UE. (Deci iată de unde se trage această caracteristică că suntem vecini a Europei / UE, nu europeni...). “Anume noi suntem cei care am apropiat Republica Moldova de UE. Anume noi am semnat Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană”, declara V.Voronin, liderul comuniștilor și președintele țării (cum ar fi – un succesor de a lui Ștefan cel Mare). Opoziția însă, cum scria săptămânalul citat, îi învinuiește pe comuniști de ipocrizie, nesinceritate și de specularea ideii de integrare europeană în interese electorale.

Cum stau deci lucrurile în realitate cu comuniștii moldoveni și integrarea europeană a țării? Poate că, dacă, într-adevăr, foarte mult doreau comuniștii și cei care i-au urmat integrarea de când sunt la guvernare, trebuia să fim mult mai aproape de Uniunea Europeană, nu cum am ajuns acum să fim pur și simplu vecinii de est ai UE fără nici o perspectivă nu că de aderare, dar în general, așa cum stau lucrurile acum, în 2018, cu perspectiva de a îngheța orice relație cu UE. Mai mult ca atât, am devenit vecini a UE nu din vreun oarecare merit al guvernării comuniste de atunci, ci din simplu motiv că așa s-au derulat evenimentele din Europa, că Uniunea Europeană în extinderea sa firească s-a apropiat ea singur de hotarele noastre.

Realitatea și adevărul este (și aici opoziția de atunci avea perfectă dreptate învinuind comuniștii de nesinceritate) că ceva mai înainte, în luna mai al anului 2000, PCRM, aflat atunci în opoziție (deci încă nu era la guvernare!), a fost singurul partid parlamentar care a refuzat categoric să semneze Declarația partidelor și organizațiilor social-politice privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, sub care și-au pus atunci semnătura 20 dintre cele 28 de formațiuni politice existente la acel moment în Moldova, precum și un șir de organizații neguvernamentale. Declarația respectivă (într-un fel asemănătoare cu Declarația de la Snagov semnată în România în la 21 iunie 1995 de către liderii partidelor parlamentare, care atesta acordul forțelor politice față de strategia națională pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană, poate cel mai important document strategic, care a deschis calea spre aderarea României la UE!), după cum se știe, anunța integrarea europeană drept un obiectiv strategic fundamental pentru Republica Moldova și vorbea despre oportunitatea de a lansa imediat negocierile de asociere la UE și despre necesitatea de a elabora o strategie națională de aderare. (Avem în vedere, era anul 2000! Dacă s-ar fi reușit atunci! Cu câți ani am întârziat până când a fost semnat Acordul de Asociere, care și așa e știut cum se implementează?). Declarația prevedea, de asemenea, retragerea Republicii Moldova din CSI. Este de remarcat că documentul respectiv n-a fost susținut nici de partidele de stânga neparlamentare. Dar anume din cauza votului negativ al fracțiunii comuniștilor (care dețineau 40 de mandate) Declarația nu numai că a rămas doar o simplă exprimare a unor opțiuni, neavând puterea juridică a unui document oficial, ci în general nici măcar n-a fost inclusă pe ordinea de zi pentru a fi dezbătută în plenul parlamentului. După cum

deklarase atunci Vasile Nedelciuc, care era în funcția de președinte al Comisiei de politică externă a parlamentului deputat din partea Partidului Forțelor Democratice, cel care a și inițiat semnarea Declarației, statutul de „nou vecin”, acordat de UE Republicii Moldova, „nu e nici pe departe opera PCRM”, ci un rezultat al evoluțiilor geopolitice din această regiune. “Nu cred, declara politicianul, că am fi reușit performanța României, dar, dacă reușeam în 2000 să lansăm la nivel oficial acea declarație și să avem un demers comun proeuropean al tuturor forțelor politice și al societății civile, am fi fost, cu siguranță, cu câțiva pași mai aproape decât acum de integrarea europeană” [14]. Într-adevăr, dacă s-ar fi reușit cu acea Declarație. Pentru că se știe, România a reușit cu aderarea la UE în mare parte datorită consensului asigurat de Declarația de la Snagov. “Întreaga clasă politică românească, după cum se aprecia într-un material cu ocazia unei aniversări de la semnarea Declarației de la Snagov, de la stânga la dreapta și de la dreapta la stânga, de la Putere și din Opoziție, s-a reunit într-un consens național, stabilind prioritățile strategice pentru România: aderarea la Uniunea Europeană, asumarea principiilor democratice, adoptarea unei strategii în slujba interesului național de aderare la structurile europene în orizontul anilor 2000. Declarația de la Snagov, din 21 iunie 1995, exprimă acordul tuturor forțelor politice românești în privința strategiei aderării României la UE și reprezintă încununarea unor eforturi de câteva luni de zile – vreme în care Comisia de Fundamentare a Strategiei Naționale de Dezvoltare Economică a lucrat la foc continuu, cu specialiști din toate domeniile, iar întreaga clasă politică și societatea civilă s-au intersectat pe drumul comun al interesului național, lăsând deoparte interesele mărunte, personale sau de partid” [15].

La noi din păcate nu s-a reușit semnarea declarației, nu s-a reușit să se coaguleze forțele politice, să se treacă peste orgolii, interese înguste de grup, de partid în favoarea unui interes comun cu adevărat național, cel mai probabil din teama mai multor grupări aflate la guvernare la Chișinău de a nu merge cumva împreună cu România pe calea comună europeană. Se pare că a avut dreptate Vasile Nedelciuc în calitatea sa de ex-președinte al Comisiei de politică externă al parlamentului chișinăuian în declarațiile sale care au fost citate mai sus. Pentru că, într-adevăr, anul 2000, când se propunea semnarea declarației despre care discutăm, nu este anul 2004 sau anii ulteriori, când România negocia deja procesul de aderare, din mai multe puncte de vedere. Pentru că dacă s-ar fi reușit atunci, în 2000, lansarea în modul cel mai serios a procesului de asociere și apoi aderare, nu am fi ajuns ca în 2004 să se pună întrebarea dacă „Va urca Republica Moldova în același vagon cu România?” în drumul spre Europa [16]. „Când, în sfârșit, cum scrie analistul Nicolae Negru căutând răspunsul la această întrebare, după zece ani și ceva de „independență”, moldovenii s-au hotărât să meargă spre Europa (eram să scriu „s-au trezit” în loc de „s-au hotărât”... De fapt, nu seamănă aici nici a trezire, pentru că încă nu ne-am trezit cu adevărat,

am în vedere noi moldovenii, toți moldovenii – moldovenii-români, cum o parte ne zicem, nu moldovenii-comuniști, despre care scrie N.Negru; nu seamănă nici a hotărâre într-adevăr fermă de a merge spre Europa... - adăugat de mine, G.V.), ei au descoperit cu surprindere că „trenul” pornește fără ei. Sorry, ați întârziat, li s-a spus la Bruxelles. Vă putem propune doar „statutul de vecin” al Uniunii Europene” [16]. (Deci, după acest pasaj, reiese că UE ne-a propus doar statutul de vecin... Trebuie să mulțumim și pentru asta, pentru puțin, cum se zice. Pentru că s-ar putea întâmpla să nu fim considerați nici ca vecini... Istoria mai recentă a arătat că se poate...).

Ce a urmat mai departe în această „politică moldovenească de integrare” [17, pp.10-19] e știut. Declarații. Promisiuni. Planuri, mai mult pe hârtie. (Poate nu chiar în exclusivitate, pentru că se vede că nu se putea doar cu declarații. Trebuiau și anumite acțiuni, cât de cât, mai ales că aceasta o impuneau condiționalitățile europene. Însă, dacă nu persista această „politică moldovenească de integrare” de-a lungul la aproape toate guvernările ce s-au perindat la noi de la independență încoace, nu că am fi ajunși să prindem din urmă un tren, care deja iată a fost ratat, dar în genere am fi fost poate, urmând exemplul balticilor, deja ajunși la stația terminus și azi am fi avut statutul pe care-l au Țările Baltice...). Ministrul de externe din acea perioadă, Andrei Stratan, se declara convins că, după o perioadă de doi ani, cât urma să dureze punerea în aplicare a Planului individual de acțiuni Republica Moldova – UE, Chișinăul va merita mai mult decât statutul de vecin al UE. Solicitarea statutului de membru asociat va fi „total întemeiată și realistă”, considera ministrul în mai 2004. Știm că nu s-a întâmplat. A fost la fel o declarație, în același consens al politicii moldovenești, declarativă și speculativă. După declarația comisarului european pentru extindere de pe atunci, Guenter Verheugen, care preciza foarte clar că Republica Moldova și Ucraina nu au șanse să fie primite în UE în următorii 20 de ani (drept că tot atunci comisarul european mai adăuga: „Nu avem noi aderări pe agendă, dar perspectiva rămâne deschisă pe termen lung, pentru că nu putem prezice care va fi situația în Europa peste 20 de ani”), a urmat, tot în mai 2004, o nouă declarație a președintelui Voronin, făcută public la Mamaia, România, unde s-au întâlnit liderii statelor din Europa Centrală și de Est, pentru a discuta, așa cum a fost oficial calificat, „consecințele aderării la Uniunea Europeană a primului grup de state din Europa Centrală și continuarea procesului de extindere a UE”. Voronin declarase atunci că „actuala extindere europeană nu este privită de noi drept ultima” și că “noi considerăm următorul val de extindere decisiv pentru soarta Moldovei, care dorește sincer să avanseze pe calea integrării europene”. (Probabil președintele unei țări are un anumit drept de a vorbi din numele poporului acesteia. Numai că poporul moldovenesc nici odată n-a fost întrebat dacă dorește și pe cât de sincer dorește să avanseze pe calea integrării europene... Cât despre sinceritatea președintelui rămâne pe seama acestuia... Istoria a arătat cât de

sincer a fost). Prin „următorul val” președintele Moldovei avea în vedere aderarea Bulgariei și României și declarația făcută a fost interpretată de unii ca o încercare de a sugera ideea că Moldova ar putea adera la UE împreună cu aceste țări, ceea ce în condițiile în care ne aflăm atunci, într-adevăr, nu părea deloc serios. De aceea ne pare destul de întemeiată concluzia pe care a făcut-o analistul Nicolae Negru în materialul deja citat mai sus: “În condițiile în care FMI și Banca Mondială pun la îndoială angajamentul guvernului moldav de a urma calea reformelor economice către economia de piață, iar un șir de organizații internaționale constată un declin în ce privește libertatea presei, funcționarea democrației, separarea puterilor, independența judecătorilor, capacitatea de a organiza alegeri libere și corecte în Republica Moldova, declarația lui Voronin ar putea fi interpretată ca o „criză de optimism”, dacă nu am ști că ideea respectivă a fost pusă în circuit nu de el, ci de unii politicieni ... occidentali” [16].

Dacă am încerca să generalizăm ceea ce s-a spus și ceea ce am menționat la tema „Drumul nostru spre Europa / UE: cu sau fără România” și “comuniștii moldoveni și europenizarea” ar trebui să concluzionăm următoarele. Drumul nostru spre Europa / UE a fost și este mai mult declarativ, demagogic, speculativ. Multe s-au spus, multe s-au promis, puțin s-a făcut și se face. În ceea ce privește cu sau fără România, la un moment dat poate și a fost posibil să mergem împreună pe această cale spre Europa / UE. Dar n-a fost să fie din cauza aceeași politici moldovenești de integrare. Prea mare se vede că a fost și mai este frica guvernanților de la noi de unire cu România, una, pentru a nu-și pierde fotoliile, doi, poate cel mai important, pentru a nu răspunde în fața justiției, a legii pentru toate fărădelegile, toate actele de corupție, delapidări etc. în cazul aderării la spațiul european care prin definiție este unul al dreptului, al legii. Iar la întrebarea dacă ar fi fost și dacă sunt în stare comuniștii de la noi (=socialiștii, democrații, oligarhii și toți cei care se trag de la comuniști sau i-au urmat și se mai află și acum la guvernare) să aducă Moldova în Europa / UE nu suntem siguri că am putea da un răspuns pozitiv. Mai degrabă ar urma un răspuns negativ, judecând nu după declarații, nu după vorbe, ci după fapte.

Este aici însă o altă întrebare, mult mai importantă și mai principială, la care cu siguranță se poate da un răspuns absolut sigur. Întrebarea este dacă e compatibilă europenitatea, procesul de integrare europeană cu ideologiile particulariste, în cazul de față cu ideologia comunistă, chiar dacă ea nu este cu totul dogmatică, dacă se mai și modifică sub presiunea circumstanțelor. (Să luăm aici în considerație și faptul că în cazul nostru nu suntem siguri dacă în privința partidelor politice de la noi putem vorbi că acestea ar fi partide cu platforme politico-ideologice clare, corespunzător denumirilor care le poartă, adică partidul comuniștilor să fie într-adevăr cu o ideologie și practică respectivă, partidul socialiștilor să fie socialist, cel al democraților să fie unul cu adevărat democrat, cel liberal la fel etc. Mai degrabă, așa cum se apreciază la noi, partidele existe-

nte ar fi niște „societăți cu răspundere limitată”, niște „grupuri sau cluburi de interese”, și nu partide politice veritabile, care promovează anumite viziuni și interese naționale...). Fără îndoială că acestea sunt absolut incompatibile. În acest sens avea perfectă dreptate gânditorul german F.Nietzsche, care încă la sfârșitul secolului XIX acuza anume ideologiile particulariste (naționalismul, socialismul, birocrăția, conservatorismul) de acea criză în care s-a pomenit Europa în acel secol și mai ales în secolul următor, al XX-lea, în care confruntarea ideologiilor și a sistemelor totalitariste bazate pe acestea (a național-socialismului sau fascismului și a internaționalismului proletar sau a comunismului) a adus Europa la acele tragedii și catastrofe uriașe de care n-a mai cunoscut istoria... Iată de ce susținem cu toată fermitatea teza că viitorul european al țării noastre, Republica Moldova, ca de altfel și a altora care tot au fost și mai sunt sub dominarea ideologiilor particulariste, este posibil doar dacă va fi înlăturat comunismul (cu toate ramificările și urmările acestuia) ca ideologie, politică, practică socială.

Vom trece acum să examinăm mai detaliat europenitatea Republicii Moldova din punctul de vedere al viitorului. Nu înainte însă de a aduce aici o afirmație care-i aparține ex-comisarului european pentru extindere Gunter Verheugen, expusă înainte de semnarea Planului de Acțiuni Republica Moldova - UE în timpul unei vizite la Chișinău. Referindu-se la situația republicii, accentuând că Uniunea Europeană vede Republica Moldova ca pe o țară cheie în realizarea procesului de extindere europeană și a politicii noii vecinătăți, remarcând experiența pozitivă acumulată de țara noastră în cadrul Pactului de Stabilitate și participarea activă la diverse proiecte regionale, menționând că această colaborare prezintă un avantaj pentru procesul de integrare europeană a țării, comisarul declarase atunci: „Republica Moldova este o țară cu vocație europeană, este o parte a Europei și, deși se confruntă cu multe probleme, are totuși o perspectivă europeană credibilă” [18].

Am adus aceste spuse ale înaltului demnitar european pentru că, să recunoaștem, ne-ar place să le auzim și am vrea să credem ca așa ar fi putut și fi. Dincolo însă de amabilitatea diplomatică și de avansurile acordate nu putem să facem abstracție de situația din țară, situație care este reflectată și în fraza comisarului luată în virgule – „deși se confruntă cu multe probleme”... Situația era atunci și rămâne tristă și azi, după atâția ani trecuți și atâtea planuri și posibilități ratate (inclusiv cele legate de Planul de Acțiuni Republica Moldova - UE, Acordul de Asociere), la mai multe capitole – al democrației, justiției, drepturilor omului, dezvoltării sociale ș.a.m.d. Erau voci și păreri de tipul că chiar „trăim într-o țară luată în ghilimele... Și legată strâns, de mâini și de picioare, cu „lanțuri mafiotice”. Acesta-i tristul adevăr, afirmă susținătorii acestor păreri, restul e circ, spectacol pentru proști” [19]. Nu am avea intenția și dorința de a dramatiza lucrurile, de a cade în asemenea extreme din mai multe motive. Viața, necătând la toate, oricum continuă. Societatea, cu greu, cu probleme, dar există,

se dezvoltă și, după spusele, declarațiile guvernanților, chiar a reușit să se stabilizeze situația social-politică, să se înregistreze o creștere economică... Adevărul este însă că în realitate probleme avem mult mai multe decât se recunoaște oficial, despre care se discută în societate și despre care vom mai vorbi. Așa că la întrebarea „În ce fel de țară trăim?”, dacă trăim într-o țară europeană sau nu, vom fi nevoiți, după analiza celor negative și pozitive ce se întâmplă în societate, să ajungem la concluzia că trăim de fapt într-o țară care se zbate între trecut, prezent, viitor, între probleme și speranțe, între Vest și Est, între UE și CSI, iar acum și așa-zisa Uniune Eurasiatică, iar mai nou acum între așa-zisele „pro-Europa” și “pro-Moldova”...

Unele probleme comune actuale moldo-românești de integrare culturală europeană

În condițiile actuale ale Republicii Moldova și în situația în care ne aflăm, când, pe de o parte, Uniunea Europeană a stopat finanțările pentru noi, pe de altă parte, actuala guvernare a anunțat o așa-zisa „a patra cale”, o orientare politică „pro-Moldova”, care înseamnă de fapt promovarea unei politici non-integrare europeană pe interior și stoparea relațiilor cu Uniunea Europeană pe exterior, sigur că poate n-ar avea rost să discutăm despre anumite probleme ce țin de integrare europeană, inclusiv și sub aspectul celor ce țin de cultură. Totuși, am vrea să credem că actuala retorică și orientare sunt temporare, că noi, Republica Moldova, vom reveni pe calea firească a integrării europene, inclusiv pe calea dezvoltării în continuare și a relațiilor moldo-comunitare, și a acelor moldo-românești de integrare culturală europeană. De altfel, trebuie aici să menționăm că nici în actuala conjunctură Uniunea Europeană n-a renunțat la Moldova. Necăutând la toate ce se întâmplă, relațiile pe diferite planuri, mai ales cel al proiectelor concrete pentru cetățeni, al susținerii societății civile etc., continuă să se dezvolte, la fel cum continuă să se dezvolte și relațiile moldo-românești. Anume în acest context am vrea să atragem atenție la unele probleme comune de integrare europeană.

Dar mai întâi câteva aspecte mai generale la aceea ce am avea de făcut. Aceasta pentru că, reieșind din conceptul de Europa, din aceea ce este Europa, ce înseamnă a fi european, în ce constă europenitatea, identitatea europeană, inclusiv cea culturală, în ce constă specificul european, apartenența culturală europeană, urmează acum să evidențiem acele probleme, rezolvarea cărora este strict necesară pentru a putea vorbi real, practic, deci nu numai teoretic, de o apropiere cel puțin, de revenire la procesul de integrare și unificare europeană a Republicii Moldova.

Mai întâi, pentru că integrarea, unificarea europeană are mai multe dimensiuni – economice, politice, sociale, cultural-spirituale, juridice etc., evident că sunt necesare realizarea unui set întreg de măsuri în toate aceste domenii, mă-

suri care de fapt se conțin în prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova - UE. Dar pentru că implementarea prevederilor Acordului de Asociere, așa cum arată evaluările, inclusiv cele realizate de Institutul pentru Politici și Reforme Europene, lasă de dorit la mai multe capitole [20; 21], credem că aici ar fi vorba de anumite măsuri, schimbări sistemice, în acest sens fiind binevenit să se revină la ideea înaintată mai înainte de a elabora și a pune în aplicare un Program de acțiuni în vederea integrării europene a Republicii Moldova în noile condiții create după ratările din ultima perioadă legate și de Parteneriatul Estic, și de Acordul de Asociere, și de pierderea încrederii din partea instituțiilor europene etc., dar și de creșterea a forțelor și orientărilor unioniste în Republica Moldova.

Apoi, întrucât identitatea culturală europeană, potrivit mai multor puncte de vedere, se manifestă în valorile fundamentale ale individualismului (pozitiv, sănătos, rațional!), libertății umane (sub toate aspectele), cultului personalității umane, tendinței de realizare a acestora în practică, problema cea mai importantă în acest context ar fi să determinăm mai întâi în mod rațional, reflexiv, în ce măsură suntem gata, în ce măsură corespundem acestor rigori democratice, iar dacă încă nu corespundem sau corespundem parțial, în mică măsură, ce avem de făcut. Aici avem în vedere că libertatea umană, individualismul, cultul personalității umane, la fel cum și alte valori democratice nu se decretează pur și simplu, nu se formează și nu se implementează cum s-ar spune peste noapte sau prin anumite declarații sau decizii voluntariste. În acest sens sunt necesare eforturi consolidate a întregii societăți pentru formarea conștiinței, mentalității europene. Pe lângă aceasta, sunt necesare se vede că și anumite măsuri, acțiuni, menite să pregătească intrarea noastră în Europa. Întrebările precum „Care este imaginea noastră?”, „Ce fel de țară europeană suntem?”, „Cu ce mergem noi în Europa?” rămân și astăzi actuale ca și atunci când începeam calea noastră europeană. Nu credem că putem merge în Europa doar cu strugurii și vinul nostru, așa cum eram odinioară tratați și reprezentați ca „un strugure pe harta Uniunii”... Da, este adevărat că, așa cum scria încă Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei”, citat de „Moldova Suverană” într-un material intitulat sugestiv „Europa vine spre noi. Cu traseul turistic internațional „Drumul vinului” și bani” [26], „din toate vinurile Europei, fără să facem excepție și vinului de Tocai”, al nostru este „CEL MAI DE VIȚĂ ȘI MAI GUSTOS VIN”, care atrage negustori de departe: „ruși, polonezi, cazaci, transilvăneni, chiar și unguri, încât o mare cantitate de vin este dusă în patriile acestor negustori”. Poate este așa cum scria marele nostru cărturar. Dar să ajungem a fi țara cu unul din cele mai înalte nivele de consum de alcool și cu o cea mai mare și mai fastuoasă sărbătoare națională – cea a vinului, cu aceasta să ne mândrim? Sau să ne mândrim cu Chișinăul nostru, capitala unui stat care se vrea în Europa în care e o „sărăcie-lucie”, în care „mizeria se adâncește, dar, paradoxal, dorul de distracții sporește în progresie

geometrică. Țara cea mai săracă din Europa are pofta de plăceri cea mai mare de pe continent” [25, p.13]. Actualii guvernanți declară că deja, chipurile, nu mai suntem cea mai săracă țară din Europa, dar realitatea e alta, nu prea s-a schimbat de la comuniști încoace, sau dacă s-a și schimbat, atunci destul de puțin pentru cetățeni sau în general schimbările nu sunt spre bine. Și la orașe, dar mai ales și la sate situația continuă să rămână destul de tristă. Despre ce fel de țară europeană avem, ce fel de valori împărtășim, ce tablou prezintă viața din satele noastre scria acum ceva ani destul de exact într-un editorial din „Timpul” ziaristul Nicolae Roibu: „Satele noastre devin, în ultimul timp, tot mai pustii. Gospodării lăsate în voia sorții, țărani măcinați de nevoi, copii îmbrăcați la second hand, bărbați și femei turmentați de draga dimineață, îmbătrâniți înainte de vreme, învățători cu sapa în mână, care de mult n-au mai răsfoit o carte – acesta este tabloul general al vieții de la țară. „Luminițele”, librăriile de altădată, au fost transformate în baruri și cafenele, Casele de cultură – în depozite sau unități comerciale, cu rafturi ce gem de atâtea băuturi alcoolice, iar grădinițele – în crâșme și discotecii. Învățătorul s-a îndepărtat de școală, țăranul – de pământ, cititorul – de bibliotecă, creștinii – de biserică, preoții – de Dumnezeu, soțul sau soția – de familie, copiii – de părinți și părinții – de copii... Pustiirea este cartea de vizită a satelor noastre, unde valorile general-umane au fost inversate, pe prim plan, în această luptă pentru existență, fiind pus banul. Despre bani, despre valută vorbește și copilul și maturul, și preotul și învățătorul, și bătrânul cu pensie comunistă, care abia de-i ajunge să plătească pentru chibrituri, sare și săpun. Pământul în paragină, livezi și vii distruse, copaci ciunțiți pe marginea șoselei, păduri tăiate de mâna nemiloasă a săteanului nevoiaș - toate acestea, anunțând, într-un fel, sfârșitul vetrei pe care, se zice, s-a născut veșnicia” [24, p.32]. Această situație, stare de lucruri dramatică rămâne a fi și azi prezentă: sate aproape goale, în care au mai rămas bătrânii care nu mai au unde se duce, oamenii, mai ales tineretul, continuă să părăsească această țară, cei rămași fiind tot mai disperți și tot mai neîncrezători în ziua de mâine. Se mai anunță în ultima perioadă luarea anumitor măsuri, se mai fac anumite promisiuni, dar situația radical nu se schimbă.

În aceste condiții credem că o cale mai sigură, mai eficientă și mai rapidă de rezolvare a multor probleme care le avem ar fi integrarea și unificarea românească ca parte componentă și absolut necesară a integrării și unificării europene. Pentru că nu putem la modul serios să vorbim de integrare și unificare europeană și să ocolim problema integrării și unificării românești. În acest sens sigur că ar fi strict necesar elaborarea și punerea în aplicare a programelor concrete de integrare românească pe diferite aspecte, în primul rând pe plan economic, social, umanitar etc. În plan cultural ar fi necesar să se pună accent pe astfel de aspecte și probleme ce țin inclusiv de crearea unui spațiu comun al educației, cunoașterii, cercetării; aspecte ce țin de transferurile de cunoștințe, competențe,

experiență în integrare europeană, de negocieri în procesele de asociere, preaderare, aderare la Uniunea Europeană, post-aderare etc.; cooperarea în domeniul dezvoltării studiilor europene, a studiilor de integrare europeană. Activitățile în aceste domenii, realizarea proiectelor și programelor comune vor aduce la apropierea unificării pe sectoare concrete, ceea ce poate contribui la creșterea forțelor unioniste și la grăbirea luării deciziilor politice de unificare românească.

Bibliografie

1. Marga A. Filosofia unificării europene. - Cluj-Napoca, Editura pentru Studii Europene, 2001.
2. Malița M. Zece mii de culturi, o singură civilizație. - București, 1998.
3. Europele din Europa. Secolul 20. Nr.10-12/1999, 1-3/2000. - București, 2000.
4. Duțu A. Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene. - București: Ed. ALL Educational, 1999.
5. Cândea V. Ștefan cel Mare și Sfânt în Europa timpului său. Republica Christiana. // Jurnal de Chișinău, 13 iulie 2004.
6. Vasilescu Gr. Cultură și spiritualitate românească de-a lungul secolelor. // Revista de filozofie și drept, nr.2, Chișinău, 1993.
7. Eșanu A., Eșanu V. Ștefan cel Mare și epoca sa. Privire generală. // Accente, 12 februarie 2004.
8. "Moldova Suverană", 28 octombrie 2003.
9. Tănase C. Fanarioții. // „Timpul”, 2 aprilie 2004.
10. Moșneaga V., Rusnac Gh. Republica Moldova: 10 ani pe calea democrației și independenței. // Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. - Chișinău, 2001.
11. Diacon M., Juc V., Constantinov V. Uniunea Europeană: istorie și actualitate. - Chișinău, 2016.
12. Moraru V. (Coord.). Europeanizarea: fațetele procesului. - Chișinău, 2013.
13. Bocancea S., Carp R. (Coord.) Calea europeană a Republicii Moldova. - Iași: Adenium, 2016.
14. "Timpul de dimineată", 25 februarie 2005.
15. Declarația și spiritul de la Snagov: consens, solidaritate, strategie pentru România, <https://taranista.wordpress.com/tag/declaratia-de-la-snagov/>
16. Negru N. Va urca Republica Moldova în același vagon cu România? // Moldova azi. Țara ta pe internet, <http://www.azi.md/coment?ID=29308>, accesat 31.05.2004.
17. Vasilescu Gr. Filosofia unificării europene și „politică moldovenească de integrare”. // Societatea contemporană și integrarea economic europeană. - Chișinău, 2004.

18. Republica Moldova este o țară cu vocație europeană. // „Moldova Suverană”, 5 decembrie 2003.
19. “Țara dintre ghilimele”. // “Timpul”, 12 martie 2004.
20. Groza Iu., Rusu Iu. Raport de monitorizare – Participarea Republicii Moldova în cadrul Parteneriatului Estic. Bilanțul anului 2018-2020 de livrabile PaE către anul 2020. IPRE, 2018;
21. Groza Iu., Rusu Iu., Ghilețchi S., Platon M., Băluțel A. Al III-lea Raport Alternativ privind implementarea Acordului de Asociere cu UE (Semestrul I 2018). IPRE, 2018.
22. “Cine sunt moșii? Răspunsul scriitorului Ioan Slavici”, https://adevarul.ro/locale/alba-iulia/cine-motiii-ioan-slavici-ofera-raspuns-cea-mai-nobila-parte-poporului-roman-1_54eaecb0448e03c0fde53b44/index.html
23. Chirtoacă D. Pentru o perspectivă reală a integrării europene, <http://www.pca.md/news/762>, accesat 02.04.2006
24. Roibu N. De ce avem nevoie de “moșieri. // „Timpul”, 7 mai 2004, nr.8
25. „Chișinău, Orașul-Soare”. // „Democrația”, 16 aprilie 2002
26. “Moldova Suverană”, 19 februarie 2003

30.01.2019

**COMPARTIMENTUL
BIBLIOGLOBUS & INFO**

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО

Уважаемые коллеги!

Институт Международных отношений Молдовы приглашает Вас принять участие в международной научно-практической конференции
**«НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ МАЛЫХ СТРАН:
ИСТОРИЧЕСКИЙ ДИСКУРС И СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ»**,
посвященной 70-летию со дня рождения
ВАСИЛИЯ АНДРЕЕВИЧА САКОВИЧА – дипломата, профессора,
доктора хабилитат политических наук

Традиция чествования юбиляров и оказание дани уважения их научным изысканиям проверена временем. Такого рода научные мероприятия способствуют воспитанию молодого поколения в духе гордости и патриотизма, гражданственности и уважения к историческим традициям, культурному наследию своих стран

Профессор В.А.САКОВИЧ – яркая и неординарная личность, которая вносит значительный вклад в развитие двухсторонних белорусско-молдавских отношений, в белорусскую и молдавскую политологическую науку, в образование и воспитание молодого поколения.

Цель конференции: создать платформу для обмена научным и исследовательским мнением и опытом для выработки научных методов и подходов к формированию Концепции и Стратегии национальной безопасности малых стран в целом, Республики Молдова и Республики Беларусь в частности; способствовать расширению научно-образовательного потенциала и пространства, его горизонтов; объединить ученых и молодых исследователей для обсуждения перспектив и поиска путей решения проблем, затрагивающих вопросы обеспечения международной и национальной безопасности, формирование национальных интересов, внешнеполитических и внешнеэкономических приоритетов развития малых стран; принципы взаимоотношения малых стран с государствами и региональными объединениями, в первую очередь с Европейским Союзом.

Направления конференции разработаны в соответствии со специализацией научных исследований юбиляра.

Конференция будет проходить по следующим направлениям:

- Международная и национальная безопасность;
- Суверенизация и исторические вызовы современному государственному устройству;
- Трансграничные вызовы национальному государству;
- Глобальные процессы современного мира;
- Формирование нового мирового порядка;
- Особенности формирования Концепции и Стратегии обеспечения национальной безопасности малых стран;
- Тенденции развития малых стран в современный период;
- Инновационно-цифровая революция;
- Молдова и Беларусь на современном этапе развития: достижения, проблемы.

В рамках конференции будет проведена презентация монографии доктора хабилитат исторических наук, конференциара Е.Н.Квилинковой «ВАСИЛИЙ САКОВИЧ – дипломат, ученый, профессор («личностная биография» через призму пути и стратегии самореализации)»

Дата, место и время проведения конференции: 21 февраля 2019 г. в 11.00 ч. Институт Международных Отношений Молдовы (IRIM). г. Кишинев, ул. Пушкина, 54, Зал заседаний, каб.26.

Просим всех желающих участвовать в конференции прислать заявку до 10 февраля 2019 г.

e-mail: lauriliana@yahoo.com, cvilincova@mail.ru

Требования к публикации: объем статьи – 10-12 страниц, 12 шрифтом (Times New Roman), параметры страницы: 3 слева, 1 – справа, 2 – сверху и снизу; межстрочный интервал – 1,5, сноски по тексту в квадратных скобках – номер литературы и страницы [1, с.510]. Литература дается в конце статьи в алфавитном порядке.

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.1(LXXXIV), 2019

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

Bun de tipar 09.02.2019. Formatul 70x100¹/₁₆.

Coli de tipar 16,5. Coli editoriale 13,6.

Tirajul 200 ex.